

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 7 (19)

2001

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Президент Центру Анатолій Гриценко
Головний редактор Людмила Шангіна

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідоцтво KB № 4122

Журнал видається українською
та англійською мовами
Загальний тираж
3800 примірників

Адреса редакції:
Київ, 01034, вул. Володимирська, 46
тел.: (380 44) 228-86-87
тел./факс: (380 44) 244-34-53
e-mail: info@uceps.com.ua
WEB-сторінка: www.uceps.com.ua

При використанні матеріалів
посилання на журнал
«Національна безпека і оборона»
обов'язкове

Редакція може не поділяти точки зору авторів

Фотографії:
Укрінформ — обкладинка та стор. 52, 73, 75;
УНІАН — стор. 7, 38, 69, 70, 78;
Нафта і газ — стор. 17, 19, 74;
IREX ProMedia, В.Артюшенко — стор. 32;
НАТО — стор. 4;
Експерт — стор. 15.

Макет — Павло Войтенко,
Олександр Москаленко

Техніко-комп'ютерна підтримка — Антон Балицький

© УЦЕПД, 2001

З М І С Т

ГУУАМ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ (Аналітична доповідь УЦЕПД)	2
1. ГУУАМ ЯК РЕГІОНАЛЬНЕ ОБ'ЄДНАННЯ: ПІДХОДИ ТА ОЦІНКИ	3
2. СУЧАСНИЙ СТАН СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ГУУАМ	10
3. ФАКТОРИ, ЩО СТРИМУЮТЬ РОЗВИТОК ГУУАМ	30
4. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	42
ВИСТУПИ ПРЕЗИДЕНТІВ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ ГУУАМ НА ЯЛТИНСЬКОМУ САММІТІ	
Леонід КУЧМА	46
Гейгар АЛІЄВ	47
Едуард ШЕВАРДНАДЗЕ	49
Володимир ВОРОНІН	51
Іслам КАРІМОВ	53
Офіційні документи ГУУАМ	54
ГУУАМ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ (Заочний Круглий стіл)	59
Олексій БЕРЕЖНИЙ, Григол КАТАМАДЗЕ, Карлос ПАСКУАЛЬ, Альп КАРАОСМАНОГЛУ	
ОЦІНКИ ДИПЛОМАТІВ НАПЕРЕДОДНІ ЯЛТИНСЬКОГО САММІТУ ГУУАМ	64
Статті	
ЗАХІДНА ПІДТРИМКА ГУУАМ У "СІРИЙ ЗОНІ" ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ Сергій КОНОПЛЬОВ, Дженніфер МОРОНІ	68
ГУУАМ: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА Анатол ЦЭРАНУ	72
ГУУАМ КАК ПОСТ-СОВЕТСКАЯ РЕАЛЬНОСТЬ: К ВОПРОСУ О ЦЕЛЯХ СООБЩЕСТВА Владимир ДЕГОЕВ	76
ГУУАМ: ВИТОКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ Борис ТАРАСЮК	79

Читайте наші аналітичні матеріали
на WEB-сторінці в Інтернет:
www.uceps.com.ua

ГУУАМ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

За роки незалежності Україна утвердилася на міжнародній арені як суверенна держава з виваженою і передбачуваною політикою, спрямованою на розвиток партнерських, взаємовигідних відносин з країнами світу. Керівництвом держави визначені три основні напрями зовнішньої політики України: європейська інтеграція, поглиблення стратегічного партнерства з Росією та США.

Однак, цими напрямками не вичерпується спектр зовнішніх контактів України. Чільне місце серед них посідає один із напрямів регіональної інтеграції — співробітництво в рамках ГУУАМ.

Очевидно, що багатостороннє регіональне співробітництво має бути інструментом реалізації тих завдань, які неможливо вирішити в рамках двосторонніх контактів. Це стосується більш ефективного просування національних інтересів на міжнародній арені, поглиблення скоординованої економічної співпраці в рамках угруповання для підйому національних економік країн-учасниць, спільного протистояння зовнішнім загрозам.

Водночас, успіх інтеграції у рамках регіонального об'єднання залежить від того, наскільки вірно й чітко визначені цілі та завдання довгострокової взаємодії, ключові напрями співпраці; чи відповідають вони реальним можливостям країн-учасниць; наскільки ефективно й результативно працюють механізми реалізації досягнутих домовленостей; як регіональне об'єднання сприймається впливовими державами світу, іншими міжнародними організаціями.

З урахуванням цих критеріїв був проведений комплексний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку ГУУАМ, визначені фактори, що впливають на подальшу інтеграцію у рамках об'єднання, дана оцінка форм і механізмів багатостороннього співробітництва, запропоновані можливі шляхи підвищення ефективності співпраці між державами ГУУАМ. Аналітична доповідь складається з чотирьох розділів.

У першому розділі аналізуються процеси формування ГУУАМ (1997-2001рр.), оцінюється роль і місце цього об'єднання в системі зовнішньополітичних пріоритетів України. Узагальнюються позиції експертів і населення стосовно взаємовідносин України з державами ГУУАМ.

У другому розділі наводиться комплексний аналіз нинішнього стану та перспектив співробітництва України з державами ГУУАМ у політичній, економічній, енергетичній та військовій сферах. Оцінюється ефективність взаємодії з державами ГУУАМ у контексті забезпечення національних інтересів України.

У третьому розділі розглядаються фактори внутрішнього та зовнішнього характеру, що стримують розвиток співробітництва в рамках цього регіонального об'єднання.

У четвертому розділі робляться загальні висновки, вносяться пропозиції з удосконалення подальшого співробітництва в рамках ГУУАМ, наповнення його практичним змістом.

1. ГУУАМ ЯК РЕГІОНАЛЬНЕ ОБ'ЄДНАННЯ: ПІДХОДИ ТА ОЦІНКИ

Протягом чотирьох років у рамках ГУУАМ формувалася багаторівнева система консультативних контактів. Однак, за наявності певних позитивних результатів співпраці, говорити про вагомий досягнення багатостороннього співробітництва було б передчасним. Підсумки Ялтинського самміту (6-7 червня 2001р.) можна розглядати як певний крок до нового етапу взаємовідносин у форматі "п'ятірки".

Очевидно, що для України партнерство в рамках ГУУАМ має сенс лише в тому випадку, якщо воно посилить зовнішньополітичні позиції держави, сприятиме розвитку національної економіки, підвищить рівень безпеки в регіоні.

Для подальшого ефективного розвитку співробітництва необхідно чітко визначити ряд принципових позицій. Яке місце регіональні контакти мають посідати в системі зовнішньополітичних пріоритетів України? Які сфери відносин є найбільш перспективними? У якому напрямі слід діяти Україні?

Щоб відповісти на ці складні питання, експерти УЦЕПД проаналізували ставлення до проблем ГУУАМ української громадськості, а також представників державно-політичного істеблішменту, вітчизняних фахівців з питань зовнішньої політики.

1.1 Формування об'єднання ГУУАМ: 1997-2001

У цьому підрозділі аналізуються процеси становлення регіонального об'єднання ГУУАМ, розглядаються зміни в напрямках багатостороннього співробітництва; відстежується динаміка партнерських відносин від консультативної зустрічі президентів у Страсбурзі до Ялтинського самміту.

Початок багатостороннього співробітництва країн-учасниць об'єднання був покладений у 1996р. у Відні на переговорах стосовно Договору про звичайні збройні сили в Європі, де делегації Азербайджану, Грузії, Молдови та України започаткували виступи зі спільними заявами та ініціативами.

У квітні 1997р. був підписаний Договір про Союз Росії і Білорусі й поступово почав окреслюватися російський сценарій жорсткої інтеграції на теренах СНД, що явно не влаштувало Азербайджан, Грузію, Молдову та Україну. 10 жовтня 1997р. президенти цих держав на спільній зустрічі в Страсбурзі (під час проведення самміту Ради Європи) висловилися за необхідність посилення чотиристороннього співробітництва та фактично

створили політико-консультативний форум ГУАМ, що знайшло відображення в Спільному Комюніке. Ряд дослідників вважають, що причини створення ГУАМ полягали, крім іншого, й у політичній площині¹.

На початковому етапі, зокрема, під час переговорів з питань багатосторонньої угоди про флангові обмеження в Європі, зближення Азербайджану, Грузії, Молдови й України було значною мірою зумовлене бажанням використати ефект об'єднання для пошуку нових аргументів у діалозі з Росією. Водночас, підкріплення ідеї південної альтернативної дуги спільними підходами до формування стратегічно важливого транспортного коридору Європа-Кавказ-Азія об'єктивно підштовхувало до подальшої регіональної інтеграції.

Поступово налагоджувалася система різнорівневих консультативних контактів². Формат політико-консультативного форуму дозволяв не лише формувати спільну позицію в ООН і ОБСЄ, але й переводити її у певні узгоджені рішення та спільні позиції з міжнародних питань³.

24 квітня 1999р. на Вашингтонському самміті НАТО до ГУАМ приєднався Узбекистан,

¹ Наприклад, на думку експертів Центру соціальних досліджень "Софія", "з моменту свого створення ГУУАМ утверджувався як нова політична платформа для самостійного виходу ряду периферійних пострадянських держав з-під опіки Росії". Див.: Ермолаєв А., Лупаций В., Ратувухери Т. ГУУАМ: єсть ли свет в конце коридора. — <http://www.part.org.ua>, 26 октября 2000г. Цю позицію поділяють багато інших дослідників. Див.: Никонов В. СНГ еще поживет, а звездный час ГУУАМ — в прошлом. — Труд, 9 июня 2001г., с.2; Капустин А. Вопросы пока больше, чем ответов. — Независимая газета, 6 июня 2001г., с.2; Орлов А. Региональные образования. — <http://www.gazetasng.ru>, 7 мая 2001г.

² 25 листопада 1997р. в Баку відбулися політичні консультації на рівні заступників міністрів закордонних справ. 18 грудня 1997р. в Копенгагені та 2 грудня 1998р. в Осло відбулися зустрічі міністрів закордонних справ ГУАМ. У жовтні 1998р. у Вашингтоні під час щорічних зборів МВФ зустрілися глави делегацій України, Грузії, Молдови та Азербайджану.

³ Наприклад, рішення Стамбульського самміту ОБСЄ (1999р.) про вивід російських військ з території країн ГУУАМ.

і президенти "п'ятірки" прийняли Заяву, де визначалися основні напрями співпраці тепер вже ГУУАМ — зміцнення різнобічного співробітництва в рамках міжнародних організацій і форумів, розвиток взаємодії у рамках Ради Євро-Атлантичного Партнерства та Програми НАТО "Партнерство заради миру". Проведення самміту в момент різкого загострення відносин НАТО-РФ, продемонструвало наміри країн ГУУАМ дистанціюватися від Росії та активізувати співробітництво з Північноатлантичним альянсом. Ідея ГУУАМ викликала несприятливе ставлення з боку Росії і, водночас — підтримку Сполучених Штатів⁴.

Наступним кроком у розвитку співробітництва в рамках ГУУАМ стала зустріч президентів "п'ятірки" у вересні 2000р. під час проведення Самміту Тисячоліття. Президенти підписали Меморандум ГУУАМ, проголосили "нову фазу розвитку організації" і заявили про намір оформити ГУУАМ як міжнародну організацію⁵.

Однак, на цьому фоні поступово **почали виявлятися й певні розбіжності інтересів членів неформальної групи**. Молдова та Узбекистан не підтримували можливість нарощування співробітництва у війсьній сфері, а Грузія й Азербайджан розглядали ГУУАМ, серед іншого, і як один із механізмів активізації контактів з НАТО. Водночас, виникли спірні питання стосовно маршрутів транспортування каспійської нафти⁶. Виявилися розбіжності стосовно створення зони вільної торгівлі ГУУАМ. Попри деяке поживлення торгових контактів, економічне співробітництво в

рамках ГУУАМ не стало потужним інтегруючим фактором.

Крім того, в 2000р. на спрямованість і зміст інтеграційних процесів у рамках ГУУАМ вплинули наступні фактори⁷. По-перше, ускладнилася внутрішньополітична ситуація в країнах ГУУАМ. По-друге, проект ГУУАМ не набув належної підтримки Заходу. (США були зайняті передвиборними баталіями та близькосхідними проблемами. Для Європи, заглибленої у власні проблеми реформування й розширення ЄС, інтеграція ГУУАМ не була серед першочергових пріоритетів). По-третє, помітно посилилися позиції Росії на пост-радянському просторі. Москва, змінюючи тактику діяльності в євразійському регіоні, здійснила ряд ефективних заходів (насамперед, у рамках двосторонніх контактів) для зменшення впливу ГУУАМ. Паралельно Росія, Білорусь, Таджикистан, Казахстан і Киргизстан заснували на базі Митного Союзу Євроазійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС), членів якого зв'язує Договір про колективну безпеку.

Наступним кроком на шляху поглиблення інтеграційних процесів у рамках ГУУАМ, надання цій групі статусу міжнародної організації став Ялтинський самміт ГУУАМ 6-7 червня 2001р. На ньому президенти країн-учасниць підписали Ялтинську Хартію ГУУАМ — статутний документ, де визначені цілі, принципи, напрями співробітництва, організаційна структура ГУУАМ. Вищим органом ГУУАМ визначена щорічна зустріч глав держав, виконавчим органом — засідання міністрів закордонних справ, робочим органом — Комітет національних координаторів.

Привертає увагу той факт, що на відміну від попередніх документів, Хартія має більш прагматичний та економічно спрямований характер. Зокрема, в ній не згадується, як у попередніх документах, про спільну миротворчу діяльність, допомогу у врегулюванні регіональних конфліктів, активізацію співробітництва з євроатлантичними структурами⁸.

Примітно, що серед семи визначених цілей співробітництва перші місця посідають "сприяння соціально-економічному розвитку; зміцнення і розширення торговельно-економічних зв'язків; розвиток та ефективне використання в інтересах країн ГУУАМ транспортно-комунікаційних магістралей і відповідної інфраструктури, розташованої на їх території".

Водночас, у Заключному Коментарі наголошується, що сторони домовилися про проведення в 2001р. в Узбекистані урядового Економічного форуму.

⁴ Див. вірзку в другому розділі аналітичної доповіді, а також статтю С.Конопльова та Дж.Мороні "Західна підтримка ГУУАМ у "сірій зоні" європейської безпеки" в цьому журналі.

⁵ Інтерфакс-Україна, 7 вересня 2000г.

⁶ Докладно це питання розглядається в другому розділі аналітичної доповіді.

⁷ Про ці фактори — більш детально в третьому розділі аналітичної доповіді.

⁸ Хартія передбачає наступні напрями співробітництва: "Економіка, наука, технології та довкілля; інфраструктура транспорту, енергетики, телекомунікацій; спільні інвестиційні та фінансові проекти; гуманітарна сфера, культура, освіта, засоби масової інформації, туризм, обміни молоді; інші напрями, що становлять взаємний інтерес". Текст документа, схваленого на Ялтинському самміті, розміщений в цьому журналі.

Крім того, на самміті міністри закордонних справ ГУУАМ підписали Конвенцію країн-учасниць ГУУАМ про взаємне надання допомоги з консульських питань. Документ закладає правову основу взаємодії у сфері захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб країн ГУУАМ у третіх країнах⁹.

Ялтинський самміт ГУУАМ виявив наступні тенденції. По-перше, дещо скорочено перелік сфер співробітництва — наголошено на пріоритетності економічного напрямку інтеграції (сторони категорично відмежувалися від перспектив перетворення ГУУАМ на воєнно-політичну структуру), на відкритості діяльності цього об'єднання, неможливості протистояння з Росією та СНД¹⁰.

По-друге, закладені певні організаційні основи для подальшої інституалізації ГУУАМ, зокрема визначені вищій, виконавчий і робочий органи організації, періодичність зустрічей, механізми прийняття рішень.

По-третє, серед країн ГУУАМ зберігаються суттєві розбіжності, зокрема, стосовно створення зони вільної торгівлі, "глибини" інституалізації ГУУАМ, а також стосовно перспектив і суб'єктів можливого розширення ГУУАМ¹¹.

Аналіз процесів становлення ГУУАМ дає підстави констатувати, що це регіональне об'єднання переходить до етапу організаційного оформлення. Це супроводжується чіткою орієнтацією на здійснення важливих комунікаційно-транспортних проектів. Водночас, у позиціях країн-учасниць стосовно форм і перспектив ГУУАМ зберігаються розбіжності, що гальмують розвиток об'єднання.

1.2 Партнерство України з країнами ГУУАМ: позиції українських експертів і населення

Для з'ясування позицій населення України та експертів стосовно ГУУАМ, Центр Разумкова наприкінці квітня - на початку травня 2001р. провів паралельно два дослідження: загальнонаціональне опитування¹² та опитування 100 експертів — представників Адміністрації Президента України, апарату РНБО України, Міністерства закордонних справ, інших міністерств і відомств, державних наукових установ, неурядових аналітичних

центрів, провідних ЗМІ. В цьому підрозділі наводяться результати проведених досліджень.

Як видно з діаграми "Яким напрямкам зовнішньополітичної діяльності України необхідно приділяти найбільшу увагу?", майже половина українського істеблшменту (47%) зорієнтована на поглиблення європейської інтеграції, близько третини експертів (29%) віддають перевагу контактам з Росією, 8% — зі США, а співробітництво в рамках ГУУАМ вважають "пріоритетом" зовнішньої політики України лише 3% експертів.

На відміну від експертів, населення України віддає очевидну перевагу співробітництву з Росією (41,2%), третина опитаних (32,1%) вважають ключовим напрямком контакти з ЄС і 3,9% — зі США¹³. Однак, стосовно пріоритетності контактів у рамках ГУУАМ позиції населення й еліти держави збігаються: лише 1,8% опитаних громадян віддають перевагу співробітництву в рамках ГУУАМ.

Отже, ні населення, ні державно-політична еліта не відносять співробітництво в рамках ГУУАМ до числа зовнішньополітичних пріоритетів України.

Яким напрямкам зовнішньополітичної діяльності України необхідно приділяти найбільшу увагу?
% опитаних

⁹ Цей документ унормовує можливість країн-учасниць ГУУАМ надавати одна одній допомогу на території третіх держав для захисту прав та інтересів своїх громадян за відсутності в цих державах дипломатичних представництв і консульських установ однієї з учасниць. Відповідно до Конвенції, така допомога буде надаватися дипломатичними представництвами або консульськими установами, зокрема, громадянам, які постраждали від нещасних випадків або надзвичайних ситуацій.

¹⁰ На підсумковій прес-конференції Президент України Л.Кучма заявив: "Ми не ставимо за мету створити навіть у перспективі воєнно-політичне утворення. Це виключено... ГУУАМ не спрямований проти когось, у тому числі Росії... Ми не збираємося працювати проти Росії, це наш стратегічний партнер". У свою чергу, Президент Грузії Е.Шеварднадзе підкреслив, що ГУУАМ — "...це не воєнна організація і ніколи не буде проти СНД". Див.: Інтерфакс-Україна, 7 юнія 2001г.

¹¹ Докладно про розбіжності в позиціях країн-учасниць ГУУАМ — у другому розділі аналітичної доповіді.

¹² Опитано 2000 респондентів у всіх регіонах України.

¹³ Останній показник, як і в оцінках експертів, має привернути увагу керівників держави, які проголосили співпрацю зі США одним з трьох пріоритетів зовнішньої політики України. Ці результати співпадають з рядом попередніх соціологічних досліджень Центру Разумкова, проведених у 2000-2001рр. Опитування експертів і населення стосовно їх зовнішньополітичних пріоритетів детально аналізувалися в аналітичних доповідях УЦЕПД "Україна на шляху європейської інтеграції: соціологічне опитування УЦЕПД" (вересень 2000р.), "Стратегічні партнери України: декларації і реалії (грудень 2000р.). Див.: Центр Разумкова 2000. — Київ, 2001, с.16-72, 132-144; Пашков М., Чалый В. Украинско-российские отношения: взгляд из Украины. — Политика, 2001, №1, с.10-32; <http://www.uceps.com.ua>.

Оцінки населення й експертів щодо місця ГУУАМ у зовнішній політиці України мають різні підгрунтя. Скепсис населення значною мірою визначається тим, що громадяни мало що знають про це регіональне об'єднання: **не чули про ГУУАМ 62,6% опитаних, чули про цю групу, але не знайомі з її планами й перспективами — 33,8%, і, нарешті, знайомі з цілями та планами ГУУАМ лише 3,6% респондентів.**

Населенню й експертам було запропоновано вибрати зі списку 22 зарубіжних країн ті держави, співробітництво з якими є найбільш важливим для України. Як видно з діаграми *“Співробітництво з якими країнами є найбільш важливим для України?”*, за оцінками населення, до першої четвірки ввійшли Росія, Німеччина, Білорусь і США. Чотири країни ГУУАМ зайняли в цьому списку місця з 10-го по 15-те.

Оцінки експертів у цілому збігаються з думкою населення, щоправда, з деякими варіаціями: в лідируючій четвірці країн замість Білорусі відзначена Польща, причому ці країни набрали максимальну кількість голосів: Росія (99%), Німеччина (98%), США (98%) і Польща (95%). Чотирьом країнам ГУУАМ експерти відвели місця в проміжку з 9-го по 18-те.

Загалом, за оцінками і населення, і експертів у списку 22 країн держави ГУУАМ посідають місця позаду Росії, США та провідних країн ЄС. Очевидно, реально оцінюється пріоритетність співробітництва

України з іншими країнами світу, з урахуванням їх економічного потенціалу, впливу на світовій арені, їх можливостей сприяти внутрішньому розвитку України.

Для визначення загального ставлення населення та експертів до ГУУАМ, слід проаналізувати характеристики, які даються цій групі громадянами та більш компетентними фахівцями. Більшість експертів (68%)¹⁴ вважають, що ГУУАМ — це **“економічне об'єднання країн довкола проекту транспортного коридору Азія-Європа”** (таку думку поділяє чверть населення — 24,9%). Половина експертів (50%) переконані, що ГУУАМ — це **“група держав, що об'єдналися з метою політичного протистояння російському впливу на пострадянському просторі”** (з цим згодні 16,1% громадян).

¹⁴ Респондентам пропонувалося відзначити не більше двох варіантів відповіді.

Значно менше експертів (36%) вважають ГУУАМ **“консультативною групою держав, створеною для спільного вирішення окремих міжнародних проблем”** (таку думку підтримують 20,9% населення). Примітно, що лише 4% експертів і громадян вважають ГУУАМ **“воєнно-політичним об’єднанням держав для поглиблення контактів з НАТО”**.

Узагальнюючи ці оцінки, можна зробити висновок про те, що і експерти, і населення відзначають, перш за все, економічну складову цієї організації, тобто вбачають у ГУУАМ економічне об’єднання групи країн довкола євразійського транспортного маршруту. При цьому значна частина опитаних відзначають також інший аспект цього регіонального угруповання — політичне протистояння російському впливу на теренах СНД. Однак, ні населення, ні експерти не вважають ГУУАМ воєнно-політичним альянсом.

Така загальна характеристика ГУУАМ абсолютно кореспондується з характером очікувань населення та експертів від багатостороннього співробітництва України в рамках цього об’єднання. На діаграмі **“Якою мірою співробітництво з державами ГУУАМ сприяє вирішенню важливих для України питань?”** показані позиції експертів і громадян з цього питання.

Як видно з наведених результатів, абсолютна більшість експертів (73%) та значна частка населення (31,1%) ставлять на перше місце забезпечення України енергоносіями.

Значно менше респондентів вважають, що завдяки контактам у рамках ГУУАМ Україна зможе зміцнити власні міжнародні позиції¹⁵. Нинішня соціально-економічна ситуація у країнах “п’ятірки” викликає очевидний скепсис стосовно ролі партнерства в ГУУАМ у відродженні української економіки та покращанні соціальної ситуації в Україні. Нарешті, на думку експертів і населення, регіональне співробітництво навряд чи зможе покращити внутрішньополітичну ситуацію в Україні. Дійсно, якщо вести мову про запровадження європейських стандартів демократії, то всі держави “п’ятірки” мають багато серйозних проблем у цій галузі.

Різні зовнішньополітичні симпатії населення та експертів зумовили й очевидні розбіжності в їх підходах до можливостей розширення ГУУАМ за рахунок інших держав (діаграма **“Яких країн бракує в об’єднанні ГУУАМ?”** на стор.8). На думку фахівців, ГУУАМ як міжнародна структура має зміцнюватися за рахунок участі в ній Польщі (39%), Туреччини (34%), Румунії (21%), Болгарії (18%)¹⁶. Загалом, це кореспондується з відомими пропозиціями 36.Бжезінського щодо можливого асоційованого членства цих держав у ГУУАМ. Однак, з огляду на нинішню ситуацію у ГУУАМ і прагнення названих держав набути членства в ЄС, навряд чи ця перспектива є реальною. Тому не випадково майже третина експертів (29%) утрималися від відповіді. Примітно також, що оцінки Болгарії (18%) у цьому переліку не набагато відрізняються від оцінок Казахстану (17%) та Росії (15%).

Позиції населення стосовно суб’єктів можливого розширення ГУУАМ відрізняються від поглядів експертів. Оскільки більша частина населення України зорієнтована на пріоритетність співробітництва з Росією і державами СНД, то, відповідно, саме ці країни (а також Польща) посіли перші місця в якості можливих членів ГУУАМ: Росія (36,7%), Білорусь (21,8%), Казахстан (15,5%),

Якою мірою співробітництво з державами ГУУАМ сприяє вирішенню важливих для України питань?
% опитаних

¹⁵ І громадяни, і експерти досить скептично оцінюють авторитет ГУУАМ на світовій арені, про це — в третьому розділі аналітичної доповіді.

¹⁶ Респондентам пропонувалося вказати всі прийнятні варіанти відповіді.

Польща (9,5%), Туркменістан (9,4%), Вірменія (6,8%), Таджикистан (6,3%). Фактично, йдеться про об'єднання організацій, що створені на теренах СНД: Союз Росії і Білорусі, ГУУАМ, ЄврАзЕС¹⁷.

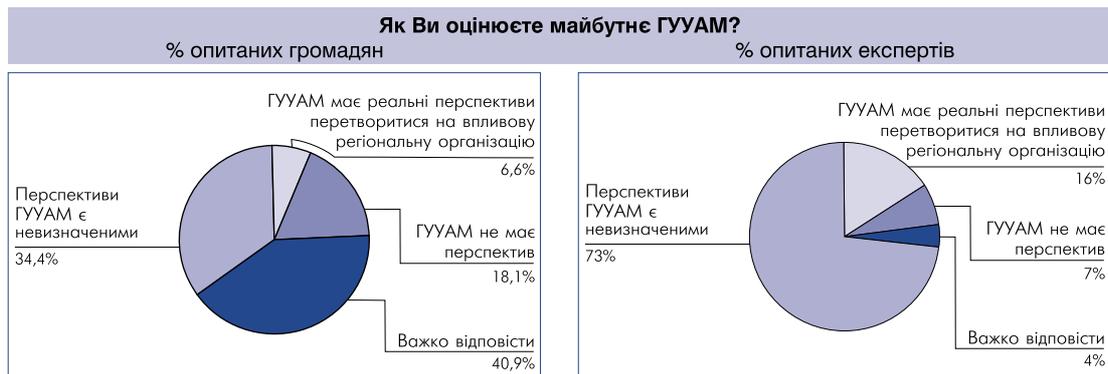
Розбіжності в думках населення та експертів стосовно розширення ГУУАМ за рахунок інших держав відбивають протилежність позицій з цього питання лідерів країн ГУУАМ. Так, населення України відає перевагу участі в ГУУАМ Росії, що кореспондується з позицією Президента Молдови В.Вороніна¹⁸. Експерти дотримуються інших думок, які, зокрема, співпадають з нещодавніми заявами Президента Грузії Е.Шеварднадзе¹⁹.

Наведені оцінки пріоритетності та важливості співробітництва України з державами ГУУАМ зумовлюють позиції експертів та населення стосовно перспектив розвитку цього регіонального об'єднання (діаграма "Як Ви оцінюєте майбутнє ГУУАМ?").

Як видно з діаграми, переважна більшість експертів (73%) вважають перспективи ГУУАМ невизначеними. Очевидно, така стриманість в оцінках зумовлюється усвідомленням внутрішніх і зовнішніх факторів, що об'єктивно заважають поглибленню регіональної інтеграції у рамках "п'ятірки". Обережна позиція української еліти, зорієнтованої переважно на євроінтеграцію, зрозуміла. Однак, слід зазначити, що абсолютних скептиків, переконаних, що ГУУАМ не має перспектив, — лише 7%.

Більш негативними є оцінки населення України. Майже третина респондентів (34,4%) вважають перспективи ГУУАМ невизначеними; 18,1% — переконані, що ця структура не має перспектив; лише 6,6% громадян дотримуються думки, що ГУУАМ має реальні перспективи перетворитися на впливову регіональну організацію (утрималися від відповіді 40,9% опитаних).

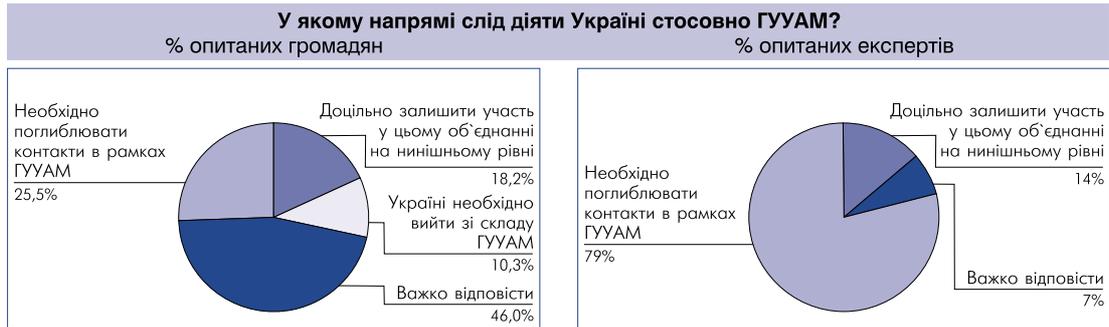
Однак, попри таке обережно-скептичне ставлення, ні експерти, ні населення не

¹⁷ У цьому питанні (як і стосовно інших проблем ГУУАМ) відзначається явна неінформованість населення. Майже половина респондентів (48,7%) утрималися від відповіді.

¹⁸ Напередодні Ялтинського самміту В.Воронін виступив за надання Росії статусу спостерігача в ГУУАМ, наголосивши при цьому, що "було б непогано, якби Україна та Молдова разом вступили до Євразійського Союзу". Див.: Інтерфакс-Україна, 6 июня 2001г.

¹⁹ Напередодні Ялтинського самміту Е.Шеварднадзе відзначив: "Перспективи вступу Румунії я вважаю розумними. Для Болгарії також є сенс вступити до ГУУАМ". Див.: Інтерфакс-Україна, 6 июня 2001г.

вважають, що співробітництво в рамках ГУУАМ не потрібне Україні. Навпаки, як видно з діаграми “У якому напрямі слід діяти Україні стосовно ГУУАМ?”, абсолютна більшість експертів (79%) переконані, що Україні необхідно поглиблювати контакти в рамках ГУУАМ.

Привертає увагу та обставина, що жоден з опитаних експертів не підтримав варіант відповіді “Україні необхідно вийти зі складу ГУУАМ” (цей нульовий результат не показаний на діаграмі).

В свою чергу, чверть опитаних громадян (25,5%) підтримують поглиблення контактів у рамках ГУУАМ; 18,2% — вважають, що участь України в цьому об'єднанні слід залишити на нинішньому рівні; кожен десятий респондент (10,3%) переконаний, що Україні необхідно вийти зі складу ГУУАМ (утрималися від відповіді 46%).

Узагальнюючи результати опитувань, можна зробити наступні висновки.

Населення й експерти не вважають співробітництво в рамках ГУУАМ пріоритетом зовнішньої політики України; більш важливим для України є співробітництво з Росією, Німеччиною, Білоруссю, США, Польщею. ГУУАМ вважають економічним об'єднанням, а серед можливих переваг співробітництва визначають забезпечення України енергоносіями. Ставлення до перспектив ГУУАМ є досить скептичним, однак, попри це, абсолютна більшість експертів і чверть населення вважають за необхідне поглиблювати контакти в рамках ГУУАМ.

ВИСНОВКИ

У процесі становлення ГУУАМ сформована система різнорівневих контактів за участю глав держав, керівників зовнішньополітичних і оборонних відомств, національних координаторів.

У рамках політико-консультативного форуму країни-учасниці започаткували спільну взаємодію в міжнародних організаціях для формування та просування спільних позицій.

За чотири роки відбулися певні зміни напрямів і пріоритетів розвитку ГУУАМ, що засвідчили рішення Ялтинського самміту, зокрема: звужено перелік напрямів політичного співробітництва; заявлено про неможливість перетворення ГУУАМ на воєнно-політичну структуру; ключовим напрямом співробітництва визначено розвиток економічних відносин (насамперед — реалізації транспортно-енергетичних проєктів); взято курс на зміцнення організаційних основ ГУУАМ.

Крок на шляху інституціоналізації об'єднання зроблено на Ялтинському самміті — президенти країн-учасниць підписали Хартію ГУУАМ, де визначена організаційна структура об'єднання.

У позиціях країн-учасниць ГУУАМ зберігаються суттєві розбіжності, зокрема, стосовно створення зони вільної торгівлі, "глибини" інституалізації ГУУАМ, а також перспектив і суб'єктів можливого розширення об'єднання.

Складні процеси розвитку ГУУАМ відбиваються в оцінках експертів і населення України. Обидві групи опитаних не відносять співробітництво в рамках ГУУАМ до числа зовнішньополітичних пріоритетів нашої держави. Переважна більшість опитаних експертів вважають перспективи ГУУАМ невизначеними; скептично оцінюють перспективи ГУУАМ і громадяни України.

Попри таке обережно-скептичне ставлення, ні експерти, ні громадяни не вважають, що співробітництво в рамках ГУУАМ не потрібне Україні. Навпаки, більшість експертів і чверть населення переконані, що нашій державі необхідно поглиблювати контакти в рамках ГУУАМ. ■

2. СУЧАСНИЙ СТАН СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ГУУАМ

Головними критеріями оцінки результативності відносин України з країнами ГУУАМ мають бути реалізація її національних інтересів на міжнародній арені, підйом вітчизняної економіки та вирішення нагальних внутрішніх проблем.

У цьому розділі аналізується нинішній стан відносин у рамках ГУУАМ, рівень співробітництва України з країнами-учасницями в політичній, економічній, енергетичній і військовій сферах. Оцінюється наявність передумов і сприятливих чинників поглиблення контактів між країнами об'єднання у вказаних сферах.

2.1 СПІВРОБІТНИЦТВО В ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

У цьому підрозділі наводиться характеристика політичних контактів у рамках ГУУАМ, спільної підтримки інтересів країн-учасниць у міжнародних організаціях. Розглядаються стан договірно-правових відносин України з членами об'єднання та місце ГУУАМ у системі зовнішньополітичних пріоритетів країн-учасниць.

Рівень політичних контактів у рамках ГУУАМ

Протягом 2000р., на думку державно-політичної еліти України, контакти нашої держави з країнами ГУУАМ у політичній сфері розвивались активно²⁰. Це зумовлене спільними інтересами в забезпеченні стабільності в Чорноморсько-Каспійському регіоні, необхідністю поглиблення торговельно-економічних зв'язків між країнами-учасницями, зокрема в рамках реалізації стратегічно важливих транспортно-комунікаційних проєктів, потребою підтримки спільних позицій у міжнародних організаціях, у т.ч. в діалозі з іншими пострадянськими регіональними об'єднаннями.

З метою узгодження позицій з різних напрямів співробітництва в рамках ГУУАМ створена багаторівнева система консультативних політико-дипломатичних контактів.

На зустрічах президентів держав, які відбувалися, як правило, в період проведення міжнародних саммітів ООН, РЄ, НАТО, приймалися рішення стратегічного характеру, ухвалювалися спільні документи ГУУАМ.

На переговорах керівників відомств (зокрема міністерств закордонних справ та оборони) обговорювалися конкретні напрями співробітництва²¹.

Контакти на рівні національних координаторів були спрямовані на вирішення тактичних, організаційних питань багатостороннього співробітництва, з'ясування та узгодження позицій сторін, підготовку проєктів документів²².

Здійснювалися також регулярні консультації на рівні керівників дипломатичних місій, акредитованих при міжнародних організаціях.

Політико-консультативні контакти в рамках ГУУАМ розвиваються динамічно, однак (як свідчить подальший аналіз) поки що вони не підкріплюються вагомою економічною складовою, до того ж, у позиціях країн-учасниць зберігаються суттєві розбіжності.

Спільна підтримка інтересів країн ГУУАМ у міжнародних організаціях

Важливою для країн ГУУАМ є можливість спільно сприяти ухваленню вигідних для них рішень, що приймаються ООН, ОБСЄ, ЄС, МВФ, Світовим банком, ЄБРР та іншими міжнародними організаціями. Нижче наводяться приклади такого співробітництва.

Спільна позиція країн об'єднання стосовно адаптації Договору про звичайні збройні сили в Європі знайшла відображення в рішеннях Стамбульського самміту ОБСЄ (1999р.). Країни ГУУАМ виступили з консолідованою позицією в ООН: в адміністративно-бюджетному

²⁰ Результати експертного опитування УЦЕПД див.: Стратегічні партнери України: декларації і реалії. Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2000, №12, с.40, <http://www.uceps.com.ua>.

²¹ Перші політичні консультації на рівні заступників міністрів закордонних справ відбулися в листопаді 1997р. в Баку. В серпні 1999р. в Тисовці (Україна) відбулася робоча зустріч міністрів оборони країн ГУУАМ. У травні 2000р. у Флоренції міністри закордонних справ країн ГУУАМ підписали спільне комюніке про розвиток співробітництва у сферах політичних, торговельно-економічних і культурних відносин.

²² Протягом останніх років відбулося шість засідань національних координаторів. Зокрема, у 2000р. в жовтні (Кишинів) і серпні (Тбілісі) з'ясувалися питання співробітництва у сфері торгівлі, транспорту, культури. В лютому 2001р. (Ташкент) і травні (Київ) узгоджувався пакет документів для Ялтинського самміту ГУУАМ.

Комітеті Генеральної Асамблеї (ГА) ООН — стосовно нової шкали внесків, а також у Третьому та Шостому Комітетах ГА ООН — стосовно міжнародного контролю за обігом наркотиків і боротьби з тероризмом.

Є й інші приклади взаємної підтримки: обрання України головуючою на ГА ООН, входження України до Групи друзів Генерального Секретаря ООН із сприяння грузино-абхазькому врегулюванню, участь України у врегулюванні конфлікту в Придністров'ї та ін.

Однак, констатувати ефективну трансформацію спільних позицій країн об'єднання у вагомій зовнішньополітичній результаті поки що передчасно. Реалізація ініціатив ГУУАМ у міжнародних фінансових інституціях, ЄС, НАТО обмежується відсутністю у країн "п'ятірки" реальних важелів впливу на рішення цих організацій²³.

Отже, взаємодія країн ГУУАМ у рамках міжнародних організацій має певний потенціал, сприяє узгодженню позицій, однак ускладнюється відсутністю дієвих важелів впливу на рішення, що приймаються провідними міжнародними структурами.

Стан договірно-правових відносин

Договірні-правова база двосторонніх відносин України з країнами ГУУАМ є досить розвинутою і характеризується наступними рисами.

Перше. З усіма країнами ГУУАМ Україна підписала широкомасштабні політичні договори. З Азербайджаном²⁴ та Узбекистаном²⁵ документально закріплені відносини стратегічного партнерства. Із Грузією встановлено відносини особливого партнерства²⁶. Молдова визначена стратегічним партнером України як прикордонна держава²⁷.

Друге. З усіма країнами ГУУАМ Україна уклала двосторонні угоди про вільну торгівлю. Протягом 1998-2000рр. укладені також договори про довгострокове (на 10 років) економічне співробітництво, створені спільні міжурядові комісії з питань економічного (всебічного) співробітництва.

Третє. Договірні-правова база охоплює практично всі сфери двостороннього співробітництва з країнами ГУУАМ і налічує

сотні документів — міждержавних, міжурядових, міжгалузевих, міжвідомчих угод і протоколів²⁸.

На відміну від двостороннього співробітництва, договірно-правова база багатосторонніх відносин у рамках ГУУАМ є нерозвинутою. Це цілком природно, оскільки регіональне об'єднання перебуває лише на початковому етапі свого становлення.

До недавнього часу договірно-правова база ГУУАМ як структури обмежувалася документами декларативного характеру — спільними комюніке, деклараціями та заявами президентів країн і керівників відповідних відомств. На Ялтинському самміті ГУУАМ був ухвалений базовий рамковий документ багатостороннього співробітництва — Хартія ГУУАМ. Хартія визначає засади багатостороннього співробітництва, які надалі потребують конкретизації і договірно-правового наповнення.

Попри розвинуту договірно-правову базу двосторонніх відносин, нормативні основи багатостороннього співробітництва в рамках ГУУАМ поки що обмежуються рамковими документами, які потребують подальшої конкретизації.

ГУУАМ у системі зовнішньополітичних пріоритетів країн-учасниць

Багатостороннє співробітництво в рамках ГУУАМ не можна віднести до зовнішньополітичних пріоритетів країн-учасниць. Пріоритетами зовнішньої політики України визначені європейська інтеграція, стратегічне партнерство з Росією і США. Молдова взяла курс на активне співробітництво з Росією, ЄврАзЕС і виявляє ознаки дистанціювання від євроатлантичних структур²⁹. Інші країни ГУУАМ у геополітичному плані орієнтуються на співпрацю з європейськими та євроатлантичними структурами, Росією, США; в регіональному контексті — з Туреччиною, Іраном.

У розділі 1 наводилися соціологічні дані про те, що більшість українських експертів і громадян не відносять співробітництво в рамках ГУУАМ до пріоритетів зовнішньої політики України. Відповідно, і експерти, і населення не вважають пріоритетними контакти України з ГУУАМ у системі її відносин

²³ Такий висновок підтверджується результатами проведеного експертами УЦЕПД аналізу впливу різних країн у цих міжнародних структурах, зокрема, їх квот у керівних органах. Див.: Стратегічні партнери України..., с.31,38; <http://www.uceps.com.ua>.

²⁴ Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Азербайджанською Республікою від 16 березня 2000р.

²⁵ Договір між Україною та Республікою Узбекистан про дружбу і подальше поглиблення всебічного співробітництва від 19 лютого 1998р.

²⁶ Декларація про розвиток відносин особливого партнерства між Україною і Грузією від 2 жовтня 1998р.

²⁷ Постанова Верховної Ради України "Про основні напрями зовнішньої політики України" від 2 липня 1993р.

²⁸ Станом на червень 2000р., Україна підписала з Азербайджаном 61 документ (сім міждержавних, 28 міжурядових, 19 міжгалузевих угод і сім протоколів), з Молдовою — 54 документи (шість міждержавних договорів, 25 міжурядових і 23 міжвідомчі угоди та протоколи), з Грузією — понад 90 угод; договірні база двосторонніх відносин з Узбекистаном налічувала понад 70 документів. Див.: Литвин В. Зовнішня політика України: 1990-2000. — Віче, 2000, №11,12. За даними грузинських експертів, у 2000р. лише торговельно-економічні відносини між країнами ГУУАМ регулювалися понад 100 двосторонніми угодами. Див.: Chitadze V. The Role of GUUAM in the Post-Soviet Era. — *Alumni Newsletter*, George C. Marshall European Center for Security Studies, 2000, Vol.2, No.1, p.4.

²⁹ В інтерв'ю радіостанції "Маяк" Президент Молдови В.Воронін заявив: "Ми маємо дуже серйозні наміри розвивати відносини в рамках Союзу Росії і Білорусі... Ставлення до НАТО у нас однозначне. Ми за Конституцією є нейтральною державою, і тут жодних інших варіантів не може бути". Див.: <http://www.strana.ru>, 16 квітня 2001р.

з міжнародними організаціями (діаграма “Зовнішньополітичні контакти з якою міжнародною організацією мають для України пріоритетне значення?”).

Оцінки громадян України співпадають з думками експертів за чотирима позиціями. По-перше, переважна більшість експертів (73%) і найбільша частка опитаних громадян (38,1%) вважають пріоритетними контакти України з ЄС. По-друге, на думку і експертів, і населення, ГУУАМ не входить до числа організацій, зовнішньополітичні контакти з якими мають для України пріоритетне значення (важливість контактів з ГУУАМ відзначили лише 14% експертів і 2,9% опитаних громадян). По-третє, лише кожен шостий опитаний в обох групах визначає як пріоритетну співпрацю України з ООН. Нарешті, з поля зору і експертів, і населення України фактично випадають ОБСЄ, ЄврАзЕС і Центральнo-Азіатське економічне співтовариство (менше 8% опитаних).

Помітними є і відмінності в оцінках. Експерти відзначають важливість співпраці з Радою Європи (друге місце — 38% опитаних) і НАТО (третє місце — 24%). Населення ж відводить Раді Європи п'яте місце (9,8%), НАТО — лише шосте (7,6%), віддаючи перевагу контактам з Союзом Росії і Білорусі (друге місце — 35%) і СНД (третє місце — 29,4%).

Отже, контакти в рамках ГУУАМ не належать до зовнішньополітичних пріоритетів країн-учасниць; не сприймаються вони як пріоритетні й населенням та експертами України. Водночас, відносини в політичній сфері між країнами об'єднання розвиваються на різних рівнях і досить динамічно. Потреба в поглибленні політичного діалогу в рамках ГУУАМ зумовлюється: спільними інтересами в забезпеченні стабільності в регіоні; необхідністю поглиблення торговельно-економічних

зв'язків, реалізації стратегічно важливих транспортно-комунікаційних проєктів; потребою підтримки спільних позицій у міжнародних організаціях. Головним завданням нинішнього етапу розвитку ГУУАМ є трансформація політичного діалогу у вагомі практичні результати, насамперед, в економічній сфері.

2.2 СПІВРОБІТНИЦТВО В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

В цьому підрозділі аналізується нинішній стан торговельно-економічних відносин у рамках ГУУАМ, оцінюється наявність передумов і сприятливих чинників поглиблення контактів між країнами об'єднання в економічній сфері.

На сьогодні, для кожної з країн ГУУАМ торговельні зв'язки з іншими членами об'єднання не є значимими, а тому, попри політичні декларації їх лідерів, не можуть вважатися пріоритетними (таблиця “Торгівля товарами між Україною та країнами ГУУАМ”³⁰).

Частка ГУУАМ у загальному обсязі зовнішньої торгівлі України товарами складає лише 2,16%, у т.ч. по експорту — 2,53%, імпорту — 1,77%. Для порівняння: товарооборот України з партнерами по ГУУАМ (\$616 млн.) складає лише 70% її товарообороту із сусідньою Білоруссю (\$874 млн.), або 56% — з Туркменістаном (\$1,09 млрд.). Аналогічна ситуація спостерігається і в інших країнах ГУУАМ. Отже, сьогодні рівень взаємозалежності економік країн ГУУАМ є вкрай низьким. Порівняно більш активними є торговельні відносини по лінії Азербайджан-Грузія, Україна-Молдова, Узбекистан-Україна.

Незначний потенціал зовнішньоекономічних зв'язків ГУУАМ зумовлений низьким рівнем економічного розвитку кожної з країн-учасниць (таблиця “Зовнішньоекономічний потенціал країн ГУУАМ”³¹).

³⁰ За підсумками 2000р. Див.: Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001р. — Київ, інформаційно-видавничий центр Державного комітету статистики України, 2001, с.307-308.

³¹ За підсумками 1999р. Див.: World Development Indicators Database. — The World Bank, Washington, D.C., June 2001; розрахунки експертів УЦЕПД.

Торгівля товарами між Україною та країнами ГУУАМ					
Показник	1996	1997	1998	1999	2000
Зовнішня торгівля товарами					
Всього, \$ млн.	32004,2	31359,9	27313,0	23427,7	28528,6
у т.ч. з Азербайджаном	119,1	134,6	117,6	63,2	64,6
Грузією	187,0	57,1	39,3	48,1	48,1
Молдовою	310,4	368,2	231,5	147,6	211,6
Узбекистаном	239,5	362,3	169,2	164,9	292,0
Всього з країнами ГУУАМ	856,0	922,2	557,6	423,8	616,3
<i>Частка у загальному товарообороті</i>	<i>2,67%</i>	<i>2,94%</i>	<i>2,04%</i>	<i>1,81%</i>	<i>2,16%</i>
Експорт					
Всього, \$ млн.	14400,8	14231,9	12637,4	11581,6	14572,6
у т.ч. з Азербайджаном	88,3	87,6	89,9	29,4	40,8
Грузією	183,2	49,4	31,5	42,1	37,8
Молдовою	237,8	294,4	180,4	122,8	176,3
Узбекистаном	178,7	235,9	139,5	77,6	114,0
Всього з країнами ГУУАМ	688,0	667,3	441,3	271,9	368,9
<i>Частка у загальному експорті</i>	<i>4,78%</i>	<i>4,69%</i>	<i>3,49%</i>	<i>2,35%</i>	<i>2,53%</i>
Імпорт					
Всього, \$ млн.	17603,4	17128,0	14675,6	11846,1	13956,0
у т.ч. з Азербайджаном	30,8	47,0	27,7	33,8	23,8
Грузією	3,8	7,7	7,8	6,0	10,3
Молдовою	72,6	73,8	51,1	24,8	35,3
Узбекистаном	60,8	126,4	29,7	87,3	178,0
Всього з країнами ГУУАМ	168,0	254,9	116,3	151,9	247,4
<i>Частка у загальному імпорті</i>	<i>0,95%</i>	<i>1,49%</i>	<i>0,79%</i>	<i>1,28%</i>	<i>1,77%</i>
Сальдо					
Всього, \$ млн.	-3202,6	-2896,1	-2038,2	264,5	616,6
у т.ч. з Азербайджаном	57,5	40,7	62,2	-4,4	17,0
Грузією	179,4	41,6	23,7	36,1	27,5
Молдовою	165,2	220,7	129,3	98,0	141,0
Узбекистаном	117,9	109,6	109,9	-9,7	-63,9
Всього з країнами ГУУАМ	520,0	412,6	325,1	120,0	121,6

Зовнішньоекономічний потенціал країн ГУУАМ					
Показник	Азербайджан	Грузія	Молдова	Узбекистан	Україна
ВВП, \$ млн.	4004	2737	1160	17705	38652
Експорт товарів і послуг, % ВВП	34	27	50	19	53
Експорт товарів і послуг на душу населення, \$	170	134	135	138	410
Прямі іноземні інвестиції, \$ млн.	510,3	82,0	33,5	113,0	496,0
Прямі іноземні інвестиції на душу населення, \$	64	15	8	5	10
Міжнародні кредитні ресурси на душу населення, \$	20,3	43,8	23,8	5,5	9,6
Зовнішній борг, \$ млн.	744	1300	886	4200	12800
Зовнішній борг на душу населення, \$	93	236	206	172	256

Експорт товарів і послуг на душу населення є порівняно більшим лише в Україні (\$410)³², в інших країнах-учасниках цей показник є малопомітним — \$134-170. Навіть при цьому, економіки двох країн ГУУАМ (Молдови, України) вже досягли критичного рівня залежності від зовнішніх ринків (експорт забезпечує відповідно 50% і 53% їх ВВП), отже резерви подальшого нарощування експорту без значного збільшення ВВП фактично вичерпані.

Країни ГУУАМ мають вкрай незначні надходження прямих іноземних інвестицій — \$5-15 на душу населення; лише в Азербайджані, завдяки інвестиціям у розробку родовищ вуглеводнів, цей показник становить \$64, що також на порядок нижче, ніж, наприклад, у країнах Центральної Європи.

Міжнародні кредитні ресурси, які здатні залучати країни ГУУАМ, знаходяться в діапазоні \$5-44 на душу населення. Водночас, обсяги зовнішнього боргу сягають \$93-256 на одного жителя, причому для трьох членів ГУУАМ (Грузії, Молдови, Узбекистану) цей показник перевищує сумарні середньодушові надходження від експорту, іноземних інвестицій та кредитів.

Спостерігаються нестійкість, значні коливання обсягів торгівлі України з країнами ГУУАМ, що відбиває “некритичну роль” цієї торгівлі для української економіки. В 2000р. товарооборот всередині ГУУАМ був суттєво нижчим від рівня 1995р.³³ (74% обсягу 1995р.) і склав лише 4% загального обсягу зовнішньої торгівлі країн “п’ятірки”.

В 2000р. була істотно нижчою від показника 1995р. й частка товарообороту всередині ГУУАМ у загальному обсязі товарообороту “п’ятірки” з ближнім зарубіжжям. Лише для України й Узбекистану ці показники в 1999-2000рр. були вищими за 1995р.

У торговельних зв’язках країн ГУУАМ на просторі СНД домінує Росія. В експорті Азербайджану та Грузії до країн Співдружності частка РФ сягає 40%, України та Молдови — понад 70%. Відповідно, в імпорті Грузії та Молдови з країн СНД частка РФ складає 50-55%, Азербайджану — близько 70%, України — 80-85%.

Торговельні відносини країн ГУУАМ формуються під впливом поточного попиту на ринках країн-партнерів, без утворення стійких галузево-технологічних зв’язків. Значну питому вагу в експортно-імпортних товаропотоках складають сировина, напівфабрикати та продовольство; фактично, лише Україна постачає на ринки ГУУАМ продукцію машинобудування.

В українському імпорті з країн ГУУАМ переважають енергоносії, сировина та продукція харчової промисловості (з Азербайджану та Узбекистану — 70-87%, із Грузії — понад 65%;

з Молдови — 40-45%)³⁴. Частка ж продукції машинобудування не перевищує: з Молдови — 15%, з Азербайджану — 5%, із Грузії — 2%, з Узбекистану — практично дорівнює нулю.

В українському експорті до Молдови понад 30% складають енергоресурси, близько 25% — чорні метали та вироби з них і лише біля 7% — продукція машинобудування. Експорт до Узбекистану складають: чорні метали та вироби з них — 45-50%, продукція машинобудування — 30-35%; до Азербайджану — чорні метали та вироби з них (понад 32%), продукція машинобудування (20-25%), тютюнові вироби та алкогольні напої (близько 15%); до Грузії — продукція сільського господарства (понад 35%) і машинобудування (близько 20%), близько 8% — тютюн.

Формування взаємного інтересу до співробітництва в технологічно емних галузях стримується значною різницею у рівнях інноваційно-технологічного розвитку країн-учасниць, відсутністю фінансових ресурсів.

Серед позитивних чинників економічного співробітництва в рамках ГУУАМ слід відзначити успадковану від СРСР спеціалізацію країн-учасниць і тенденцію формування взаємодоповнюваності їх економік за окремими напрямками:

Узбекистан та Азербайджан володіють значними запасами вуглеводнів, що можуть споживатися іншими країнами-учасницями, зокрема Україною, яка має надмірні потужності нафтопереробної і нафтохімічної галузей;

Узбекистан експортує бавовну, якої гостро потребують підприємства текстильної промисловості Грузії, Молдови та України; виробляє продукцію кольорової металургії, що може становити інтерес для партнерів по ГУУАМ;

Грузія та Азербайджан є постачальниками сільгосппродукції, що не вирощується в інших країнах ГУУАМ;

Україна спеціалізується на чорній металургії, виробництві зерна, цукру, олії, широкій номенклатурі продукції машинобудування, включаючи озброєння та військову техніку;

Молдова спеціалізується за окремими напрямками харчової промисловості;

Грузія та Україна мають значний потенціал у сфері туризму та рекреації.

До поглиблення економічного співробітництва в рамках ГУУАМ схилиють і зовнішні чинники: неефективність СНД, зокрема, багаторічна затримка з реалізацією угоди про вільну торгівлю; фрагментація економічного простору СНД внаслідок прискороної інтеграції Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизстану та Таджикистану в рамках ЄврАзЕС; обмежений доступ продукції країн ГУУАМ

³² У 2000р. зовнішній товарооборот України у 2,5 рази перевищив сумарний показник решти країн ГУУАМ — \$28,5 млрд. проти \$11,4 млрд.

³³ За базу порівняння прийнятий 1995р., оскільки більш ранні дані є неспівставними.

³⁴ За підсумками 2000р.

на ринки ЄС і США (внаслідок її низької конкурентоспроможності та наявності торгових бар'єрів для окремих видів товарів).

Поглибленню співробітництва країн ГУУАМ мають сприяти: активізація торговельно-економічних зв'язків на основі поетапної лібералізації торгівлі; узгодження концепцій структурного розвитку національних економік; активна зовнішня політика з метою залучення інвестицій, реалізації крупних міждержавних коопераційних проектів, передусім, у сфері енергетики та розвитку міжнародної транспортної інфраструктури.

2.3 СПІВРОБІТНИЦТВО В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ

Співпраця України з Азербайджаном, Грузією, Молдовою та Узбекистаном в енергетичній сфері на двосторонній основі детально аналізувалася в попередніх дослідженнях УЦЕПД³⁵. В контексті становлення ГУУАМ як міжнародної організації становить інтерес пошук шляхів поєднання зусиль країн-учасниць для піднесення співробітництва в енергетичній сфері на якісно новий рівень.

У цьому підрозділі оцінюються перспективи реалізації крупних енергетичних проектів у форматі багатостороннього співробітництва країн-учасниць. Більшість експертів вважають, що головний національний інтерес України в ГУУАМ полягає у створенні Євроазіатського нафтотранспортного коридору (ЄАНТК), з використанням нафтопроводу Одеса-Броди та нафтового терміналу "Південний". За своїм геополітичним та економічним значенням ЄАНТК належить до стратегічних транснаціональних проектів,

в рамках якого кожна з країн ГУУАМ могла б реалізувати власні інтереси в енергетичній сфері.

ЄАНТК як проект стратегічної важливості

Транзит енергоносіїв є ваговою складовою економіки України. Використання вигідного географічного розташування, активна участь у створенні нових міжнародних транспортних коридорів з використанням вітчизняних транспортних систем є пріоритетним завданням. **Співробітництво в рамках ГУУАМ відкриває додаткові можливості для створення таких коридорів, а отже — для підвищення рівня енергетичної безпеки України та посилення її впливу в регіоні.**

Сьогодні на енергетичному ринку СНД домінує Росія. Вона експортує ліву частку енергоносіїв з регіону на світові ринки, а також зберігає контроль за їх постачанням з інших країн СНД. Майже всі країни Співдружності залежать від РФ — або від поставок російських енергоносіїв, або від дозволу Росії на їх транзит³⁶. Створення потужного нафтотранспортного коридору, незалежного від Росії, сприяло б зменшенню залежності країн-учасниць проекту від РФ на енергетичному ринку, підвищенню конкурентоспроможності їх економік.

Країни ГУУАМ зацікавлені в об'єднанні зусиль для розвитку маршрутів постачання каспійських енергоносіїв до Європи. На сьогодні, фактично єдиним таким реалізованим проектом є нафтопровід Баку-Супса, який забезпечує постачання на ринки Європи понад 5 млн. т каспійської нафти на рік.

Протягом останніх років важливий напрям співробітництва країн ГУУАМ в енергетичній сфері — створення ЄАНТК як продовження трубопроводу Баку-Супса через українську територію — зазнав помітних змін під впливом наступних чинників.

Перше. Після обрання Президентом РФ В.Путіна енергетична політика Росії стосовно країн СНД змінилася з поступливої на жорстко-прагматичну; це прискорило пошук країнами ГУУАМ альтернативних джерел і маршрутів постачання енергоносіїв.

Друге. Виявилося, що попередня оцінка нафтових запасів Азербайджану була завищена (насамперед, американськими експертами) в кілька разів. Нижчий, ніж очікувалося, видобуток нафти³⁷ спричинив невизначеність

³⁵ Див.: Стратегічні партнери України..., с.33-37; Концепція державної енергетичної політики України на період до 2020р. Проект УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2001, №2, с.37-54; Сапрыкин В. "Троянський конь" "Шах-Дениза", или с новым газом тебя, Азербайджан. — Регион, 15 января 2000г., с.4; <http://www.uceps.com.ua>. Сапрыкин В. Состояние и перспективы международного сотрудничества Украины в энергетической сфере. — Зеркало недели, 14 октября 2000г., с.4, <http://www.zerkalo-nedeli.com.ua>.

³⁶ Свого часу саме необхідність протидії економічному домінуванню США стала важливим інтеграційним чинником у Західній Європі. В 1948р. США виробляли понад 60% сукупної продукції і володіли майже 80% золотих запасів розвинутих країн; на США припадало понад 50% довгострокових іноземних капіталовкладень. Жодна країна Західної Європи самостійно не могла бути рівноправним партнером США; це зумовило необхідність консолідації зусиль. У 1951р. було створене Європейське об'єднання вугілля та сталі — не лише для створення спільного ринку продукції гірничорудної промисловості (вугілля, залізна руда, сталь, металобрухт), але й для спільного регулювання обсягів виробництва, рівня цін, інвестиційних програм, раціонального використання робочої сили. В 1956р. утворилося Європейське співтовариство з атомної енергії — з метою створення галузевого ринку, який об'єднав ресурси атомної енергетики та атомної промисловості. Діяльність цих та інших спільних структур створила підґрунтя для їх перетворення на впливову міжнародну організацію — Європейський Союз — з високим рівнем інтеграції країн-учасниць.

³⁷ Азербайджан поки що не спроможний завантажити нафтопровід Баку-Новоросійськ: на 2001р. заплановано прокачати 2,5 млн. т нафти за потужності нафтопроводу понад 5 млн. т на рік.

позицій західних ТНК стосовно доцільності суттєвого розширення діючого нафтопроводу Баку-Супса.

Третє. Кардинально збільшився видобуток нафти Казахстаном. Після завершення в 2001р. будівництва нафтопроводу Тенгіз-Новоросійськ³⁸ вихід до Чорного моря отримують значні обсяги казахстанської нафти. Україна зацікавлена в тому, щоб ця нафта транспортувалася до Європи через термінал "Південний" і трубопровід Одеса-Броди.

Четверте. Країни, в яких відкриті крупні родовища каспійської нафти (Азербайджан, Казахстан), мають обмежений вплив на вибір маршрутів її транспортування на світові ринки, оскільки більшістю покладів нафти на їх територіях сьогодні володіють ТНК західних держав³⁹.

Дія зазначених чинників зумовлює **нові можливості реалізації української частини ЄАНТК** — за участі країн ГУУАМ, а також Казахстану та західних ТНК, що ведуть видобуток нафти на Каспії. З наближенням завершення будівництва нафтопроводу Одеса-Броди зацікавленість в українській ділянці ЄАНТК висловили Польща, Чехія і Словаччина⁴⁰.

ЄАНТК є транснаціональним енергетичним проектом. В умовах глобалізації, розширення світового ринку виробництва й транспортування нафти його реалізація не може обмежуватися національними або регіональними кордонами (ГУУАМ), оскільки передбачає участь або торкається інтересів розвинутих держав, провідних країн-виробників нафти та енергетичних ТНК.

Інтереси США

Головними напрямками енергетичної політики США в Каспійському регіоні та в Центральній Азії є: забезпечення власних нафтових інтересів; протидія російському впливу; блокування Ірану.

На перспективу, США зацікавлені в наявності додаткових джерел постачання нафти, альтернативних близькосхідним. За-

раз збудовані три трубопроводи для доставки Каспійської нафти до Чорного моря: Баку-Супса, Баку-Новоросійськ і Тенгіз-Новоросійськ, причому два перших уже працюють. З огляду на обмежені запаси нафти й поки що незначний її видобуток у цьому регіоні, доцільною є реалізація лише одного нового маршруту. Найбільш реальними проектами транспортування каспійської нафти, які дозволять розвантажити турецькі протоки, є три маршрути — через Туреччину, Україну, або Іран.

Під час виборчої кампанії у США кандидат у президенти Дж.Буш і деякі члени його команди піддали критиці політику Адміністрації Б.Клінтона на Каспії. Республіканці докоряли Б.Клінтону тим, що проект будівництва нафтопроводу Баку-Джейхан є суто політичним, має слабку економічну привабливість, високі некомерційні ризики, а деякі члени передвборчої команди демократів нібито мають тісні зв'язки з нафтовими ТНК і лобіюють їх інтереси. Така позиція Дж.Буша давала Україні надію на більш дієву підтримку її проекту⁴¹ після перемоги на виборах лідера республіканців. Однак, поки що ці надії не справдилися — Президент Дж.Буш не відмовився від переважної підтримки проекту Баку-Джейхан⁴². Про це свідчать і засади нової Національної енергетичної політики США, оприлюднені в травні 2001р.⁴³

Проект нафтопроводу Баку-Джейхан підтримують і значна кількість нафтових ТНК. Однак, його будівництво, як вважають експерти, може бути відкладене значно пізніше наміченої дати (2004р.). Одна з причин — відсутність необхідних обсягів нафти для забезпечення його рентабельності⁴⁴.

США зберігають санкції проти Ірану, що унеможливує реалізацію найближчими роками проекту транспортування каспійської нафти через іранську територію⁴⁵. Водночас, деякі нафтові компанії США, зокрема, *Texaco, Chevron, Exxon-Mobil*, висловлюються за доцільність залучення Ірану до трубопровідних проектів на Каспії⁴⁶.

³⁸ Здійснює Каспійський трубопровідний консорціум.

³⁹ П'ять найбільших володарів каспійської нафти (за рівнем запасів) — це американські компанії *Chevron* та *Exxon-Mobil*, американсько-британська *BP/Amoco*, російський "ЛУКОЙЛ" та італійська *Agip*.

⁴⁰ У грудні 2000р. під час зустрічі прем'єр-міністра України В.Ющенко з головою Уряду Словаччини М.Дзуріндою, останній назвав проект Одеса-Броди-Гданськ "глобальним" у контексті забезпечення країн Західної Європи нафтою і диверсифікації її джерел.

⁴¹ Ще за часів Б.Клінтона, в 1999р. США надали Україні \$750 тис. на виконання ТЕО будівництва нафтопроводу Одеса-Броди.

⁴² Підстави для поступової зміни американської політики з цього питання існують. Питання функціонування нафтопроводу Одеса-Броди обговорювалося 6 червня 2001р. на зустрічі прем'єр-міністра України А.Кінаха та посла США в Україні К.Паскуала. Американський посол відзначив, що "для України найбільш важливим є одержання від міжнародних компаній-експортерів нафти довгострокових зобов'язань щодо її транспортування цим маршрутом. Головним чином, це компанії, які видобувають нафту в Казахстані та Каспійському регіоні". На думку посла, Україна має створити таку структуру ефективного управління нафтопроводом і нафтовим терміналом, яка б зробила цей маршрут привабливим для експортерів; необхідно також швидше прийняти рішення про схеми менеджменту нафтопроводу. Див.: Інтерфакс-Україна, 6 июня 2001г.

⁴³ National Energy Policy Report of the National Energy Policy Development Group. — US Government, Washington D.C., May 2001, 168p. В документі відзначається важливе значення каспійської нафти та значний рівень доведених її запасів (лише в Казахстані та Азербайджані — понад 2,7 млрд. т), які перевищують запаси Північного моря.

⁴⁴ Без залучення нафти з казахстанських родовищ "Тенгіз" і "Кашаган" не вдасться довести потужність нафтопроводу до 50-60 млн. т нафти на рік.

⁴⁵ Виступаючи в профільному Комітеті Сенату, державний секретар США К.Пауел, заявив про можливість діалогу з Іраном, але на засадах раніше проголошеної політики. Директор ЦРУ Дж.Тенет у доповіді Конгресу підкреслив, що Іран становить загрозу для США. Див.: Media-Press, 8 лютого 2001р.

⁴⁶ 4 травня 2001р. їх представники провели неофіційну зустріч з міністром закордонних справ Ірану.

Очевидно, США й надалі будуть активно підтримувати будівництво нафтопроводу Баку-Джейхан — це обмежить вплив Росії в регіоні, усуне Іран від участі в енергетичних проєктах на Каспії, а отже може зумовити зацікавленість нафтових ТНК в українській ділянці ЄАНТК — як у проміжному проєкті до введення в дію трубопроводу Баку-Джейхан.

Інтереси Росії

Після фактичного провалу надій на дієвість багатосторонніх відносин у рамках СНД, Росія докорінним чином змінила свою зовнішню політику в енергетичній сфері⁴⁷. Останнім часом РФ застосовує більш дієві методи впливу — шляхом встановлення контролю над виробничими та промисловими (насамперед, енергетичними) структурами країн СНД⁴⁸. Про це свідчить і політика Росії стосовно України, зокрема, приватизація російськими компаніями українських НПЗ, підписання нових домовленостей з транзиту й постачання газу та електроенергії.

Росія здійснює вплив на країни СНД через контроль за енергетичними потоками та цінами на енергоносії. Плани Росії на перспективу передбачають усунення транзитної залежності від України — за рахунок будівництва обхідних трубопроводів⁴⁹, нових терміналів і портових комплексів на Балтійському та Чорному морях, створення єдиного енергетичного ринку країн СНД.

Важливим чинником нової енергетичної політики РФ є пріоритетне співробітництво з Європейським Союзом, у т.ч. координація енергетичних стратегій ЄС і Росії. Складовою нової стратегії є будівництво газопроводу в обхід України (через територію Польщі та Словаччини) — проєкт "Газпрому", підтриманий ЄС і провідними європейськими енергетичними компаніями.

Шляхом встановлення контролю над енергетичними потоками з СНД до Європи Росія відновлює геополітичне лідерство в євразійському регіоні та ізолює країни Співдружності від співробітництва з європейськими державами. Поки каспійські проєкти транспортування нафти західних нафтових ТНК узгоджувалися, трубопроводи через територію Росії або вже збудовані (Баку-Новоросійськ), або вийшли на стадію практичної реалізації (нафтопровід Тенгіз-Новоросійськ⁵⁰).

З огляду на нову енергетичну політику Росії, а також її небажання створювати конкуренцію власним поставкам нафти до Європи, Україна не може розраховувати на підтримку проєкту ЄАНТК в частині транспортування каспійської нафти трубопроводом Одеса-Броди⁵¹.

Інтереси країн Західної Європи

Західноєвропейські країни мають бути більше зацікавлені в українському проєкті ЄАНТК, ніж у маршруті Баку-Джейхан, з наступних причин.

По-перше, проєкт Баку-Джейхан є лише транзитним проєктом і більше зорієнтований на постачання нафти до США та до країн Південної Європи, які вже мають достатньо пропозицій нафти.

По-друге, українська ділянка ЄАНТК дозволяє транспортувати каспійську нафту безпосередньо до НПЗ Центральної Європи без додаткових перевалок (наприклад, у Трієсті чи Генуї) і перекачки європейськими магістральними нафтопроводами.

По-третє, ЄАНТК передбачає поставки нафти й на українські НПЗ, що вписується в західну тенденцію вивозу на периферію екологічно "брудних" технологій (нафтопереробка та нафтохімія).

⁴⁷ Енергетичний сектор забезпечує близько 30% бюджету й майже 45% валютних надходжень Росії.

⁴⁸ За офіційними даними, станом на 1 квітня 2001р., загальний обсяг накопиченого в країнах СНД російського капіталу склав \$762 млн., у т.ч. в Білорусі — \$576 млн., Молдові — \$149 млн., Україні — \$35 млн., Казахстані — \$980 тис. У I кварталі 2001р. до Молдови було спрямовано \$95 млн. — це майже 90% російських інвестицій. Див.: <http://www.ligaonline.com.ua>, 5 червня 2001р. Слід враховувати, що значні обсяги російського капіталу надходять до країн СНД через офшорні зони і не враховуються офіційною статистикою.

⁴⁹ Україна вже втратила монополію на транзит російського газу внаслідок будівництва газопроводу через територію Білорусі. Росія здійснює подальшу розробку та реалізацію обхідних газопроводів: трубопровід "Блакитний потік" для постачання 16 млрд. куб. м газу до Туреччини вже будується; отримано згоду на будівництво газопроводу-перемички від Польщі та Словаччини, що може зменшити транзит через Україну на 16-30 млрд. куб. м на рік; "Газпром" та три європейські ТНК (німецькі Ruhrgas і Wintershall, а також фінська Fortum) створюють консорціум для підготовки ТЕО будівництва Північного газопроводу по дну Балтійського моря потужністю 20-30 млрд. куб. м газу на рік. За оцінками експертів, реалізація обхідних планів Росії у повному обсязі може на дві третини зменшити транзит російського газу через територію України. Росія також розпочала будівництво обхідного нафтопроводу Суходольная-Родіоновская.

⁵⁰ Проєкт є напівприватним, але трубопровід пролягає через територію Росії.

⁵¹ У червні 1999р. під час переговорів прем'єр-міністра України В.Пустовойтенка та міністра палива й енергетики Росії В.Калюжного, останній заявив, що "нафтопровід Одеса-Броди — це шлях у нікуди". Варто зазначити, що політика російських нафтових компаній, насамперед тих, які працюють на Каспії, може не співпадати з позицією Уряду Росії.

По-четверте, українська частина проекту є вже реальністю й буде закінчена Україною навіть без західного фінансування.

Активна зовнішня політика ГУУАМ (у першу чергу, самої України), спрямована на просування власного проекту транспортування каспійської нафти, переконання провідних країн Західної Європи в його перевагах, порівняно з іншими проектами, має реальні шанси на успіх.

Інтереси нафтових ТНК

Одна з найбільших компаній, що працюють на Каспії, — американська *Chevron* зосередила свої ресурси на видобутку нафти в Казахстані для її транспортування трубопроводом Тенгіз-Новоросійськ⁵².

Інша компанія — *British Petroleum*, разом із партнерами, протягом 2001р. має виділити понад \$6 млрд. на розробку групи родовищ Азері-Чіраг-Гюнешлі, ще \$2,7 млрд. — на видобуток газу та будівництво газопроводу від родовища Шах-Деніз (Азербайджан) до Туреччини. Отже, ближчим часом ця компанія не зможе взяти участі у фінансуванні проекту Баку-Джейхан⁵³.

На сьогодні, більшість виробників нафти на Каспії не зацікавлені в підтримці й інших альтернативних проектів⁵⁴ постачання нафти до Європи: румунського — Констанца-Трієст⁵⁵, російсько-болгарсько-грецького — Бургас-Александрополіс⁵⁶ та “албанського” — Бургас-Вльора⁵⁷.

За цих умов, особливого значення набуває політична, дипломатична, інформаційна та інша підтримка проекту Одеса-Броди з метою привернення уваги провідних нафтових ТНК до його переваг.

Інтереси Туреччини

За підтримки США, Туреччина послідовно відстоює у якості головного експортного трубопроводу (ГЕТ) проект Баку-Джейхан. Водночас, внутрішня економічна криза значно зменшує фінансові можливості її участі в будь-яких великих проектах⁵⁸. За оцінками експертів, введення в 2001р. першої черги нафтопроводу Тенгіз-Новоросійськ зумовить перевантаження

турецьких проток, які не зможуть забезпечити танкерне транспортування додаткових обсягів нафти на світові ринки. Тому Туреччина змушена буде встановити більш жорсткі правила проходження танкерів через протоки. **Цей чинник може позитивно вплинути на реалізацію української частини ЄАНТК.**

Інтереси країн ГУУАМ та інших держав регіону

Ідея створення нафтотранспортного коридору між Європою та Азією могла б стати фундаментом і рушійною силою розвитку ГУУАМ, оскільки всі країни-учасниці та інші держави Чорноморсько-Каспійського регіону мають вагомий інтерес у сфері видобутку та транспортування нафти до Європи.

Азербайджан та Узбекистан, а також — Казахстан і Туркменістан, володіють значними покладами вуглеводнів і зацікавлені в їх транспортуванні на світові ринки, зокрема — європейські.

Грузія як країна-транзитер безумовно зацікавлена в будівництві на своїй території нових нафтопроводів. Крім того, нещодавно на півдні Грузії відкриті запаси нафти (родовище “Тарібана”), що може ввести країну до кола експортерів⁵⁹.

Молдова не має власної нафтопереробної промисловості, але вона може бути зацікавлена в диверсифікації джерел нафтопостачання та набутті статусу країни-транзитера, тому її участь у здійсненні трансконтинентальних нафтових проектів не виключається.

Інтереси **України**, крім зацікавленості в диверсифікації джерел постачання нафти на НПЗ, розташовані на її території, полягають у збереженні та закріпленні становища одного з провідних трансконтинентальних транзитерів енергоносіїв.

Водночас, за означеного збігу інтересів, між країнами-учасницями ГУУАМ існують і певні розбіжності у визначенні головних експортних трубопроводів, що зумовлюється обмеженістю власних ресурсів для здійснення великих енергетичних проектів та різноспрямованим впливом з боку третіх сторін⁶⁰.

⁵² У 2000р. компанія “Тенгішверойл” видобула майже 10,5 млн. т нафти, а в 2001р. — планує довести видобуток до 12 млн. т. Казахстану в цьому СП належить 20% статутного капіталу, американським *Chevron* та *Exxon-Mobil* — відповідно 50% і 25%, російсько-американському *LUKArco* — 5%.

⁵³ Відповідно до її частки в консорціумі — 25,41%, при загальних витратах на будівництво близько \$3 млрд. Після закінчення в травні 2001р. базисного інжинірингу проекту Баку-Джейхан вартість його будівництва зросла з \$2,4 млрд. до \$2,8-2,9 млрд. Детальний інжиніринг може збільшити вартість проекту ще на 10%.

⁵⁴ Ці проекти залишилися на стадії обговорення або підготовки ТЕО.

⁵⁵ Продуктивністю 33 млн. т на рік. В січні 2001р., під час засідання казахстансько-румунської міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, представники компанії “Казтрансойл” заявили про незацікавленість проектом нафтопроводу Констанца-Трієст внаслідок високих транзитних тарифів на транспортування нафти.

⁵⁶ Продуктивністю 30-40 млн. т на рік. Рентабельність проекту є сумнівною внаслідок подвійної перевалки нафти: танкер-термінал у Бургасі, термінал в Александрополісі — танкер до Середземного моря.

⁵⁷ Продуктивністю 37 млн. т на рік. Проект передбачає прокладання нафтопроводу з Бургасу до албанського порту Вльора. Цей регіон є небезпечним внаслідок періодичного виникнення воєнних конфліктів.

⁵⁸ Державний борг Туреччини складає близько \$100 млрд.

⁵⁹ Див.: Фишук В. Проблемы Босфора: варианты решений. Один из них — украинский. — Нефть и газ, 2000, №8, с.84.

⁶⁰ Володарі великих запасів вуглеводнів — Азербайджан, Узбекистан, Казахстан і Туркменістан, не мають достатніх фінансових ресурсів як для значного збільшення розробки родовищ, так і для будівництва транснаціональних трубопроводів. Тому їх позиції в енергетичній сфері, зокрема — стосовно вибору маршруту ГЕТ, визначальною мірою залежать від третіх сторін, насамперед, від енергетичної політики в цьому регіоні США та Росії.

Стратегічний інтерес України полягає у реалізації ЄАНТК із залученням до своїх транспортних мереж каспійської нафти. Для реалізації цього інтересу Україна самостійно здійснює будівництво частини ЄАНТК — нафтового терміналу “Південний” та нафтопроводу Одеса-Броди.

Водночас, інші країни-учасниці схиляються або до підтримки в якості ГЕТ маршруту Баку-Джейхан, або нафтопроводу Каспійського трубопровідного консорціуму Тенгіз-Новоросійськ, що відповідає переважно інтересам Росії⁶¹.

За цих умов, енергетична політика України в ГУУАМ має бути спрямована на просування проекту ЄАНТК не як альтернативного маршрутові Баку-Джейхан, а як проміжного та доповнюючого.

На користь реалізації ЄАНТК свідчить наступне:

- ❖ українська частина нафтотранспортного коридору вийшла за рамки підготовчої стадії і вже значною мірою реалізована (станом на травень 2001р., готовність нафтопроводу Одеса-Броди складала 95%, нафтового терміналу — близько 60%)⁶²;

- ❖ нафтопровід Одеса-Броди, навіть за умови виведення його на максимальну потужність, не усуває доцільності будівництва трубопроводу Баку-Джейхан, оскільки, *поперше*, трубопровід Баку-Джейхан поки що неможливо завантажити без зняття частини обсягів нафти з існуючих трубопроводів

(насамперед, Баку-Новоросійськ)⁶³; *по-друге*, транспортовані ними нафтові потоки орієнтовані на різні ринки споживачів; *по-третє*, в перспективі обсяги нафти, що буде добуватися в Каспійському регіоні, дозволять завантажити обидва маршрути⁶⁴;

- ❖ український маршрут, принаймні, до реалізації проекту Баку-Джейхан, може стати продовженням існуючих нафтопроводів, які виходять до Чорного моря (Баку-Супса, Тенгіз-Новоросійськ, Баку-Новоросійськ), що відповідає інтересам Азербайджану, Грузії, Казахстану та Росії, а також — європейських споживачів каспійської нафти;

- ❖ введення в дію нафтопроводу Одеса-Броди дозволить частково розвантажити турецькі протоки, що відповідає інтересам Туреччини;

- ❖ проект ЄАНТК могла б підтримати і Молдова — за умови будівництва відводу від трубопроводу Одеса-Броди та власного НПЗ невеликої потужності⁶⁵.

Отже, створення нафтового коридору Азербайджан - Грузія - Чорне море - Україна - Західна Європа може становити інтерес для всіх країн-учасниць і значною мірою визначить майбутнє ГУУАМ. При цьому, як свідчить проведений аналіз, реалізувати в повному обсязі українську частину проекту ЄАНТК силами лише країн ГУУАМ не вдасться. Проект не буде реалізований без підтримки Казахстану та ТНК, які ведуть видобуток нафти в Казахстані (насамперед, американо-казахстанського СП “Тенгізшевройл”)⁶⁶, а саме — без залучення до української ділянки ЄАНТК нафти з трубопроводу Каспійського трубопровідного консорціуму (Тенгіз-Новоросійськ).

Передумови та заходи з реалізації української ділянки ЄАНТК

Крім України та окремих держав ГУУАМ, важливою для успішної реалізації проекту ЄАНТК є участь інших країн, що мають стати його учасниками або користувачами (Казахстан, Польща, європейські країни-споживачі нафти та нафтові ТНК).

Для забезпечення високої продуктивності ЄАНТК (близько 40 млн. т нафти на рік) необхідно створити відповідну інфраструктуру як в Україні, так і в інших зацікавлених

⁶¹ Так, у 1999р., не без впливу з боку США, Туреччина, Азербайджан і Грузія підписали Міжурядову угоду з проекту головного експортного трубопроводу: Баку-Джейхан; у 2000р. ця Угода була парафрована. В свою чергу, Узбекистан, Казахстан і Туркменістан останнім часом помітно змінили свою енергетичну стратегію у напрямі тіснішої співпраці з Росією, отримавши за це тактичні поступки з її боку (зокрема, збільшення транзиту казахстанської нафти та туркменського газу).

⁶² “Золотий стик” першої черги нафтопроводу Одеса-Броди заплановано зварити 19 серпня 2001р. на кордоні Вінницької та Одеської областей. У січні-лютому 2002р. нафтовий термінал “Південний” має прийняти перший танкер з нафтою; продуктивність пускового комплексу має скласти 9 млн. т нафти на рік.

⁶³ Азербайджан і Казахстан у найближчій перспективі ані поодиночі, ані разом не зможуть завантажити нафтопровід Баку-Джейхан до проектної потужності, що спричиняє затримку його будівництва.

⁶⁴ За існуючими прогнозами, Азербайджан і Казахстан у перспективі (близько 2010р.) можуть збільшити свій експортний потенціал до 80 млн. т. Див.: Кошинець В. Альтернативні джерела надходження нафти в Україну та її транзиту до Європи. — Нефть і газ, 2000, №8, с.33.

⁶⁵ Технічні пропозиції щодо проекту забезпечення Молдови нафтопродуктами розроблені АТ “Інститут транспортування нафти” (м.Київ).

⁶⁶ За оцінками експертів, казахстанське родовище Тенгіз містить біля 3 млрд. т нафти (прогнозні запаси), а унікальне родовище Кашаган — понад 5 млрд. т.

Передумови та заходи з реалізації українського варіанту ЄАНТК

Передумови	Наявність умов на поточний момент	Перспективи та необхідні заходи
1. Політичні умови		
Підтримка проекту з боку країн - основних геополітичних гравців або, щонайменше, відсутність у них намірів (змоги) реалізації власного конкуруючого проекту	<ul style="list-style-type: none"> ❖ більшість країн - основних гравців (США, Росія, Велика Британія, Туреччина та деякі інші) не підтримують український проект як пріоритетний: США лобіюють проект Баку-Джейхан; Франція підтримує іранський напрямок; ❖ країни, на території яких розташовані родовища нафти, та країни-транзитери підтримують український проект лише формально та підписали зобов'язання участі в проекті Баку-Джейхан (насамперед, Азербайджан і Грузія; Казахстан не має конкретних зобов'язань) 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ реалізація української ділянки ЄАНТК як проміжного варіанту у випадку відкладення будівництва трубопроводу Баку-Джейхан на невизначений термін через відсутність необхідних обсягів нафти для його завантаження, а також неспроможність турецьких проток забезпечити танкерне транспортування прогнозованих обсягів нафти
Відсутність високих політичних та економічних ризиків для західних інвесторів у країнах - володарях нафти, транзитерах та імпортерах нафти	<ul style="list-style-type: none"> ❖ існують політичні ризики в Грузії та Азербайджані, але політичні сили обох країн підтримують створення нових шляхів транзиту нафти; ❖ економічні ризики незначні 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ у всіх зацікавлених в українському проекті країнах очікується досить стабільне економічне зростання
Збіг національних інтересів і геополітичних орієнтацій країн - учасниць проекту (країн ГУУАМ)	<ul style="list-style-type: none"> ❖ існує певний збіг геополітичних орієнтацій, але національні інтереси значною мірою не співпадають (Азербайджан і Грузія підтримують як пріоритетний проект Баку-Джейхан) 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ необхідно визначити спільні позиції стосовно національних інтересів та способів їх реалізації, місце в них українського варіанту ЄАНТК
2. Техніко-економічні умови		
Наявність у потенційних учасників будівництва відповідних масштабам проекту: <ul style="list-style-type: none"> ❖ запасів нафти; ❖ рівнів видобутку нафти; ❖ можливостей транспортування нафти 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ існують необхідні запаси нафти в Азербайджані та Казахстані; ❖ нинішні рівні видобутку нафти в Азербайджані та Казахстані (разом) відповідають проектній потужності першої черги української ділянки ЄАНТК¹ 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ першочерговим завданням є створення можливості (за рахунок домовленостей) транспортування нафти від Брод до НПЗ Словаччини та Чехії існуючим трубопроводом "Дружба" (необхідно збільшити пропускну спроможність нафтопроводу на ділянці Броди - Державний кордон,)
Можливість повномасштабного розгортання проекту (досягнення продуктивності 30-40 млн. т нафти на рік)	<ul style="list-style-type: none"> ❖ відсутні домовленості стосовно конкретної прив'язки української частини проекту до прикаспійських і європейських нафтопроводів 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ найбільш доцільним є збільшення потужності нафтопроводу Баку-Супса до 30 млн. т нафти на рік; ❖ важливими заходами є створення системи нафтопроводів від Брод: <i>перший напрям</i> — до Словаччини, Чехії, Угорщини та Хорватії (до порту Омішаль) через трубопровід "Адрія" (ділянка трубопроводу Сісек (Угорщина) - Омішаль потребує реконструкції); <i>другий напрям</i> — на Плоцьк-Гданськ (Польща) потребує будівництва трубопроводу
Наявність потенційних споживачів нафти	<ul style="list-style-type: none"> ❖ зацікавленість у каспійській нафті існує (офіційно підтверджена зацікавленість з боку Польщі, Словаччини та Чехії) 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ можна очікувати суттєвих змін у регіональному імпортному нафтовому балансі Центральної, Східної і частково Північної Європи та потенційного зменшення цін на нафту в цьому регіоні
Рентабельність проекту: <ul style="list-style-type: none"> ❖ вартість транспортування менша, ніж за іншими проектами; ❖ вартість нафти з урахуванням транспортних витрат влаштовує потенційних споживачів 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ за міжнародними оцінками, проект є рентабельним; ❖ за попередніми даними, вартість транспортування нафти до споживачів буде нижчою, ніж маршрутом Баку-Джейхан і далі — від терміналів Середземного моря до НПЗ країн Центральної Європи; ❖ рівень цін на нафту на міжнародних ринках робить каспійську нафту економічно привабливою, оскільки вона є легкою і має низький вміст сірки, що забезпечить високий попит на неї 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ необхідно передати всім зацікавленим сторонам ТЕО проекту та вичерпну інформацію про існуючі транспортні та транзитні системи²; ❖ тариф за транспортування нафти має бути конкурентноспроможним
Наявність джерел фінансування проекту	<ul style="list-style-type: none"> ❖ фінансування української частини проекту здійснюється; ❖ джерела фінансування подальшого розвитку ЄАНТК не визначені (напрями на Плоцьк-Гданськ) 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ фінансування збільшення пропускну спроможності нафтопроводу Баку-Супса та будівництво польської частини нафтопроводу має відбуватися за рахунок нафтових ТНК і міжнародних фінансових організацій;

		❖ джерело фінансування збільшення пропускної спроможності ділянки Броди - Державний кордон не визначене
Підтримка проекту з боку нафтових ТНК	❖ більшість ТНК підтримують як пріоритетний проект Баку-Джейхан (значною мірою декларативно), але, водночас, зацікавлені в створенні нових конкурентних маршрутів для зменшення транспортних витрат	❖ заохочення провідних нафтових ТНК до участі в проекті можливе лише за умови доведення високої прибутковості проекту та політичної (економічної) підтримки з боку, насамперед, США та деяких інших країн
Наявність договорів про перекачку нафти через українську ділянку ЄАНТК з відповідними державами та компаніями	❖ договори відсутні; ❖ ведуться переговори з потенційними продавцями, покупцями нафти, а також транспортними компаніями Чехії і Словаччини (приватні компанії)	❖ протягом 2001р. необхідно розпочати переговорний процес з ТНК, які видобувають нафту на Каспії, і споживачами нафти стосовно формування пакету контрактів на послуги з перекачки нафти
Готовність сумісних частин нафтопроводу: ❖ Баку-Супса (збільшення потужності); ❖ Броди-Плоцьк-Гданськ; ❖ Тенгіз-Новоросійськ	❖ здійснюється будівництво; ❖ виконується ТЕО ³ ; ❖ першу чергу планується ввести в дію у 2001р.	❖ необхідно протягом 2001р. укласти відповідні контракти на послуги з перекачки нафти
Наявність пільгового митного та податкового законодавства для стимулювання транзитного транспортування нафти	❖ пільгове законодавство відсутнє	❖ створення спеціального економічного режиму буде стимулювати залучення компаній-виробників нафти (необхідно прийняти Закон України "Про особливий режим оподаткування та митних зборів щодо транспортування нафти українською ділянкою ЄАНТК")
Створення міжнародного консорціуму з управління нафтопроводом	❖ консорціум не створений	❖ для України найбільш економічно доцільно щоб оператором української ділянки ЄАНТК була українська компанія; ❖ можливе створення міжнародного консорціуму з управління українською ділянкою ЄАНТК (без передачі прав власності; оператором, який буде лише управляти нафтопроводом, може стати одна із західних компаній, що видобувають каспійську нафту, або потенційний найбільший її споживач); ❖ створення міжнародного консорціуму з транспортування каспійської нафти доцільно в разі об'єднання української та польської ділянок ЄАНТК
Можливість "бетчінгу" для збереження якості нафти ⁴	❖ досвід у країнах СНД відсутній	❖ існує можливість створення системи "бетчінгу", що значно підвищить зацікавленість як продавців, так і покупців нафти
Неспроможність турецьких проток забезпечити транспорт каспійської нафти на світові ринки	❖ спроможні за існуючих обсягів танкерних поставок нафти	❖ не будуть спроможні після введення в дію першої черги нафтопроводу Тенгіз-Новоросійськ (продуктивність — 28 млн. т нафти на рік)
Наявність танкерного флоту великого дедвейту (до 150 тис. т)	❖ у країнах - потенційних учасниках проекту танкерний флот відсутній (є пропозиції послуг від двох британських нафтотранспортних компаній і Португалії)	❖ будівництво власного танкерного флоту великого дедвейту на першому етапі є недоцільним з причини відсутності досвіду (доцільно фрахтувати британські або португальські танкери); ❖ на другому етапі питання створення власного танкерного флоту має бути вивчене додатково

¹ Обсяги азербайджанської нафти складають близько 7,5 млн. т на рік (нафтопровід Баку-Супса — понад 5 млн. т, Баку-Новоросійськ — близько 2,5 млн. т); обсяги казахстанської нафти в 2002р. мають скласти близько 20 млн. т — нафтопровід Тенгіз-Новоросійськ.

² На думку колишнього посла США в Україні С.Пайфера, після виконання ТЕО, яке підтвердило конкурентоспроможність маршруту транспортування каспійської нафти через Україну, цей документ в Україні засекретили. Див.: Згурець С.. Америка дивується ставленням Києва до проекту Одеса-Броди. — Українська редакція *RFE/RL*, 2 травня 2001р.

³ Фахівці з Великої Британії, які завершили ТЕО польської частини проекту ЄАНТК, підтвердили, що транспортування каспійської нафти через українську територію буде дешевшим, ніж іншими маршрутами. Див.: Стеців Г. Англійські фахівці підготували ТЕО побудови польської ділянки нафтопроводу Одеса-Броди-Гданськ. — Українська редакція *RFE/RL*, 23 травня 2001р.

⁴ *Batching* — послідовна прокачка однією трубою різних сортів нафти, нафтопродуктів.

країнах: нафтопроводи, термінали, танкерний флот⁶⁷, центри перевезень, системи зв'язку та телекомунікацій, підприємства сервісу тощо.

Для організації робіт такого рівня необхідна участь міжнародних організацій — ЄС, ЄБРР, Світового банку, ТНК — і національних структур: урядів, банків, широких ділових кіл.

Крім того, терміновою вимогою успішної реалізації проекту є укладення контрактів з відповідними державами та нафтовими компаніями на українські послуги з перекачки нафти, на будівництво та фінансування нафтопроводу на території Польщі, а також — вирішення питань узгодження перекачки нафти існуючими нафтопроводами “Дружба” та “Адрія” (російської і каспійської) через територію Словаччини, Чехії, Угорщини та Хорватії.

Успішна реалізація української частини ЄАНТК залежить також від створення сприятливих політичних та економічних умов і від надання гарантій покриття ризиків. Найважливішою умовою залишається співпраця з компаніями, які ведуть видобуток нафти на Каспії. Базові дані стосовно умов і заходів з реалізації української ділянки ЄАНТК наведені в таблиці на стор.20-21.

Як видно з таблиці, для успішної реалізації проекту ЄАНТК Україна має виконати ще багато умов. Водночас, підвищення інтересу до цього проекту значною мірою викликане об'єктивними чинниками — зростанням видобутку нафти в Казахстані та Азербайджані; наявністю нафтопроводів, які виходять до Чорного моря; неспроможністю (за прогнозними оцінками) турецьких проток забезпечити транспортування зростаючих обсягів нафти.

Реалізація проекту ЄАНТК дозволить Україні зберегти провідну роль у транзиті енергоносіїв до Європи та зміцнити свої позиції у регіоні.

Проект ЄАНТК, здійснюваний у якості проміжного та доповнюючого стосовно інших маршрутів транспортування каспійської нафти, сприятиме узгодженню та об'єднанню інтересів країн ГУУАМ, визначенню перспектив його розвитку, місця та значимості в системі міжнародних структур.

2.4 СПІВРОБІТНИЦТВО У ВОЄННІЙ СФЕРІ

Як уже згадувалося в розділі 1, взаємодію у форматі ГУАМ країни-учасниці започаткували саме у воєнній сфері, коли вирішувалося питання про звичайні збройні сили в Європі. Надалі робилися спроби налагодити військове співробітництво країн-учасниць, проводилися спільні військові заходи. Однак, на Ялтинському самміті інституціалізації воєнної складової ГУУАМ не відбулося; лідери країн-учасниць заперечили можливість перетворення об'єднання на воєннополітичний альянс, не йшлося й про миротворчий підрозділ ГУУАМ або спільні військово-технічні проекти.

Передумови поглиблення співробітництва країн-учасниць у воєнній сфері існують. Однак, на нинішньому етапі “запас міцності” ГУУАМ виявився недостатнім для подолання перешкод співробітництву у цій сфері на багатосторонній основі.

Перспективи співробітництва у сфері безпеки не обмежуються воєнними аспектами⁶⁸. Всім країнам ГУУАМ тією чи іншою мірою загрожують тероризм, наркобізнес, міжнародна злочинність, сепаратизм, гуманітарні й техногенні катастрофи. Саме ці аспекти безпеки знайшли відображення в Ялтинській Хартії ГУУАМ.

У цьому підрозділі аналізується стан відносин країн ГУУАМ у воєнній сфері. Оцінюється рівень воєнно-політичної взаємодії, військового та військово-технічного співробітництва країн-учасниць⁶⁹.

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Передумовою співпраці країн ГУУАМ у воєнній сфері є наявність у них багатьох схожих рис: спільна радянська військова спадщина (системи озброєнь, нормативна база, оперативні процедури, статuti, навіть стройові прийоми); оборонна спрямованість воєнних доктрин; прихильність до дотримання міжнародних режимів контролю над озброєннями та роззброєння; намагання брати посильну участь у миротворчій діяльності⁷⁰; активна участь у Програмі НАТО “Партнерство заради миру” (ПЗМ)⁷¹. Країни-учасниці вживають заходів з реформування збройних сил, відновлення виробництва на підприємствах ВПК, впроваджують цивільний

⁶⁷ Під час візиту до України Президента Португалії Ж.Сампайо ним було запропоновано співробітництво між двома країнами у створенні танкерного флоту для України та використання португальських танкерів для транспортування каспійської нафти до терміналу “Південний”. Див.: УТ-3, Інтерновини, 16 квітня 1998р.

⁶⁸ На важливості воєнної та інших складових співпраці в сфері безпеки наголошує колишній міністр закордонних справ України Б.Тарасюк у статті “ГУУАМ: витоки та перспективи”, яка розміщена в цьому журналі.

⁶⁹ Співпраця України з Азербайджаном, Грузією, Молдовою та Узбекистаном у воєнній сфері на двосторонній основі аналізувалася також у попередніх дослідженнях УЦЕПД. Див.: Стратегічні партнери України..., с.33-37, <http://www.uceps.com.ua>; Пашков М., Чалий В. Реалії та перспективи стратегічного партнерства. — Дзеркало тижня, 2 грудня 2000р., с.4, <http://www.zerkalo-nedeli.com.ua>.

⁷⁰ Україна бере активну участь у миротворчих операціях з 1992р., активність інших країн ГУУАМ у цій сфері поки що є обмеженою: Азербайджан і Грузія направили до Косово по взводу миротворців, а Узбекистан нещодавно був учасником миротворчих сил СНД у Таджикистані.

⁷¹ Наприклад, у 2000р. за кількістю планових заходів (220) Грузія практично наздогнала Україну.

контроль над оборонною сферою, формують відповідну законодавчу базу. Спільною рисою країн ГУУАМ є і наявність внутрішніх конфліктів — відкритих або латентних.

Однак, співробітництво країн ГУУАМ на воєнно-політичному рівні було дуже обмеженим, а після Ялтинського самміту — воно взагалі виведене за рамки об'єднання, як і військова та військово-технічна співпраця. Такий результат став логічним наслідком дії принаймні трьох чинників.

По-перше, дотепер чітко не визначені об'єднаними пріоритети ГУУАМ, а також спільні для всіх країн-учасниць інтереси та цінності, які потребують захисту військовими засобами.

По-друге, сьогодні відсутні спільні загрози воєнного характеру, які б спонукали країни ГУУАМ до поєднання зусиль у сфері оборони.

По-третє, різко негативним є ставлення до співпраці країн ГУУАМ у воєнній сфері з боку Росії, позиції якої у двосторонніх відносинах з кожною країною об'єднання останнім часом суттєво посилюються. Остаточно припинити навіть символічні спроби багатостороннього військового співробітництва країн-учасниць змусила саме жорстка позиція Росії⁷². РФ вбачає у ньому виклик її намірам забезпечити домінування в “зоні особливих російських інтересів”, до якої потрапили всі країни ГУУАМ, і не зупиняється перед використанням існуючої воєнно-політичної і військово-технічної залежності цих країн від Росії.

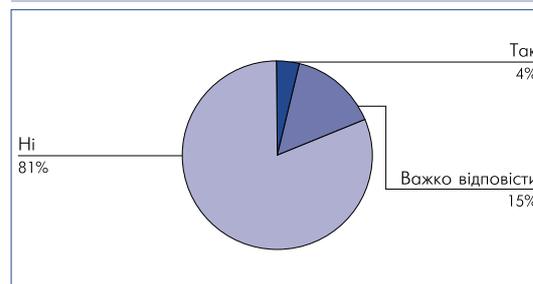
На сьогодні, рівень взаємних зобов'язань країн ГУУАМ у воєнній сфері, закріплений в офіційних документах, не дозволяє говорити про можливість надання воєнної допомоги в разі загрози суверенітету й територіальній цілісності одній з країн-учасниць.

У випадку загрози агресії Україна не може розраховувати на воєнну допомогу партнерів по ГУУАМ. Такого висновку можна дійти на основі порівняльного аналізу показників збройних сил країн ГУУАМ (таблиця “Збройні сили країн ГУУАМ”⁷³) і результатів експертного опитування УЦЕПД (діаграма “Чи могла б Україна розраховувати на воєнну допомогу країн ГУУАМ у випадку загрози її суверенітету, територіальній цілісності?”).

Що стосується збройних сил країн-учасниць, то наведені в таблиці дані свідчать про обмежений воєнний потенціал і відсутність значимої мобільної складової в арміях країн ГУУАМ. У разі утворення на базі ГУУАМ воєнно-політичного альянсу, головне навантаження лягло б на Україну, оскільки її воєнний потенціал перевищує сукупний показник решти країн-учасниць разом узятих.

Як видно з діаграми, абсолютна більшість (81%) опитаних експертів не вірять у можливість надання Україні воєнної допомоги партнерами по ГУУАМ в разі небезпеки.

Чи могла б Україна розраховувати на воєнну допомогу країн ГУУАМ у випадку загрози її суверенітету, територіальній цілісності?
% опитаних експертів

Збройні сили країн ГУУАМ

Країна	Чисельність військово-службовців, тис.	Танки	Бойові броньовані машини	Літаки	Вертольоти	Артилерія	Кораблі
Азербайджан	70	220	210	48	15	280	40
Грузія	20	80	110	20	11	100	20
Молдова	6	—	200	10	8	150	—
Узбекистан	70	370	910	150	40	500	—
Україна	270	3900	4800	900	240	3700	150
Всього	436	4570	6230	1128	314	4730	210

⁷² Міністр закордонних справ РФ І.Іванов заявив: “Для мене зовсім незрозуміло, як держави, що є членами СНД, можуть створювати інші політичні угруповання типу ГУУАМ; це політична організація з планами переростання у воєнно-політичну. І от тут уже треба називати речі своїми іменами”. Див.: Комсомольская правда, 20 июля 1999г., с.8.

⁷³ Таблиця укладена за даними, наведеними у виданнях: *The Military Balance 1999-2000*; *SIPRI Yearbook 2001: Armaments, Disarmament and International Security*; “Національна безпека і оборона”; а також на основі оцінок експертів УЦЕПД за результатами порівняльного аналізу публікацій у вітчизняних і зарубіжних ЗМІ.

Як показали соціологічні дослідження УЦЕПД (діаграма “Воєнний потенціал регіональних об’єднань”), експерти досить стримано оцінюють воєнний потенціал ГУУАМ, порівняно з іншими пострадянськими регіональними об’єднаннями: лише 8% експертів вважають його високим і 29% — середнім. Громадяни дають співставні оцінки — 8,3% та 15,3% опитаних, відповідно⁷⁴.

І експерти, і населення набагато вище оцінюють воєнний потенціал Союзу Росії і Білорусі (високим його вважають 65% опитаних експертів і 39,4% громадян) і ЄврАзЕС (відповідно — 49% і 29,5%). Як відомо, країни-члени саме цих об’єднань є учасниками Договору про колективну безпеку.

Отже, цілком зрозуміло, чому країни-учасниці уникали й уникають визначення ГУУАМ як структури, що має претензії на утворення нового воєнно-політичного союзу на просторі СНД. Ще до приєднання до ГУАМ Узбекистану, Президент Грузії Е.Шеварднадзе зазначав, що це об’єднання “не є союзом, тим більше — воєнним блоком, і жодної загрози для СНД не становить”. За його словами, ГУАМ було створено винятково для координації позицій країн-учасниць з питання скорочення звичайних озброєнь у Європі⁷⁵.

На думку експертів УЦЕПД, миротворча діяльність у форматі ГУУАМ за нинішніх умов також є проблематичною. Вона стримується обмеженими фінансовими можливостями країн-учасниць, необхідністю отримання мандату ООН або ОБСЄ (для участі в миротворчій операції ООН потрібно виконати вимоги стосовно неупередженості учасників, а у випадку країн ГУУАМ зробити це

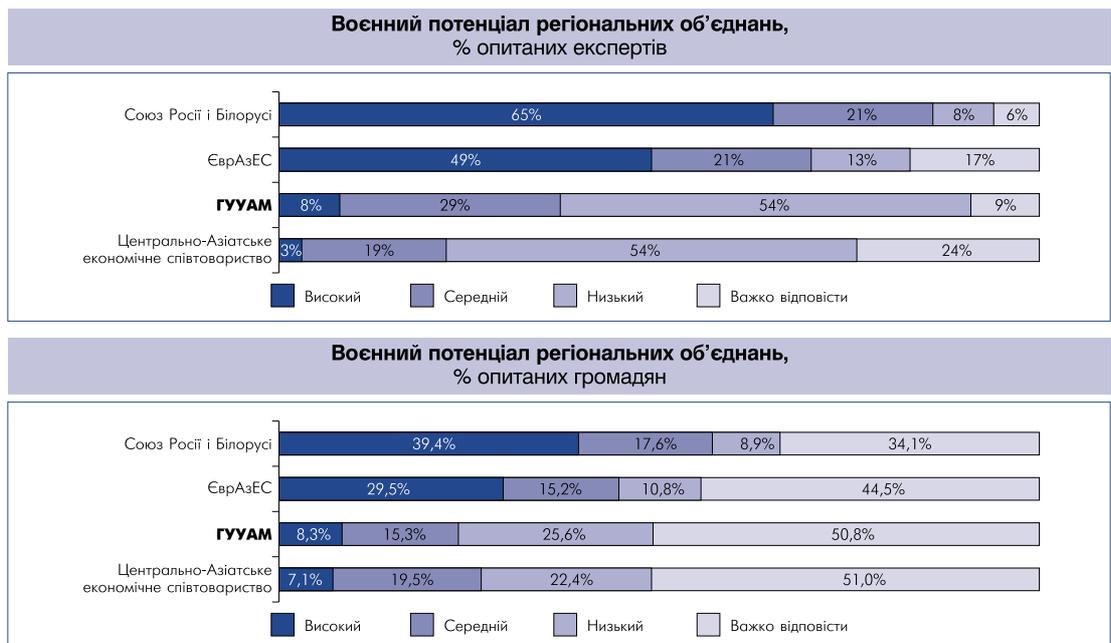
буде важко), а також впливом ключових міжнародних гравців. До того ж, формальне право на проведення самостійних миротворчих операцій на своїй території ГУУАМ міг би отримати лише після трансформації об’єднання в повноцінну регіональну організацію.

Аналіз воєнно-політичної взаємодії країн ГУУАМ свідчить про те, що на середньострокову перспективу об’єднання не перетвориться на воєнно-політичний альянс — як внаслідок дії геополітичних чинників, так і з огляду на обмежені потенційні можливості його учасників. У разі реалізації крупних спільних проектів у сфері економіки, енергетики, транспортних комунікацій і виникнення загрози воєнного характеру, питання про захист спільних інтересів постане. Очевидно, що формат і масштаби воєнно-політичної співпраці в цьому випадку будуть визначатися не лише членами ГУУАМ, а всіма учасниками зазначених проектів, іншими державами регіону.

ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Протягом 1998-1999рр. мали місце спроби налагодити багатостороннє військове співробітництво в рамках ГУУАМ. Кульмінацією цих спроб стали зусилля зі створення спільного миротворчого батальйону ГУУАМ. Однак, ні ця, ні інші спроби активізувати саме багатостороннє військове співробітництво в рамках ГУУАМ успіху не мали. “Багатостороння” співпраця країн-учасниць здійснювалася лише в рамках існуючого й досить ефективного формату НАТО — Програми ПЗМ.

Тон і спрямованість військового співробітництва ГУУАМ повинні були задавати регулярні зустрічі міністрів оборони країн-учасниць. Протягом 1999р., після кількох

⁷⁴ Необхідно враховувати, що населення менш обізнане з проблематикою ГУУАМ — близько половини респондентів утрималися від оцінки воєнного потенціалу ГУУАМ та інших пострадянських об’єднань.

⁷⁵ Інтерфакс-Україна, 10 марта 1999г.

спроб, їм вдалося принаймні одного разу зібратися в повному складі⁷⁶.

Пізніше інтерес до спільних зустрічей зменшився, що стало особливо помітним в останні півтора роки⁷⁷. Керівники військових відомств країн ГУУАМ почали віддавати перевагу двостороннім зустрічам⁷⁸.

Останніми роками Україна реалізує невеликі за обсягом (5-10 заходів) щорічні плани двостороннього військового співробітництва з усіма країнами ГУУАМ. Орієнтація саме на двосторонню співпрацю підтримується Міністерством закордонних справ України⁷⁹.

Створення спільного миротворчого підрозділу ГУУАМ

У якості одного із засобів активізації військового співробітництва країн ГУУАМ розглядалася можливість створення спільного підрозділу країн-учасниць, який міг би брати участь у заходах підтримки безпеки нафтотранспортного коридору.

Під час візиту до України міністра оборони Азербайджану С.Абієва в жовтні 2000р. було повідомлено про підготовку документу щодо створення спільного підрозділу. Але вже через два місяці заступник міністра оборони Грузії Г.Бежуашвілі зазначав, що Тбілісі не має планів створення військового підрозділу в рамках неформального форуму⁸⁰. Що стосується Молдови та Узбекистану, то вони з самого початку не виявляли особливого інтересу до цього проекту.

На початку 2001р. про ідею створення спільного підрозділу ГУУАМ вже фактично не згадувалось, а під час червневого засідання Ради міністрів оборони країн Південно-Східної Європи в м.Салонікі міністр оборони України повідомив, що Україна не має воєнних інтересів у рамках діяльності ГУУАМ⁸¹.

Зрив планів створення спільного військового підрозділу ГУУАМ пояснюється трьома причинами. По-перше, не вдалося чітко

сформулювати військові завдання, які б вимагали консолідованих зусиль країн-учасниць, тим більше, що питання будівництва нафтотранспортного коридору (який треба охороняти) ще не вирішене і не виключено, що окремі країни ГУУАМ взагалі не будуть учасниками нафтового проекту. По-друге, країни ГУУАМ не мають ресурсів для утримання спільного підрозділу — кошти не вистачає для бойової підготовки навіть регулярних збройних сил. По-третє, знову ж таки, досить сильною була протидія з боку Росії і практично відсутньою — підтримка з боку США і НАТО.

Миротворчий підрозділ за участю двох країн ГУУАМ все ж створено, але в рамках багатонаціонального проекту: 2 квітня 2001р. в Стамбулі була підписана угода про створення спільного Чорноморського військово-морського угруповання спеціального призначення *BLACKSEAFOR*, до якого ввійшли Болгарія, Грузія, Росія, Румунія, Туреччина та Україна. Основними завданнями цього підрозділу визначено виконання пошуково-рятувальних операцій, протимінних заходів, операцій з надання гуманітарної допомоги та захисту навколишнього середовища⁸².

Співробітництво в рамках Програми ПЗМ

Програма ПЗМ більшою мірою сприяє взаємодії між керівниками військових відомств та особовим складом армій ГУУАМ, ніж реалізація військових ініціатив країн-учасниць об'єднання⁸³.

Підрозділи країн ГУУАМ регулярно беруть участь у традиційних щорічних маневрах *Peace Shield*, що проводяться в Україні в рамках Програми ПЗМ за фінансового сприяння США, а також щорічних навчаннях програми ПЗМ на Чорному морі *Cooperative Partner*. Грузія приєднувалася й до українсько-американських навчань "у дусі партнерства" *Sea Breeze*.

НАТО не підтримав ідею створення механізму взаємодії за схемою "члени НАТО

⁷⁶ На першій зустрічі міністрів оборони країн ГУАМ у Баку 21 січня 1999р. (без участі представника Молдови) було заявлено, що "військове співробітництво в рамках ГУАМ покликане зіграти важливу роль у створенні надійної системи забезпечення безпеки в регіоні, а оборонним відомствам необхідно здійснювати більш тісну взаємодію у питаннях підвищення обороноздатності армій, врегулювання конфліктів і здійснення миротворчих місій". Наступна зустріч відбулася 18 березня 1999р. в Тбілісі за участю міністрів оборони Азербайджану, Грузії та України. Головним її результатом стало підписання протоколу про проведення спільних навчань на грузинському полігоні Ялгуджа. В повному складі міністри оборони країн ГУУАМ зібралися лише одного разу — 6 серпня 1999р. на Яворівському полігоні під Львовом, де проходили багатонаціональні навчання *Peace Shield - 99*. Зустріч мала консультативний характер, і жодного документу підписано не було. Керівники військових відомств розглянули питання зміцнення військового співробітництва в рамках ГУУАМ, координації зусиль у міжнародних організаціях і форумах.

⁷⁷ Запланована на січень 2000р. зустріч міністрів оборони в Грузії не відбулася. Спроба провести цю зустріч у Москві, на самміті глав держав СНД, теж не була реалізована. Щоб заповнити перерву в контактах, 1-3 березня 2000р. в Києві було проведено зустріч заступників начальників генеральних штабів країн ГУУАМ (без представника Узбекистану).

⁷⁸ У жовтні 2000р. міністр оборони України здійснив візит до Узбекистану, а міністр оборони Азербайджану — до Києва, міністр оборони Грузії відвідав Україну з офіційним візитом у лютому 2001р.

⁷⁹ Заступник міністра закордонних справ України І.Харченко заявив: "Ми вважаємо, що в рамках ГУУАМ перспективи для військового співробітництва існують, насамперед, на двосторонній основі. Ті ідеї і заходи, що обговорюються оборонними відомствами, вкладаються в існуючі плани військового співробітництва". Див.: Українська редакція *RFE/RL*, 14 березня 2001р.

⁸⁰ Агентство "Версии", 9 декабря 2000г.

⁸¹ База даних Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння, <http://www.niss.gov.ua/cadcs/index.htm>.

⁸² У складі угруповання пропонується мати 4-6 кораблів, його склад може змінюватися залежно від ситуації, командування буде здійснюватися за принципом ротатії. *BLACKSEAFOR* може також використовуватися для участі в миротворчих і гуманітарних операціях ООН та ОБСЄ.

⁸³ За час існування ГУУАМ були проведені лише два навчання, що готувалися за активної участі України та фінансувалися країнами-учасницями самостійно, — це маневри за участю підрозділів ЗС України та Молдови "Південь-98" і тристоронні українсько-азербайджано-грузинські навчання, проведені 16 квітня 1999р. на полігоні Ялгуджа, Грузія.

ПЕРСПЕКТИВИ ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В РАМКАХ ГУУАМ: ТОЧКА ЗОРУ*

Ніколас ВАШАКІДЗЕ,
заступник секретаря Ради національної безпеки Грузії

Як Ви оцінюєте перспективи військового співробітництва країн ГУУАМ?

Якщо зараз і відзначається певне зменшення активності в рамках ГУУАМ, то це лише тимчасове явище. Будь-які міжнародні організації переживають періоди підйомів і спадів. ГУУАМ не треба душити надмірними сподіваннями, оскільки якщо якісь надії не справджуються, то відразу ж починають говорити, що організація чи союз є безперспективним. Зараз ГУУАМ треба концентруватися на вирішенні конкретних завдань, які справді можна вирішити в рамках держав-учасниць. Що ж стосується таких аспектів військової співпраці в рамках ГУУАМ, як створення спільного підрозділу для охорони нафтопроводів, то кожному зрозуміло, що охорону треба здійснювати. Але якими силами та яким чином — це вже інші питання. Рішення про створення спільного підрозділу ГУУАМ не слід надмірно політизувати. Головне — щоб охорона трубопроводу була ефективною. Якщо це вдасться вирішити в рамках ГУУАМ і шляхом створення спільного військового формування, то в цьому немає нічого поганого. Якщо більш ефективною виявиться інша форма — то, звісно, треба буде обирати більш ефективну.

Військово-технічна співпраця в рамках ГУУАМ здійснюється між державами-учасницями насамперед на двосторонньому рівні. Але — повторюся — будівлю неможливо будувати з даху. Треба починати з фундаменту. Я сподіваюся, що поступово можуть сформуватися програми регіонального співробітництва в рамках ГУУАМ. Проте не треба створювати якісь штучні ініціативи.

Експерти вважають, що військова присутність Росії у країнах ГУУАМ є одним із стримуючих чинників для більш тісної інтеграції. Яка на сьогодні ситуація з виведенням російських військ з території Грузії?

На Стамбульському самміті, де був схвалений адаптований Договір про звичайні збройні сили в Європі, була також підписана і спільна заява Грузії і Росії, яка є невід'ємною частиною цього Договору. Спільна заява передбачає, що дві сторони мають домовитися про виведення російських військ з баз, розташованих у Грузії. З того часу відбулося шість раундів переговорів. У двосторонніх документах зафіксована домовленість сторін про те, що результатом скорочення російських озброєнь має стати повне звільнення території Грузії від іноземної військової присутності. На сьогодні велика кількість озброєнь вже виведена. База у Вазіані практично закрита. Є певні складнощі щодо бази в Гудауті. Кінцевий термін перебування російських військ, як ми домовилися, має бути визначений, виходячи з реального часу, потрібного для їх виведення. Російська сторона наполягає, що для цього їй потрібен тривалий період: спочатку йшлося про 15, зараз — вже про 14 років. Хоча ще раніше йшлося взагалі про 25 років. Ми вважаємо, що для цього вистачить значно меншого часу — трьох років. Це цілком реальний термін.

Віктор МУРЗАК,
начальник управління зовнішніх зв'язків
Міністерства оборони Молдови

Як Ви оцінюєте перспективи військового співробітництва країн ГУУАМ?

Нова влада Молдови засвідчила незмінність курсу, взятого попереднім керівництвом країни як стосовно важливості європейського вектору зовнішньої політики, так і стосовно контактів у рамках ГУУАМ. Проте, наша Конституція передбачає, що Молдова — країна нейтральна. Перед нами ніколи не поставало питання про участь у військовій складовій

діяльності ГУУАМ. Будь-які пропозиції про об'єднання зусиль у військовій сфері — чи то у вигляді спільного підрозділу, чи то в іншій формі, — Молдова підтримувати не буде, оскільки в такому випадку немає сенсу говорити про статус нейтральної держави. Україна також проголошує, що вона позаблокова країна. Тому, коли йдеться про військові контакти, ми будемо взаємини на двосторонній основі. Зокрема, готується підписання угоди про взаємодію військ протиповітряної оборони України та Молдови, де передбачені поставки запасних частин до озброєнь ППО. Є контакти між артилеристами двох країн. Обговорюється можливість обміну досвідом підготовки фахівців в умовах обмежених ресурсів. На кінець 2001р. запланований візит міністра оборони Молдови до України. Це питання вже узгоджене.

Що ж стосується створення спільного миротворчого підрозділу з метою виконання якихось миротворчих або рятувальних операцій під егідою ООН чи ОБСЄ, то в перспективі така двостороння чи тристороння ініціатива за участю Молдови не виключається. Але я не думаю, що це має бути обов'язково в рамках ГУУАМ. Якщо стоїть питання стосовно військового внеску в забезпечення недоторканності нафтопроводів, то я не бачу необхідності в тому, щоб Україна зверталася до Молдови з пропозицією виділити якийсь взвод чи роту для охорони транспортних комунікацій. Якщо ж йдеться про охорону трубопроводів на власній території, то тут питань не виникає. Такі обов'язки ми на себе візьмемо.

Складається враження, що військове керівництво Молдови ігнорує зустрічі в рамках ГУУАМ, а молдавські військові частіше спільно тренуються разом з російськими, а не українськими вояками.

Ми підтримуємо різноманітні контакти у військовій сфері. Міністри оборони часто зустрічаються на багатосторонніх заходах як у рамках СНД, так і НАТО. На цих зустрічах обговорюються питання і двосторонньої, і регіональної кооперації. Ми маємо свій досвід, Україна — свій, Росія — свій. У 2000р. російські підрозділи брали участь у маневрах на нашому полігоні, в 2001р. вже на їх території ми будемо вчитися взаємодії при проведенні миротворчої операції. З нашого боку це будуть навчання на рівні роти. З Україною у нас дійсно немає спільних навчань. Але це пов'язане не лише з бажанням, але й з можливостями. До плану 2000р. включати такі заходи без достатнього фінансування ми не могли. Проте, ми домовилися, що будемо робити наголос на співпраці прикордонних військових частин, і згодом це може перерости й у спільні навчання.

Які перспективи перебування російських військ у Придністров'ї?

Російський контингент у Придністров'ї, утворений з решток колишньої 14-ї армії, не є великим. Він нараховує близько 3000 військових. Вони беруть участь у миротворчій операції. Як тільки будуть вирішені всі проблеми у взаєминах з Придністров'ям, на що ми сподіваємося у найближчій перспективі, то й потреба в цьому миротворчому контингенті відпаде. Що ж стосується виведення російських військ, то тут все зосереджується на проблемі вивезення арсеналів з Придністров'я — зі сховищ у Ковбасній. Російський контингент відповідає за охорону та захист великої кількості зброї і боеприпасів, що там знаходяться. Лише після ліквідації і вивезення цих арсеналів треба вирішувати питання про вивід і самих російських сил. Проте, строки залежать не від нас, а від російської сторони. За твердженням представників Російської Федерації, будуть виконані рішення Стамбульського самміту (листопад 1999р.), згідно з якими для виведення російських військ із Придністров'я передбачається термін до кінця 2002р. Крім Росії і Молдови, певні зобов'язання стосовно фінансування вивезення озброєнь взяли на себе й країни ОБСЄ. Попередньо йшлося, що країни-донори ОБСЄ, а також США мали намір виділити на ці потреби \$30 млн.

**Ян БЖЕЗІНСЬКИЙ,
радник сенатора-республіканця Хелмса з питань
Росії та Європи, Комітет з міжнародних відносин Сенату США**

**Як Ви оцінюєте перспективи військового співробітництва
країн ГУУАМ?**

ГУУАМ дозволяє консолідувати зусилля держав, які ми називаємо новими та незалежними. Потенціал ГУУАМ, з моєї точки зору, полягає у тому, що ці країни можуть продемонструвати Заходу спроможність спільно працювати в галузі безпеки. Зокрема, вони могли б ділитися між собою оперативними, розвідувальними даними. Мені хотілося б також, щоб ГУУАМ і НАТО встановили певні відносини між собою, але це буде можливим лише тоді, коли зміцняться інституційні основи ГУУАМ.

ГУУАМ має запровадити для своєї роботи певні інститути, і вони можуть бути підтримані з нашого боку. Хоч у США ще триває опрацювання підходів до взаємин з новими незалежними державами, але очікується, що Адміністрація Дж.Буша в своїй зовнішній політиці робитиме ставку на країни, розташовані на периферії Російської Федерації. Зараз ми намагаємося одержати політичну підтримку, щоб мати ресурси для побудови ефективних взаємин з усіма країнами ГУУАМ. Щоправда, нас бентежить ситуація з Молдовою. Виборча платформа, з якою прийшло до влади нове керівництво Молдови, викликала в США негативний резонанс. Водночас, є певні підстави для віри в те, що нова влада Молдови відходить від своїх передвибірних гасел.

Коли заходить мова про нейтралітет ГУУАМ, то я мушу сказати, що нейтральні держави — це рудимент "холодної війни". Тоді йшлося про нейтралітет саме у військовому вимірі — як військовий нейтралітет. Зараз нейтральність може мати хіба що політичне значення, а не військове. Сьогодні вже навіть Швеція і Фінляндія не визначають себе як нейтральні країни й називаються "позаблокковими країнами". Проте в ГУУАМ різні країни демонструють різні ступені готовності до інтеграції із західними та євроатлантичними структурами й демократіями. Наприклад, Україна робить велику помилку, не виявляючи сьогодні бажання вступити до НАТО. Молдова також робить помилку, якщо вона справді хоче приєднатися до Союзу Росії і Білорусі. Треба чітко усвідомлювати, де Європа починається, і де вона закінчується.

Ми хочемо допомагати ГУУАМ, щоб ГУУАМ відбувся. Конгрес США виявляє великий інтерес до цього формування. Вже виділені кошти, які можуть бути спрямовані на зміцнення недоторканності кордонів країн-учасниць і на інші цілі. Але досі ці кошти не використані. Щоб Вашингтон повірив у серйозність намірів ГУУАМ, члени об'єднання повинні спочатку здійснити низку самостійних кроків. Вони й визначать, якою мірою ми будемо допомагати цій організації.

* Гарвардська програма "Безпека Чорноморського регіону". Інтерв'ю взяв керівник наукових програм Центру досліджень армії, конверсії і роззброєння С.Згурець

плюс ГУУАМ", яку запропонувала Україна в 2000р. За словами колишнього заступника голови української місії в Брюсселі К.Морозова, "Альянс обережно ставиться до створення таких окремих угруповань, як, наприклад, "19 плюс ГУУАМ". Представники НАТО, звісно, не відхиляють цю пропозицію, яку ми висловлювали неодноразово. Але вони не хочуть створювати й прецеденту, розпорошуючи стосунки з партнерами у межах Ради Євро-Атлантичного Партнерства, адже ця організація виходить з рівноправності всіх учасників у організації діалогу з НАТО. Альянс вважає, що питання, які вирішуються у форматі ГУУАМ, може представляти одна держава, наприклад, Україна, у своїх стосунках або у форматі "19+1", або у форматі Комісії Україна-НАТО"⁸⁴.

У квітні 2001р. Верховний Головнокомандувач ОЗС НАТО в Європі Дж.Ралстон, підтвердив скептичне ставлення до схеми співробітництва "19 плюс ГУУАМ", уникнувши при цьому згадки про Україну як державу, що в контактах з НАТО могла б уособлювати інтереси всього об'єднання⁸⁵.

Отже, військове співробітництво країн ГУУАМ здійснювалося переважно на двосторонньому рівні. Багатосторонні заходи зводилися до контактів керівників оборонних відомств і спільних навчань, які переважно відбувалися в рамках Програми ПЗМ. Така ситуація, очевидно, буде зберігатися до того часу, поки не будуть наповнені реальним змістом політична й економічна складові співробітництва країн ГУУАМ. Україна має значний потенціал військового співробітництва, зокрема, в галузі підготовки військових фахівців, який становить інтерес для партнерів по ГУУАМ і поки що використовується незначною мірою.

ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Порівняно з воєнно-політичним і військовим співробітництвом, контакти країн ГУУАМ у військово-технічній сфері є більш активними, однак вони здійснюються на двосторонньому рівні⁸⁶.

Країни-учасниці не є ані конкурентами на ринках третіх держав, ані партнерами в реалізації озброєнь. Вони мають надзвичайно низькі обсяги фінансування власних збройних сил і переважно зацікавлені в ремонті та модернізації військової техніки, а не в її закупівлі, що обмежує можливість військово-технічного співробітництва (ВТС).

Серед країн ГУУАМ лише Україна проводить активну політику продажу озброєнь на зовнішніх ринках. Для інших країн-учасниць експорт зброї не є пріоритетним, з огляду на незначний потенціал їх ВПК та невеликі запаси зброї в арсеналах національних армій⁸⁷.

⁸⁴ Згурець С. "Тризубий орел", або про військові паралелі з життя стратегічних друзів. — День, 12 квітня 2000р., с.3.

⁸⁵ База даних Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння, <http://www.niss.gov.ua/cadcs/index.htm>.

⁸⁶ Виключення може становити хіба що проект Ан-70, до якого залучені дві країни ГУУАМ (Україна, Узбекистан), а також Росія.

⁸⁷ Практично єдиним випадком експорту значної партії озброєнь стала поставка Молдовою у 1998р. 20-ти винищувачів *MiG-29* до США (загальною вартістю \$40 млн.).

Україна володіє найбільшим потенціалом у сфері ВТС, що значною мірою визначає її лідируючу роль у стосунках з іншими країнами ГУУАМ у цій галузі. Україна підписала угоди про військово-технічне співробітництво з усіма країнами ГУУАМ⁸⁸. Закладені в цих документах можливості реалізують переважно Узбекистан та Азербайджан (на рівні \$20-30 млн. щорічно), меншою мірою — Грузія, і майже не використовує Молдова. Нижче подано стислий огляд ВТС України з країнами ГУУАМ.

Азербайджан

Україна здійснює ремонт озброєнь і військової техніки як на підприємствах власного ВПК, так і в Азербайджані. Реалізовано низку військових поставок в Азербайджан в обмін на дизельне паливо⁸⁹. Частка України в структурі ВТС Азербайджану не є найвагомішою — останнім часом він активно шукає інших постачальників зброї і вже домовився про розгортання широкомасштабного двостороннього ВТС із Пакистаном⁹⁰. Азербайджан непокоїть активізація ВТС України з Туркменістаном⁹¹, з яким Баку має суперечності стосовно права користування нафтовими родовищами в Каспійському морі.

Грузія

Після того, як у 1995р. Росія фактично згорнула ВТС із Грузією, остання активізувала цей напрям співпраці з Україною. Україна допомагає у становленні ВМС Грузії⁹², на українських судноверфях здійснюється ремонт чотирьох кораблів грузинського флоту. В 2000р. на Севастопольському авіаремонтному заводі ремонтувалися сім бойових вертольотів ВПС Грузії. Існують плани надання допомоги Грузії в утилізації боєприпасів і ракетного палива⁹³. 5 лютого 2001р., під час візиту до України міністра оборони Грузії Д.Тевзадзе, було прийняте рішення про участь України у відновленні системи протиповітряної оборони (ППО) навколо Тбілісі.

Україна готова надавати свої полігони для навчання військових фахівців ППО Грузії.

Молдова

Перші спроби налагодити військово-технічне співробітництво України й Молдови були зроблені ще в 1997р. Молдова була зацікавлена в ремонті в Україні своїх артилерійських систем. Київ виявляв інтерес до перспектив розробок у галузі електронного обладнання для ВМС. Але більша частина планів не була реалізована через економічні проблеми молдовської сторони та зміни в складі військового керівництва Молдови. Лише одне оборонне підприємство України — “Мотор-Січ” — здійснювало поставки комплектуючих до Молдови, причому в дуже невеликих обсягах.

Узбекистан

У жовтні 2000р. в ході українсько-узбецьких переговорів у Ташкенті було підписано угоду між міністерствами оборони Узбекистану й України про активізацію співробітництва у військово-технічній сфері. Сторони зобов'язалися сприяти розвитку співробітництва між підприємствами обох країн з метою реалізації спільних проєктів, зокрема, зі створення літака Ан-70. Державна компанія “Укрспецекспорт” уклала три контракти з узбецькою стороною на постачання з України до Узбекистану стрілецької зброї, малої артилерії та боєприпасів для систем залпового вогню. Готується контракт з виробництва для Узбекистану вибухових речовин і боєприпасів на їх основі⁹⁴. Якщо серед інших партнерів України по ГУУАМ Узбекистан, за обсягами військово-технічного співробітництва, посідає перше місце, то частка України в структурі ВТС Узбекистану є надзвичайно малою. Особливе ж місце у ВТС Узбекистану займає Росія. Узбекистан поки що не планує скористатися послугами України в реалізації національної космічної програми, розраховуючи на співпрацю переважно з Росією, ЄС і США⁹⁵.

⁸⁸ Узбекистан підписав три угоди в рамках тристоронньої кооперації з Росією та Україною з розробки авіаційної техніки.

⁸⁹ 11 жовтня 2000р., під час візиту до Києва міністра оборони Азербайджану С.Абієва, прес-служба Уряду України повідомила про реалізацію бартерного контракту вартістю \$5 млн.

⁹⁰ Відповідний документ був підписаний міністром закордонних справ Пакистану А.Саттаром і міністром оборони Азербайджану С.Абієвим. За офіційними повідомленнями, сторони мають намір налагодити обмін військовими делегаціями і технологіями оборонного призначення, а також співробітництво з підготовки військових фахівців. Див.: ИТАР-ТАСС, 28 мая 2001г.

⁹¹ ВТС України з Туркменістаном розвивається найбільш динамічно й серед інших партнерів по СНД поступається лише Росії. У травні 2001р. Україна домовилася поставити Туркменістану бойові катери “Калкан” і “Гриф”. Крім того, Міністерство промислової політики України розробило ряд нових пропозицій; серед іншого, пропонується спільне проведення НДДКР (чого поки що не було в співпраці з жодною країною ГУУАМ). Див.: УНІАН, 12 червня 2001р.

⁹² Україна подарувала Грузії ракетний катер берегової оборони, а один із колишніх заступників командувача ВМС України в 1999р. був призначений радником міністра оборони Грузії (з питань флоту).

⁹³ Див: Інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла Грузії в Україні Г.Катамадзе. — Дзеркало тижня, 27 січня, 2001р., с.5, <http://www.zerkalonedeli.com.ua>.

⁹⁴ База даних Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння, <http://www.niss.gov.ua/cadcs/index.htm>.

⁹⁵ *Associated Press*, May 18, 2001.

Отже, військово-технічне співробітництво країн ГУУАМ здійснюється не на багатосторонній, а на двосторонній основі. Рівень ВТС України з країнами ГУУАМ є набагато нижчим, ніж з іншими партнерами⁹⁶.

ВИСНОВКИ

Потреба в зміцненні ГУУАМ зумовлюється: спільними інтересами країн-учасниць у забезпеченні стабільності в регіоні; необхідністю поглиблення торговельно-економічних зв'язків, реалізації транспортно-комунікаційних проектів; потребою підтримки спільних позицій у міжнародних організаціях. Співпраця в рамках ГУУАМ може сприяти підвищенню рівня енергетичної безпеки України та посиленню її позицій у регіоні.

Економічне співробітництво країн ГУУАМ відстає від політичного. Торговельні відносини формуються під впливом поточного попиту на ринках країн-учасниць, без утворення стійких галузево-технологічних зв'язків; рівень взаємозалежності економік країн ГУУАМ є вкрай низьким. Головним завданням нинішнього етапу є трансформація політичного діалогу у вагомий

практичні результати, насамперед, в економічній сфері.

Поглибленню економічних взаємин країн ГУУАМ мають сприяти: активізація торговельно-економічних зв'язків на основі поетапної лібералізації торгівлі; узгодження концепцій структурного розвитку національних економік; активна зовнішня політика з метою залучення інвестицій, реалізації крупних міждержавних коопераційних проектів та розвитку міжнародної транспортної інфраструктури.

Реалізація проекту ЄАНТК сприятиме становленню ГУУАМ як міжнародної організації, дозволить Україні зберегти провідну роль у транзиті енергоносіїв до Європи та зміцнити власні позиції у регіоні. Здійснюваний у якості проміжного та доповнюючого (стосовно інших маршрутів транспортування каспійської нафти), цей проект може становити інтерес для всіх країн-учасниць. Для реалізації у повному обсязі української частини ЄАНТК, необхідно залучити до нього нафту з трубопроводу Тенгіз-Новоросійськ, а отже — заручитися підтримкою Казахстану та західних ТНК, що ведуть видобуток нафти в цій країні. Активна зовнішня політика, спрямована на просування проекту, має реальні шанси на успіх.

У разі реалізації крупних спільних проектів у сфері економіки, енергетики, транспортних комунікацій об'єктивно виникне потреба у їх підкріпленні спільними заходами безпеки, не виключено, що і з використанням військових засобів.

Збільшення впливу ГУУАМ на міжнародній арені потребує: розробки спільної стратегії дій, усунення розбіжностей між інтересами країн-учасниць та способами їх досягнення. Результати Ялтинського самміту довели, що в ГУУАМ існує потенціал для вирішення цих проблем. ■

⁹⁶ Див: Стратегічне партнерство України: декларації і реалії..., с.46, 47; <http://www.uceps.com.ua>.

3. ФАКТОРИ, ЩО СТРИМУЮТЬ РОЗВИТОК ГУУАМ

У цьому розділі наводиться аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів, що стримують розвиток співробітництва у форматі регіонального об'єднання.

На думку експертів УЦЕПД, основними негативними факторами внутрішнього характеру є: нестабільна внутрішньополітична ситуація у країнах ГУУАМ; невисокий рівень їх соціально-економічного розвитку; бар'єри на шляху економічної інтеграції; непослідовність і розбіжності в позиціях країн-учасниць стосовно напрямів і перспектив співпраці в рамках об'єднання; слабкість організаційного забезпечення багатостороннього співробітництва.

Комплекс зовнішніх факторів впливу зумовлений тим, що Чорноморсько-Каспійський регіон є перехрестям геополітичних та економічних інтересів різних країн. Відтак, зростають як інтерес світової спільноти до цього регіону, так і проблемність подальшого розвитку ГУУАМ, оскільки реалізація основних економічних проектів об'єднання визначальною мірою залежить від третіх держав.

3.1 ФАКТОРИ ВПЛИВУ: ОЦІНКИ ЕКСПЕРТІВ І НАСЕЛЕННЯ

Позиції експертів і населення, узагальнені за даними соціологічних досліджень УЦЕПД¹, представлені на діаграмі “Фактори, що заважають поглибленню інтеграції країн ГУУАМ”.

Серед негативних факторів впливу експерти та населення відзначають, у першу чергу, чинники внутрішнього характеру. Більшість експертів (59%) переконані, що переважною мірою заважає інтеграції нестабільна внутрішньополітична ситуація у країнах-учасницях; на другому місці (54%) — невисокий рівень їх соціально-економічного розвитку.

Громадяни теж ставлять ці фактори на перші місця, однак у зворотному порядку — 47,8% і 28,2%, відповідно. Стосовно ж наступних позицій думки експертів і громадян помітно відрізняються.

Як видно з діаграми, серед головних негативних факторів 53% експертів відзначають непослідовність позицій керівництва країн-учасниць стосовно інтеграції у рамках ГУУАМ; майже половина (47%) — негативне ставлення Росії до зміцнення ГУУАМ; 26% експертів згодні з думкою, що на процеси інтеграції у рамках ГУУАМ негативно впливають розбіжності в зовнішньополітичних інтересах країн-учасниць.

¹ Як уже згадувалося в першому розділі, загальнонаціональне та експертне опитування були проведені соціологічною службою УЦЕПД напередодні Ялтинського самміту. В цьому випадку респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох позицій.

Громадська думка серед негативних факторів відзначає непоінформованість населення країн ГУУАМ стосовно змісту та перспектив співробітництва в рамках об'єднання (25,9%) та різні національно-культурні традиції цих країн (22,1%). Негативну позицію Росії громадяни не вважають вагомим фактором гальмування розвитку об'єднання.

Попри певні розбіжності, позиції експертів і населення співпадають у головному: на розвиток ГУУАМ найбільший негативний вплив справляють внутрішні проблеми країн-учасниць.

3.2 ВНУТРІШНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ

В цьому підрозділі аналізуються основні внутрішні фактори впливу: внутрішньополітична нестабільність у країнах ГУУАМ; невисокий рівень їх соціально-економічного розвитку; бар'єри на шляху економічної інтеграції; непослідовність і розбіжності в позиціях країн-учасниць стосовно напрямів і перспектив співпраці в рамках об'єднання; слабкість організаційного забезпечення багатостороннього співробітництва.

Внутрішньополітична нестабільність у країнах ГУУАМ

Складні процеси внутрішніх трансформацій у країнах ГУУАМ негативно впливають на розвиток співробітництва в рамках об'єднання.

Азербайджан

Конфлікт навколо Нагірного Карабаху справляє дестабілізуючий вплив на внутрішні процеси в республіці та вже призводить до масових виступів опозиції, серії відставок у президентському оточенні². Соціально-політичну ситуацію ускладнюють невіршені проблеми понад 1 млн. біженців із Нагірного Карабаху та сусідніх регіонів. У квітні-травні 2001р. виникли суперечності в президентському оточенні. Міністр оборони С.Абієв і міністр закордонних справ В.Гулієв підтримали ідею розміщення баз НАТО на території Азербайджану³. Проти такої позиції виступив віце-президент Державної нафтової компанії, заступник голови правлячої партії "Новий Азербайджан" І.Алієв. За оцінками Міністерства національної безпеки, зросла активність радикальних угруповань ісламістів, що "створює небезпеку

державного перевороту в країні"⁴. Крім того, наближаються президентські вибори 2003р., й проблема правонаступництва влади теж може ускладнити внутрішню ситуацію в Азербайджані.

Грузія

Ряд серйозних внутрішніх проблем помітно загострюють ситуацію у країні. Триває грузино-абхазький конфлікт⁵, неабияку стурбованість Тбілісі викликають малоконтрольованість Панкіссської ущелини, де знайшли притулок 7000 чеченських біженців⁶, а також збройні формування в Гальському районі. Впливає на внутрішню ситуацію й ускладнення відносин з Росією. Зокрема, це стосується проблеми виводу російських військ з Батумі та Ахалкалакі. Аджарія, де влітку мали проходити багатонаціональні навчання під егідою НАТО *Cooperative Partner-2001*, відмовилася приймати підрозділи Альянсу й навчання було перенесено до Поті⁷. Серед інших факторів, що ускладнюють внутрішню ситуацію, експерти відзначають конфлікт у правлячій партії "Союз громадян Грузії" і резонансні звинувачення президентського оточення в корупції з боку парламентських лідерів⁸.

Молдова

Протягом 2000р. на фоні погіршення соціально-економічної ситуації, конфліктності у відносинах Центру з Придністровською Молдавською Республікою, посилювались ознаки кризи президентської влади, відбувся розкол центристсько-демократичних сил. У червні масові страйки фактично паралізували виконавчу владу, критично загострили внутрішньополітичну ситуацію. У результаті, в липні 2000р. Молдова була проголошена парламентською республікою. Груднева криза владних структур призвела до дострокових парламентських виборів (лютий 2001р.), на яких перемогла Комуністична партія Молдови. 4 квітня 2001р. її лідера В.Вороніна було обрано Президентом Молдови. За цей період відбулися кардинальні зміни конституційного устрою країни, керівництва та складу виконавчої і законодавчої влади; змінилися підходи до здійснення внутрішніх реформ, внесені нові акценти до зовнішньополітичного курсу держави⁹.

² Щорічник СІПРІ 2000: озброєння, розброєння та міжнародна безпека. Переклад з англійської /Стокгольмський інститут дослідження миру, Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. — Київ: Заповіт, 2001, с.86. Додатково стосовно погіршення внутрішньополітичної обстановки в Азербайджані та Грузії див. візку в другому розділі аналітичної доповіді, а також статтю С.Конопльова та Дж.Мороні "Західна підтримка ГУУАМ у "сірій зоні" європейської безпеки" в цьому журналі.

³ Новости СНГ. Независимая газета, 26 апреля 2001г., с.5.

⁴ Исламисты готовят переворот в Азербайджане — заявляет министр национальной безопасности республики. — Каспийское информационное агентство, 3 мая 2001г.

⁵ 31 травня 2001р. на Мінському самміті СНД прийнято рішення подовжити на шість місяців термін перебування миротворчих сил в Абхазії. Див.: Інтерфакс-Запад, 1 июня 2001г.

⁶ За словами голови парламентського комітету з питань оборони та національної безпеки Грузії Г.Барамідзе, "гарантій стабільності там немає". Див.: Что раздражает Россию. Интервью с Г.Барамидзе. — Независимая газета, 13 апреля 2001г., с.5.

⁷ <http://www.gazetasng.ru>, 1 февраля 2001г.

⁸ Броладзе Н. Грузию ожидают серьезные перемены. — Независимая газета, 4 мая 2001г., с.3.

⁹ В.Воронін виступив із заявами про необхідність змін у проведенні земельної реформи, приватизації, наголосив на необхідності вступу Молдови до Союзу Росії і Білорусі. Див.: Интервью В.Воронина радиостанции "Маяк". — <http://www.strana.ru>, 16 апреля 2001г.

Узбекистан

Існує серйозна загроза дестабілізації внутрішньої ситуації з боку бойовиків ісламського руху Узбекистану, які в 1999-2000рр. розв'язали партизанську війну¹⁰. Такий висновок підтверджується оцінками Анти-терористичного центру СНД, іноземних експертів, заявами офіційних властей Узбекистану¹¹. Внаслідок виселення частини етнічних таджиків ускладнюється міжетнічна ситуація у Сурхандар'їнській області¹². В полі зору владних структур постійно перебуває і розвиток подій в інших "проблемних точках" — узбецьких анклавних територіях Сох і Шахімардан та киргизькому поселенні Барак, довкола яких тривають складні переговори із сусідньою Киргизією.

Україна

В другій половині 2000р. - на початку 2001р. загострилася внутрішня ситуація у країні — внаслідок "справи Г.Гонгадзе", "касетного скандалу", арешту екс-віцепрем'єра Ю.Тимошенко, антипрезидентських виступів опозиції. Ці події, а також реакція на них з боку владних структур викликали негативну реакцію з боку політичних кіл ряду західних країн, європейських інституцій, іноземних мас-медіа. Така ситуація послабила позиції Президента Л.Кучми, знизила довіру населення до влади, підірвала міжнародний імідж України та, в кінцевому підсумку, обмежила можливості зовнішньополітичного маневру. Навесні 2001р. виник черговий виток напруги — протистояння між фракціями Верховної Ради, загострення

відносин між Парламентом і виконавчою владою, результатом якого стала відставка Уряду В.Ющенка. В травні опозиційні сили виступили з ініціативою проведення референдуму, результатом якого, на їх переконання, має стати відставка глави держави. В червні 2001р. загострилася політична ситуація у владних структурах Криму: Верховна Рада АРК в черговий раз відправила у відставку Уряд автономії.

Загалом, країни-члени ГУУАМ перебувають на складному етапі внутрішніх соціально-політичних трансформацій, які супроводжуються загостренням багатьох проблем, що загрожують внутрішній стабільності. Ці процеси об'єктивно стримують співробітництво в рамках ГУУАМ.

Невисокий рівень соціально-економічного розвитку країн-учасниць

Цей фактор значно обмежує економічне співробітництво в рамках ГУУАМ. Про невисокий рівень соціально-економічного розвитку країн об'єднання свідчать, принаймні, три обставини.

За світовими стандартами, ГУУАМ є об'єднанням бідних країн з невисоким рівнем людського потенціалу, який у сучасній глобальній економіці є вирішальним чинником конкурентоспроможності та динамічного розвитку (карти "Індекс розвитку людського потенціалу країн регіону", "Середньодушовий ВВП в країнах регіону", таблиця "Показники соціально-економічного розвитку країн регіону"¹³).

За середнім індексом розвитку людського потенціалу (ІРЛП), ГУУАМ знаходиться на рівні 89-ї країни світу — Мальдівських островів, а за рівнем середньодушового ВВП — 145-ї країни, вслід за Гондурасом і Гайяною.

ГУУАМ помітно відстає від ЄврАзЕС — як за ІРЛП, так і ВВП на душу населення (35,7% середнього показника ЄврАзЕС). Невипадково, за результатами класифікації країн за рівнем бідності, всі п'ять членів ГУУАМ віднесені Світовим банком до категорії найбідніших країн світу, тоді як три країни ЄврАзЕС (Білорусь, Казахстан, Росія) знаходяться в сегменті держав із середнім рівнем доходу¹⁴.

Ще більша відстань відділяє членів ГУУАМ від країн-претендентів на вступ до ЄС. Як видно з таблиці, середньодушовий ВВП в країнах ГУУАМ складає лише 16,7% середнього показника шести держав Центральної Європи і Балтії.

¹⁰ Лідери цього руху в листопаді 2000р. були заочно засуджені до смертної кари.

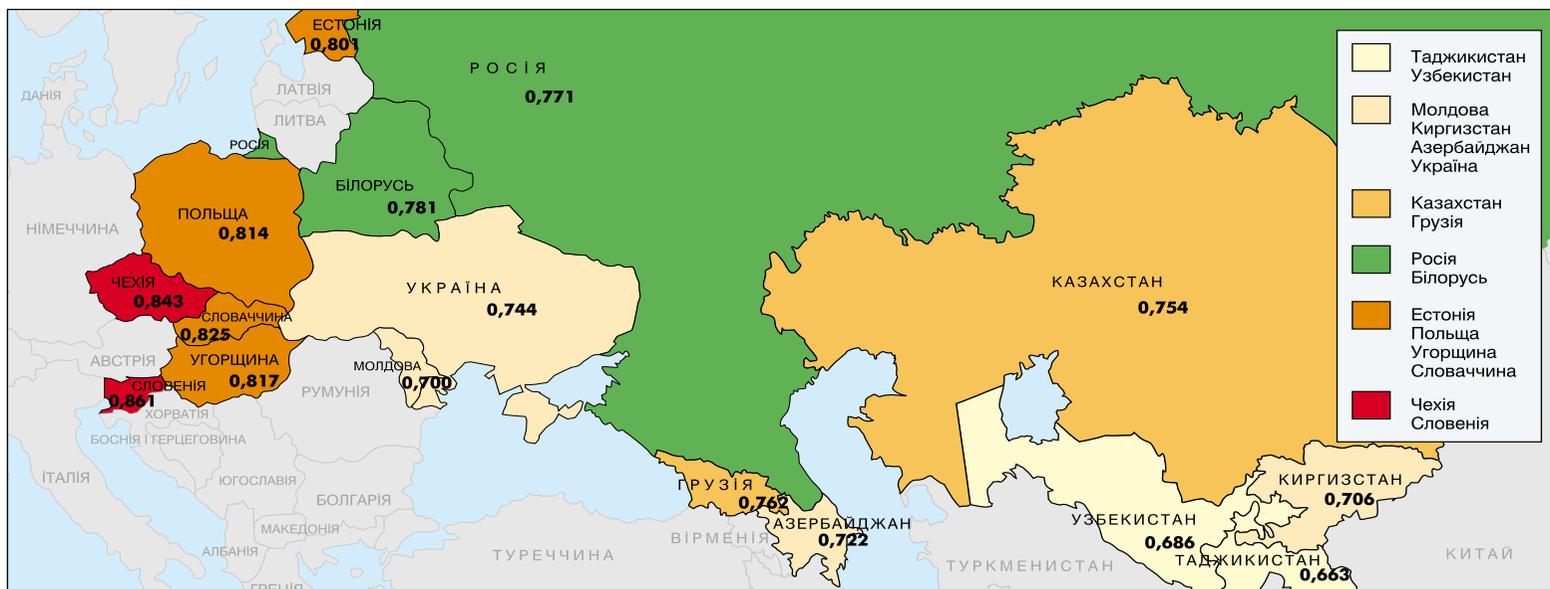
¹¹ У спільній заяві президентів І.Карімова та В.Путіна, підписаній під час візиту Президента Узбекистану до Москви 3-5 травня 2001р., висловлюється стурбованість спробами сил міжнародного тероризму та релігійного екстремізму ускладнити ситуацію у Середній Азії. Див.: Ткачук Р., Гафарли М., Георгиев В. Ташкент может стать новым полноправным участником Шанхайского Форума. — Независимая газета, 5 мая 2001г., с.1.

¹² Панфилова В. Ташкент готов к новой войне с исламистами. — Независимая газета, 11 апреля 2001г., с.5.

¹³ ПРООН. Доклад о развитии человека за 2000 год. — Нью-Йорк-Оксфорд, 2000, с.157-160; World Development Indicators 2001. — The World Bank, Washington, D.C., 2001, p.12-14.

¹⁴ Attacking Poverty. World Development Report 2000/2001. — The World Bank, Washington, D.C., 2001, map.

ІНДЕКС РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇН РЕГІОНУ

СЕРЕДНЬОДУШОВИЙ ВВП В КРАЇНАХ РЕГІОНУ, \$

Показники соціально-економічного розвитку країн регіону

Країна	Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) ПРООН	Місце в світі за ІРЛП серед 174 країн	ВВП на душу населення, \$	Місце в світі за ВВП на душу населення серед 207 країн
Країни ГУУАМ				
Азербайджан	0,722	90	460	161
Грузія	0,762	70	620	149
Молдова	0,700	102	410	164
Узбекистан	0,686	106	720	146
Україна	0,744	78	840	138
Середній показник ГУУАМ	0,726	89	740	145
Країни ЄврАзЕС				
Білорусь	0,781	57	2620	94
Казахстан	0,754	73	1250	126
Киргизстан	0,706	98	300	180
Росія	0,771	62	2250	99
Таджикистан	0,663	110	280	184
Середній показник ЄврАзЕС	0,765	68	2070	103
Країни-претенденти на вступ до ЄС				
Естонія	0,801	46	3400	83
Польща	0,814	44	4070	74
Словаччина	0,825	40	3770	77
Словенія	0,861	29	10000	50
Угорщина	0,817	43	4640	69
Чехія	0,843	34	5020	66
Середній показник шести країн	0,821	41	4432	73

Середньомісячна зарплата та мінімальна пенсія в країнах ГУУАМ, \$

Країни-члени ГУУАМ	Зарплата			Пенсія
	1998	1999	2000	2000
Азербайджан	43,5	43,3	46,0	15,5
Грузія	39,8	7,8
Молдова	46,6	28,0	33,0	3,5
Узбекистан	47,3	59,0	...	12,0
Україна	62,7	43,0	45,0	10,2
Для порівняння				
Білорусь	95,3	72,0	74,0	20,0
Казахстан	119,4	90,0	94,0	...
Росія	108,1	64,0	81,0	9,4

Для всіх країн ГУУАМ характерним є низький рівень зарплат і пенсій (таблиця "Середньомісячна зарплата та мінімальна пенсія в країнах-членах ГУУАМ"¹⁵). Це зумовлює низьку місткість їх внутрішнього ринку, а відтак — не сприяє поглибленню торговельних зв'язків.

Усі держави ГУУАМ належать до категорії країн з повільними темпами економічного розвитку, які до того ж не змогли остаточно подолати кризового стану після розпаду СРСР. На сьогодні, серед країн ГУУАМ лише Узбекистан перевищив рівень ВВП 1990р. Решта ж країн-учасниць не зможуть досягти цього рівня ще протягом багатьох років: у 2000р. виробництво ВВП в Азербайджані та Молдові відповідало показнику кінця 1960-х років, у Грузії — початку 1970-х, в Україні — початку 1980-х років.

Отже, внутрішні ресурси, необхідні для економічного піднесення новоутвореного об'єднання, є досить обмеженими. Це стримує налагодження контактів не лише в економічній, а й у військово-технічній, науковій, інформаційній і гуманітарній сферах. Принаймні протягом наступних 5-7 років розраховувати на серйозні взаємні інвестиції країн-учасниць або реалізацію крупних спільних проектів за рахунок власних ресурсів ГУУАМ немає підстав. Відтак, спільними зусиллями "п'ятірки" необхідно створити сприятливі умови для залучення зовнішніх інвестицій — насамперед, під проекти, що становлять інтерес як для країн ГУУАМ, так і для розвинутих західних держав (або крупних ТНК).

Бар'єри на шляху економічної інтеграції

Протягом останніх років у країнах ГУУАМ спостерігається незначна, але позитивна динаміка економічного зростання (див. розділ 2). Зміцнення взаємовигідних стосунків, поглиблення виробничої кооперації могли б сприяти підвищенню інтеграційного потенціалу об'єднання, але ці процеси стримуються наведеними нижче чинниками.

Нові економічні кордони загалом негативно впливають на національні економіки, спричиняють появу різноманітних митних і платіжних бар'єрів на шляху традиційних і новосформованих потоків товарів, послуг, капіталу й робочої сили. Ситуацію ускладнює практична відсутність розвинутих транспортних комунікацій, інших елементів інфраструктури, що створює значні проблеми для повноцінного функціонування ГУУАМ як економічного об'єднання.

Розвиток торгівлі країн ГУУАМ стримує відсутність дієвої платіжно-розрахункової системи з використанням національних валют. Розрахунки між країнами-учасницями зазнають негативного впливу різких коливань обмінних курсів національних грошових одиниць; відсутня їх взаємна конвертація.

¹⁵ Послання Президента України до Верховної Ради України..., с. 65-81; Экономика стран СНГ в 2000г. Материалы Межгосударственного статистического комитета СНГ "Общество и экономика". — Москва, Наука, 2001, №1, с.178-219; НЕГА сообщает. Независимая газета, 5 декабря 2000г., 14 апреля 2001г., <http://www.ng.ru/cis>.

Це зумовлює здійснення торгівлі у вільно конвертованій валюті, дефіцит якої відчувають усі країни об'єднання.

Зберігаються структурні бар'єри на шляху взаємовигідного співробітництва. В 2000р., порівняно з 1995р., у промисловому виробництві всіх країн ГУУАМ збільшилася частка так званих ресурсовиробничих галузей: електроенергетики, паливної промисловості (Азербайджан, Грузія), чорної (Україна) і кольорової (Узбекистан) металургії. Водночас, помітно знизилася частка ресурсопереробних галузей, особливо машинобудування та легкої промисловості. В Молдові різко зросла частка харчової промисловості. Подібна зміна характерна й для структури капіталовкладень цих країн. Усім країнам ГУУАМ, тією чи іншою мірою, притаманна сировинна модель розвитку (в Україні вона має форму концентрації на випуску металургійних напівфабрикатів), що не сприяє поглибленню процесу економічної інтеграції.

У результаті, країни-учасниці нерідко виступають конкурентами на ринках третіх держав, оскільки можуть запропонувати лише обмежену номенклатуру товарів, які до того ж конкурують лише за ціною¹⁶.

Недосконалою є нормативно-правова база торговельних відносин країн ГУУАМ, що має під собою економічне підґрунтя. Всі країни-учасниці підписали двосторонні торговельно-економічні угоди, а також угоди про захист інвестицій та про вільну торгівлю. Однак, це не сприяло піднесенню економічних відносин на якісно новий рівень, оскільки не всі аспекти взаємної торгівлі є узгодженими. Різна глибина ринкових перетворень у країнах-учасницях спричиняє суттєві диспропорції у формуванні цін на окремі види продукції, що створює підґрунтя для взаємних звинувачень у субсидуванні експортоорієнтованих галузей та демпінгу.

При переході від двосторонніх до багатосторонніх угод негативні наслідки низької рентабельності національних економік, неефективності їх структурної перебудови, обмеженого інвестиційного потенціалу (для відновлення та поглиблення коопераційних зв'язків) можуть бути посилені відмовою від виключень у рамках зони вільної торгівлі ГУУАМ. Для багатьох країн-учасниць зменшення надходжень від експорту критично важливих видів продукції стало б серйозною фінансовою проблемою. Це

один із ключових чинників, що спричинив затримку підписання багатосторонньої угоди про вільну торгівлю під час проведення Ялтинського самміту ГУУАМ. Примітно, що Україна підписала угоди про вільну торгівлю з усіма країнами-учасницями, причому задовго до утворення об'єднання¹⁷, однак очікуваного зростання зовнішнього товарообороту не сталося (див. розділ 2).

В цілому, незважаючи на активізацію політичного діалогу, проголошення лідерами ГУУАМ спільних декларацій про наміри поглиблювати економічні зв'язки, об'єктивні дані про стан торговельних відносин України з іншими членами об'єднання засвідчують відсутність у суб'єктів господарювання стійких інтересів до нарощування експортно-імпортних операцій. Потенціал зростання зовнішньої торгівлі в рамках ГУУАМ, з відчутним для української економіки ефектом, є вкрай низьким, принаймні в середньостроковій перспективі.

Непоследовність і розбіжності в позиціях країн-учасниць стосовно напрямів і перспектив співробітництва в рамках ГУУАМ

Протягом останніх років у позиціях країн-учасниць виявлялися несподівані, різні підходи стосовно ГУУАМ, що гальмувало розвиток відносин у рамках "п'ятірки". Аналіз документів, ухвалених лідерами ГУУАМ, дає підстави стверджувати, що відбувалося поступове коригування цілей і напрямів співробітництва, яке тривало на фоні явних розбіжностей у підходах до ГУУАМ. Багато з цих розбіжностей подолати не вдалося.

Зокрема, Грузія та Азербайджан виступали за визнання військової складової у діяльності ГУУАМ: зміцнення ролі об'єднання в забезпеченні безпеки в регіоні, надання йому окремих миротворчих функцій. Зокрема, на цьому наголошував міністр оборони Азербайджану С.Абієв під час офіційного візиту до Києва в жовтні 2000р¹⁸. Водночас, керівництво Молдови виступало проти будь-яких військових проєктів ГУУАМ¹⁹.

Не знаходили підтримки з боку учасників об'єднання (зокрема, Молдови) й наміри Грузії та Азербайджану використовувати механізм ГУУАМ для активізації співпраці з євроатлантичними структурами. Існували певні розбіжності — зокрема, між Молдовою і Грузією — у підходах стосовно СНД²⁰. Напередодні самміту в Ялті Президент Молдови

¹⁶ Так, Молдова та Україна конкурують на ринках продовольства Росії. В експорті Молдови домінують продукти харчування (цукор, соки), алкогольні напої, тютюн і тютюнові вироби — їх частка сягає 40%. Друге місце в структурі експорту займає продукція рослинного походження — насіння соняшнику, цукрового буряку тощо (20%), третє — текстиль і вироби з нього, тобто одяг, виготовлений з давальницької сировини (18%). У 2001р. спостерігається збільшення обсягів експорту з Молдови яловичини, молочної продукції, олійного насіння, консервованих овочів і фруктів, цукру, виноробної та парфумо-косметичної продукції.

¹⁷ 29 грудня 1994р. — з Узбекистаном; 9 січня 1995р. — з Грузією; 28 липня 1995р. — з Азербайджаном; 29 серпня 1995р. — з Молдовою.

¹⁸ Під час підсумкової прес-конференції С.Абієв заявив, що країни ГУУАМ мають намір створити спільний підрозділ для участі в миротворчих операціях у "певних конфліктних ситуаціях". Див.: ИТАР-ТАСС, 10 жовтня 2000г.

¹⁹ Президент Молдови неодноразово заявляв, що його країна не братиме участі у військових проєктах ГУУАМ. Див.: Зальц К. ГУУАМ потеряет М. — <http://www.gazetasng.ru>, 28 жовтня 2000г.

²⁰ На зустрічі лідерів країн ГУУАМ у Нью-Йорку Е.Шеварднадзе наголосив, що євразійські транспортні коридори "сприятимуть вільному переміщенню товарів і людей на фоні того, що Росія вдалася до офіційного тиску на нас, вийшла з Бішкекської Угоди й створила нові проблеми для СНД". Див.: Интерфакс-Україна, 7 вересня 2000г. В подібному дусі витримана й заява заступника міністра закордонних справ Грузії М.Антадзе. Див.: Интерфакс, 31 вересня 2000г. Голова бюджетного офісу Парламенту Грузії Р.Гочірідзе заявив, що в перспективі ГУУАМ може стати альтернативою СНД в аспекті організації економічних відносин. Див.: Media-Press, 9 лютого 2001г.

В.Воронін заявив, що співробітництво в рамках ГУУАМ повинне не лише не послабити роль і значення СНД, але й значно його зміцнити та розвинути²¹.

Підсумки Ялтинського самміту підтвердили, що в оцінках важливих питань діяльності ГУУАМ розбіжності зберігаються.

По-перше, попри неодноразові заяви української і грузинської сторін про необхідність створення в рамках ГУУАМ зони вільної торгівлі, Президент Узбекистану напередодні самміту заявив про “передчасність” обговорення цього питання. Він підкреслив, що “деякі держави до цих пір не реалізували протокольне рішення про створення зони вільної торгівлі СНД, і в той же час пропонують створити таку зону на території ГУУАМ”²².

По-друге, президенти Грузії і Молдови продемонстрували протилежні позиції стосовно можливої участі в ГУУАМ інших країн. Е.Шеварднадзе виступив за розширення ГУУАМ за рахунок Румунії і Болгарії, тобто за виведення об’єднання за рамки СНД. В.Воронін, навпаки, заявив про необхідність участі в ГУУАМ Росії і більш тісної співпраці з СНД та ЄврАзЕС²³.

По-третє, виявилися різні підходи до організаційного устрою ГУУАМ, його подальшої інституціоналізації. У вересні 2000р. на самміті ГУУАМ у Нью-Йорку президенти виступили за організаційне оформлення ГУУАМ; за організаційне зміцнення ГУУАМ рішуче виступав І.Карімов, наголошуючи на необхідності створення постійних виконавчих органів²⁴. Водночас, на Ялтинському самміті В.Воронін заявив, що Молдова виступає проти перетворення ГУУАМ “на нову наддержавну структуру з постійним штатом чиновників”, оскільки “інституціоналізація ГУУАМ без розробки ефективних економічних проектів не має сенсу та є безперспективною”²⁵.

Суттєві розбіжності позицій країн ГУУАМ стосовно форм і перспектив розвитку об’єднання гальмують його подальшу діяльність, перешкоджають розвитку ефективного співробітництва в рамках “п’ятірки”.

Слабкість організаційного забезпечення багатостороннього співробітництва

Закріплена в Ялтинській Хартії організаційна структура ГУУАМ формалізує систему консультативних контактів, що склалася протягом останніх років. Тим самим закладаються основи подальшого організаційного становлення ГУУАМ. Цей процес матиме тривалий характер; його форсування на даному етапі — шляхом утворення багатьох міждержавних і наддержавних органів (на зразок СНД та ЄврАзЕС²⁶) — навряд чи є доцільним²⁷.

Хартія закріплює консультативний характер відносин²⁸ і детально не регламентує організаційні та контрольні механізми реалізації ухвалених рішень. Очевидно, що засідання міністрів закордонних справ як виконавчий орган не в змозі ефективно реалізовувати економічні рішення саммітів ГУУАМ — для цього необхідна координація зусиль економічних, прикордонних, митних та інших відомств країн-учасниць²⁹. Водночас, Комітет національних координаторів (робочий орган ГУУАМ) не має важелів для налагодження міжвідомчого співробітництва в рамках об’єднання.

Нинішня організаційна структура ГУУАМ навряд чи зможе ефективно та в повному обсязі забезпечити скоординовану міждержавну підтримку стрижневих транспортно-енергетичних проектів, реалізація яких є важливою складовою співробітництва в рамках “п’ятірки”.

На думку експертів УЦЕПД, організаційна структура ГУУАМ має зміцнюватися шляхом створення дієздатних спеціалізованих органів, із залученням бізнесових структур, — під конкретні спільні проекти в енергетичній, торговельно-економічній, транспортно-комунікаційній, фінансовій, науковій, інформаційній, туристичній та інших сферах³⁰. Для ГУУАМ перспективним є використання досвіду не пострадянської адміністративно-бюрократичної інтеграції, а європейської моделі — що передбачає поетапне створення виконавчих інституцій на базі профільних економічних об’єднань, залежно від обсягу завдань, які необхідно вирішувати.

²¹ Інтерфакс-Україна, 6 июня 2001г.

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ У червні 2000р. на зустрічі з Г.Алієвим у Тегерані І.Карімов критикував організаційну аморфність ГУУАМ: “У ГУУАМ все побудовано на тому, що хтось із членів організації виявляє ініціативу, й на цій ініціативній основі всі збираються. Немає навіть подоби секретаріату, або постійно діючого виконавчого комітету, як це прийнято в усіх міжнародних структурах.” Див.: *Новости СНГ. Независимая газета*, 16 июня 2000г., с.5.

²⁵ Інтерфакс-Україна, 6 июня 2001г.

²⁶ У рамках ЄврАзЕС діють такі органи: Міждержавна Рада, Рада глав урядів, Інтеграційний комітет, Міжпарламентський комітет. Для міжвідомчої координації створені також Рада керівників митних служб, Рада з прикордонних питань, Рада керівників податкових служб, Рада із взаємного визнання та еквівалентності документів про освіту, вчені ступені та звання, Комісія з митно-тарифного та нетарифного регулювання, Комісія зі стандартизації, метрології і сертифікації, Комісія із взаємодії у сфері експортного контролю. Налагоджується робота Ради міністрів юстиції і Ради керівників національних центральних банків.

²⁷ Пашков М., Чалий В. Напередодні самміту, який так і не відбувся. — *Дзеркало тижня*, 3 березня 2001р., с.4, <http://www.zerkalo-nedeli.com>.

²⁸ Цей документ, на відміну, наприклад, від Договору про утворення ЄврАзЕС, не підлягає ратифікації національними парламентами.

²⁹ Наприклад, склад Ради Міністрів ЄС визначається питаннями, що виносяться на розгляд.

³⁰ У Хартії ГУУАМ створення таких структур передбачається за рішенням щорічної зустрічі глав держав.

ГУУАМ, УКРАЇНА: ПОГЛЯД ІЗ США

ТОЧКА ЗОРУ

Стівен ПАЙФЕР,
колишній
Надзвичайний
і Повноважний Посол
США в Україні*

США зацікавлені підтримувати діалог з ГУУАМ. Це та організація, яка б могла сприяти регіональному розвитку, створенню зони вільної торгівлі, вирішенню питань безпеки, зокрема, стосовно протидії контрабанді наркотиків чи захисту трубопроводу з Каспійського регіону. Проте, після нещодавніх виборів у Молдові, є непевність щодо майбутнього цієї країни в ГУУАМ. Якщо ж Молдова вирішить іти своїм окремим шляхом, то все одно ідея ГУУАМ залишиться раціональною і збережеться існуючою. Ми спостерігаємо за тим, що відбувається, і інтерес США до співпраці з ГУУАМ зберігатиметься. Хоча ГУУАМ і непокоїть Москву, я не думаю, що він може бути загрозою росіянам. А протидію контрабанді наркотиків може підтримати й Москва.

Україна залишається в центрі уваги інтересів США. Проте, жодна сторона не може бути задоволена тим станом економічних стосунків, який існує між двома країнами. Україні треба подолати політичну кризу, що виникла пізніше тому. Криза не дає розвиватися економіці. Проблеми зі свободою слова і забезпеченням верховенства права в очах Європи відкинули Україну назад у сприйнятті її саме як європейської держави. Адміністрація США зараз переглядає свою зовнішню політику і згодом вона таки зафіксує те, що Україна є важливим партнером. Певна пауза виникла не тому, що Президент Дж.Буш не хоче працювати з Україною. Просто це стало набагато складнішим через політичну ситуацію в Україні, коли є низка звинувачень, але немає відкритості, прозорості та мало змін в економічній політиці. Тому треба подивитися, як розв'яжеться ситуація в Києві, й тоді визначити, якою буде найкраща політика США стосовно України.

Визначаючи засади взаємин з Україною, Сполучені Штати беруть до уваги три головні чинники. По-перше, той факт, що стабільність чи нестабільність в Україні — як економічна, так і політична — впливає на характер стосунків у Європі загалом. По-друге, США хочуть бути партнером України, аби мати впевненість у нерозповсюдженні ядерної зброї. Україна має значний досвід у виробництві балістичних ракет, і це може стати джерелом високих технологій для держав, які хочуть володіти такою зброєю або ракетними технологіями. По-третє, США мають інтерес до економічних і торговельних стосунків з Україною. Ситуація в Україні нині є непривабливою, але з огляду на глобалізацію, було б дуже недалекоглядним відкидати з рахунку майже 50 млн. потенційних споживачів.

* З виступу на міжнародній конференції "США-Україна: розбудова життєво важливого партнерства", 26 квітня 2001р., Канзас, США.

3.3 ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ

Зовнішні фактори мають значний вплив на розвиток ГУУАМ, оскільки Чорноморсько-Каспійський регіон є перехрестям геополітичних і економічних інтересів впливових держав і міжнародних організацій. У цьому підрозділі окреслюються окремі аспекти зовнішнього впливу на становлення ГУУАМ з боку США, Росії, ЄС і ЄврАзЕС.

Американський фактор

Оприлюднені в травні 2001р. засади Національної енергетичної політики США³¹ свідчать про наміри Сполучених Штатів наרוшувати свою економічну присутність у Каспійському регіоні з метою забезпечення власних інтересів та обмеження домінування РФ на енергетичному ринку СНД. США люблять проект Баку-Джейхан, водночас, зберігаючи ембарго проти Ірану. Така позиція спрямована на створення конкуренції Росії у транспортуванні каспійської нафти, а також на підтримку Туреччини — союзника США в регіоні.

Отже, варіант нафтотранспортного коридору не входить до числа важливих інвестиційних проектів США. На думку експертів, саме "відсутність обґрунтованої підтримки Заходу не дозволяла втілити цей проект"³².

США надали певну політичну підтримку країнам ГУУАМ з метою створення протидії російському впливу. В квітні 2000р. Конгрес і Сенат США схвалили ініціативу про виділення країнам ГУУАМ і Вірменії фінансової допомоги в розмірі \$37 млн. на облаштування кордонів. У листопаді 2000р. державний секретар М.Олбрайт, наголошуючи на підтримці ГУУАМ з боку США, заявила про готовність сприяти конкретним проектам у рамках об'єднання. Чітко висловив позицію США представник Пентагону Дж.Старр під час візиту до Києва в лютому 2001р.: "Сполучені Штати рішуче підтримують право цих п'яти суверенних держав створити організацію на основі спільних політичних, економічних та оборонних інтересів... Ми також підтримуємо наміри ГУУАМ розробити план взаємодії у галузі безпеки"³³. Знаковою стала також заява заступника державного секретаря США Р.Армітіджа напередодні Ялтинського самміту про те, що співробітництво США та країн-учасниць ГУУАМ має великі перспективи³⁴.

Водночас, слід зазначити, що США мають чимало претензій до країн-учасниць стосовно їх внутрішніх процесів. Негативна оцінка внутрішніх подій у країнах ГУУАМ дається, зокрема, в щорічній доповіді з прав людини (2000р.) Державного департаменту США.

³¹ Доповідь, підготовлена за дорученням Президента Дж.Буша, містить ключові рекомендації з питань національної енергетичної політики США. Див.: National Energy Policy Report of the National Energy Policy Development Group. — US Government, Washington D.C., May 2001, 198р.

³² Олікер О. Україна і Каспійський регіон: сприятлива нагода для США. — Дзеркало тижня, 7 квітня 2001р., с.9, <http://www.zerkalo-nedeli.com>.

³³ Згурець С. ГУУАМ між Росією та США. — <http://www.expert.org.ua>, 16 лютого 2001р.

³⁴ Інтерфакс-Україна, 6 июня 2001г.

Окремі експерти розглядають ГУУАМ як один із засобів "інституалізації експансії НАТО та США в Чорноморсько-Каспійському регіоні"³⁵. Якщо переважною стане саме така тенденція розвитку подій, то конкуренція у регіоні по лінії США-Росія може перетворити ГУУАМ на своєрідну "санітарну" зону.

Американський фактор впливу, безумовно, має велике значення, зокрема, в питанні зміцнення безпеки в зоні інтересів ГУУАМ, оскільки США впливають на ситуацію у регіоні як безпосередньо, так і через провідні позиції у міжнародних організаціях.

Російський фактор

За оцінками багатьох вітчизняних та іноземних експертів, у 2000-2001рр. помітно зміцнилися позиції Росії у євразійському регіоні. Зростає її політико-економічна активність, зокрема, в напрямі нарощування співробітництва в рамках ЄврАзЕС та мінімізації впливу ГУУАМ. Посилення російського впливу відбувалося в рамках двосторонніх відносин на фоні загострення внутрішніх проблем у країнах "п'ятірки"³⁶.

Перше. Росія ініціювала зближення з Азербайджаном. 5 січня 2001р., під час візиту В.Путіна до Баку, сторони підписали Декларацію про принципи безпеки та співробітництва на Кавказі, а також Декларацію

про співробітництво на Каспії, яка явно зблизила позиції Росії, Азербайджану та Казахстану. Водночас, Росія зайняла більш стриману позицію стосовно проблеми Нагірного Карабаху³⁷. В свою чергу, азербайджанські спецслужби здійснили ряд успішних операцій на території республіки проти чеченських бойовиків. Спостерігачі наголошують на помітному поглибленні стосунків Москви та Баку.

Друге. В 2000р. Росія здійснювала жорсткий газовий тиск на Молдову³⁸. Під час візиту прем'єр-міністра Д.Брагіша до Москви в січні 2001р. російська сторона відклала підписання російсько-молдовської угоди про газові борги³⁹. З іншого боку, Росія посилює вплив на процес придністровського врегулювання, здійснюючи план Є.Примакова, запропонований ним у жовтні 2000р. З приходом до влади нового, проросійськи налаштованого Президента Молдови В.Вороніна почалося активне зближення Москви та Кишинєва. В.Воронін виступив із серією заяв стосовно поглиблення відносин Молдови з Союзом Росії і Білорусі та ЄврАзЕС, активізації ролі Молдови в СНД. (Примітно, що прем'єр Молдови брав участь у Мінському засіданні ЄврАзЕС). Це відповідним чином позначилося на позиції молдовського лідера стосовно ГУУАМ.

Третє. Під час різкого загострення внутрішньої ситуації в Україні Росія послабила газовий тиск на Київ (у грудні 2000р. глави урядів підписали відповідний меморандум), російським Президентом була висловлена політична підтримка керівництва України⁴⁰. На фоні вичікувальної позиції Заходу активізувався політико-дипломатичний діалог між керівництвом двох країн. На зустрічі президентів у Дніпропетровську 11-12 лютого 2001р. був підписаний пакет важливих угод, у т.ч. Меморандум про співробітництво у сфері енергетики. За оцінками українських експертів, російський вплив на Київ помітно посилюється й відповідно послабилася інтеграційна активність України в рамках ГУУАМ⁴¹. На Заході активно заговорили про "російський крен" у зовнішній політиці Києва.

Четверте. Попри критичні заяви І.Карімова стосовно ефективності СНД та ЄврАзЕС, Росія поступово нарощувала економічне⁴² та військове співробітництво з Узбекистаном.

³⁵ Ермолаев А., Лупаций В., Ратувухери Т. ГУУАМ: есть ли свет в конце коридора? — <http://www.part.org.ua>, 13 апреля 2001г.

³⁶ В.Вербицкий, анализируя факторы негативного влияния на развитие ГУУАМ, отмечает, что "внутриэтнополитическими проблемами, які поглиблювалися ще й економічними, вміло скористалися росіяни". Див.: Вербицкий В. Тернистый путь. — Київській телеграф, 11 июня 2001г., с.11.

³⁷ Гаджизаде А., Косырев Д. Путин начал год с Баку. — Независимая газета, 10 января 2001г., с.1.

³⁸ У листопаді 2000р. "Газпром" погрожував призупинити поставки газу до Молдови й виставив багатомільйонні штрафні санкції. У відповідь, Парламент республіки запропонував розраховатися власністю спільного підприємства "Moldova-gaz".

³⁹ Станом на 1 березня 2001р., заборгованість "Moldova-gaz" перед російським "Газпром" складала \$487 млн.

⁴⁰ В інтерв'ю українським журналістам напередодні візиту до Дніпропетровська В.Путін сказав: "У тому, що в Україні відбувається деяка політична боротьба, нічого особливого немає. Я вважаю, що це ознака нормального демократичного суспільства. Я вам можу сказати не як Президент Росії, а просто як громадянин — на мій погляд, це непогано". Див.: Интерфакс-Украина, 11 февраля 2001г.

⁴¹ Як вважають аналітики Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України, "темпи інтеграції з Росією набувають сталої тенденції до зростання. Проміжним наслідком такої інтеграції стало зростання прямого впливу Росії на процес прийняття політичних рішень офіційним Києвом. Крім того, користуючись політичною кризою в Україні та проблемами інших держав, Москві вдалося (принаймні, тимчасово) нейтралізувати розвиток субрегіональної співпраці в СНД за участю України (ГУУАМ)". Див.: <http://www.expert.org.ua>, 27 квітня 2001г.

⁴² У 2000р. товарооборот між двома країнами збільшився на 17% і досяг \$1 млрд.

Етапним моментом у зближенні країн став державний візит І.Карімова до Москви 3-5 травня 2001р., під час якого було підписано 10 міждержавних угод. Президент Узбекистану, зацікавлений у поставках російської зброї, підтримав позицію Росії у Центральній Азії. У свою чергу, за сприяння Росії, 14 червня 2001р. Узбекистан став членом Шанхайського форуму, який був перетворений на Шанхайську організацію співробітництва⁴³.

П'яте. Росія вжила ряд жорстких санкцій стосовно Грузії. У грудні 2000р. був запроваджений візовий режим, що викликало негативну реакцію Тбілісі та позначилося на соціально-економічній ситуації у країні. В січні 2001р. компанія "Ітера" призупинила подачу газу на Тбіліську ГРЕС, що призвело до масових відключень електроенергії. Жорстка позиція Росії дала певні результати: Грузія погодилася з "нульовим" варіантом (стосовно активів і боргів колишнього СРСР); Е.Шеварднадзе дещо пом'якшив свою позицію щодо можливого вступу Грузії до НАТО; президенти РФ і Грузії заявили про початок нових відносин між двома державами та про розробку нового "великого договору".

Протягом 2000-2001рр. Росія помітно посилила вплив на країни ГУУАМ. У свою чергу, кожна з них (з різних причин) зробила помітні кроки в напрямі поглиблення співпраці з РФ. Це не могло не позначитися на темпах інтеграції у рамках "п'ятірки". Російський фактор має особливе значення для майбутнього ГУУАМ — з огляду на воєнну присутність РФ на території країн-учасниць (Грузія, Молдова, Україна), а також безпосередню участь Росії у врегулюванні внутрішніх конфліктів на їх території (Придністров'я, Нагірний Карабах) або стримуванні можливої загрози з півдня (Узбекистан). Крім того, Росія зберігає дієві важелі економічного та політичного впливу на кожен з країн ГУУАМ.

Європейський фактор

Реалізація проекту транспортно-комунікаційного коридору Європа-Кавказ-Азія, що передбачає вільне переміщення капіталів, товарів, послуг і робочої сили, відповідає інтересам європейських країн. По суті, реалізацію Євроазійського нафтотранспортного коридору ГУУАМ можна розглядати як складову глобального європейського проекту *TRACECA*. Тому "європейський фактор" у розвитку ГУУАМ має вкрай важливе значення.

Однак, сьогодні навряд чи можна говорити про ефективну політичну й економічну підтримку становлення ГУУАМ з боку європейських структур, зокрема — про інвестиційну допомогу в реалізації транспортно-енергетичних проектів (наприклад, української частини ЄАНТК). На думку експертів УЦЕПД, існує кілька причин такого становища.

По-перше, сьогодні головна проблема для Західної Європи — реформування та розширення ЄС і НАТО, а тому підтримка становлення нового регіонального об'єднання, яке ще не підтвердило свою життєздатність, не належить до пріоритетів західноєвропейських держав⁴⁴.

По-друге, триває активне зближення ЄС і Росії у галузі енергетики. ЄС і провідні європейські енергетичні компанії підтримують будівництво Росією газопроводу в обхід України.

По-третє, європейські інституції розглядають забезпечення демократичних свобод у країнах ГУУАМ як дуже серйозну проблему, що стримує зближення "п'ятірки" з ЄС. Західноєвропейські держави стурбовані також внутрішніми конфліктами в Азербайджані, Грузії, Молдові, які не вдається локалізувати вже протягом багатьох років.

По-четверте, ГУУАМ залишається структурою, що містить чимало внутрішніх суперечностей, не має ресурсів для реалізації успішних "пілотних" проектів власними силами, а крім того, знаходиться в зоні зіткнення інтересів впливових держав.

По-п'яте, попри численні декларації намірів, країни ГУУАМ ще не проводили активної та скоординованої політики, спрямованої на просування конкретних спільних проектів "п'ятірки", залучення до їх реалізації провідних транснаціональних корпорацій Західної Європи.

Як свідчать результати аналізу, наведені в розділі 2, можливість реалізації стратегічно важливих для ГУУАМ проектів значною, навіть визначальною, мірою залежить саме від впливових зарубіжних держав, у т.ч. лідерів ЄС, а також провідних енергетичних компаній Західної Європи (і США). Без перетворення "європейського фактору" на дійсно сприятливий чинник розвитку ГУУАМ ця організація має досить невизначене майбутнє.

Проблеми відносин регіональних об'єднань на просторі СНД

Протягом останніх років посилилися процеси політико-економічної дезінтеграції СНД. В 1997-2000рр. у рамках Співдружності були створені чотири регіональні об'єднання — Союз Росії і Білорусі, Центрально-Азіатське економічне співтовариство, Євразійське економічне співтовариство, ГУУАМ. Взаємовідносини цих утворень мають досить проблемний характер: протистояння між ними, різкі оцінки на адресу одне одного спричиняють напруженість всередині СНД й негативно позначаються на відносинах між регіональними об'єднаннями.

Зокрема, керівництво України чітко дистанціювалося від Союзу Росії і Білорусі. Президенти України й Узбекистану відразу після проголошення створення ЄврАзЕС зайняли однозначно критичну позицію стосовно нової

⁴³ Була створена Рада національних координаторів; міністри оборони ухвалили спільне комюніке; підписана Конвенція про боротьбу з тероризмом (яка підлягає ратифікації національними парламентами); заплановане створення Антитерористичного центру в Бішкеку. Див.: <http://www.strana.ru>, 14 юнія 2001г.

⁴⁴ Пашков М., Чалий В. Напередодні самміту, який так і не відбувся — Дзеркало тижня, 3 березня 2001р., с.4, <http://www.zerkalo-nedeli.com>.

організації, наголосивши, що ця структура побудована за ілюзорною схемою і загрожує СНД⁴⁵. Водночас, грузинська сторона виступила із заявою про те, що рішення учасників ЄврАзЕС про створення спільних військових формувань може призвести до дисбалансу на Кавказі⁴⁶. На думку Міністерства закордонних справ України, створення ЄврАзЕС може ускладнити формування зони вільної торгівлі в рамках ГУУАМ⁴⁷. Нещодавно, під час самміту СНГ в Мінську 31 травня 2001р., Президент Узбекистану І.Карімов знову висловив критичне ставлення до ЄврАзЕС⁴⁸.

Росія, у свою чергу, неодноразово висловлювала занепокоєння посиленням воєнної складової ГУУАМ⁴⁹. Значна частина російської державно-політичної еліти сприймає ГУУАМ як протизагрозу впливові Росії на пострадянському просторі, як групу країн, зорієнтованих на євроатлантичну інтеграцію.

Протиріччя між двома організаціями виявляються не лише в політичній, а й в економічній сфері. ЄврАзЕС, по-суті, економічно дистанціюється від ГУУАМ: окреслюються зовнішні митні кордони по периметру майбутнього спільного ринку ЄврАзЕС; тривають процеси узгодження митної, торгово-тарифної, антимонопольної, податкової, грошово-кредитної і валютно-

фінансової політики; не застосовуються мита й кількісні обмеження; формується єдина зовнішньоторговельна політика ЄврАзЕС; підписані основні угоди, в т.ч. про єдині заходи нетарифного регулювання та про спільний митний тариф.

Водночас, у травні 2001р. російський Уряд схвалив законопроект "Про ратифікацію угод про основні принципи військово-технічного співробітництва між державами-учасниками Договору про колективну безпеку". Згідно з цим документом, члени Ташкентського Договору купуватимуть у Росії зброю за пільговими цінами, без оподаткування⁵⁰.

Очевидно, що поглиблення суперечностей між пострадянськими утвореннями — фактор негативний, і не на користь, в першу чергу, країнам ГУУАМ, враховуючи поки що невисокий авторитет об'єднання на міжнародній арені та його слабкий економічний і воєнний потенціали.

За результатами опитувань, проведених УЦЕПД, українські громадяни й експерти досить скептично оцінюють авторитет та економічний потенціал ГУУАМ, порівняно з іншими регіональними об'єднаннями на просторі СНД (діаграми "Авторитет регіональних об'єднань на міжнародній арені", "Економічний потенціал регіональних об'єднань").

⁴⁵ Під час візиту до Узбекистану (жовтень 2000р.) Президент України заявив, що ЄврАзЕС "є певною мірою міною швидкої або уповільненої дії, закладеною під структуру СНД". Президент Узбекистану охарактеризував нове утворення як "мертвонароджене й побудоване за ілюзорною схемою". Див.: Голотюк І. Узбекистан пропонує Україні в концесію територію, на якій можуть добиватися нафта і газ. — Факти, 14 жовтня 2000г., с.2.

⁴⁶ За словами заступника керівника служби міжнародних відносин Державної канцелярії Грузії Ш.Пічхадзе, таке рішення не дозволяє говорити про об'єктивність Росії у карабахському врегулюванні. РФ може бути втягнута до воєнного конфлікту на стороні однієї з держав. Див.: Медіамакс, 12 вересня 2000г.

⁴⁷ Про це заявив заступник міністра закордонних справ України В.Ельченко: "На думку МЗС України, питання формування і функціонування ЗВТ може ускладнитися внаслідок створення ЄврАзЕС... з жорсткими митними правилами стосовно держав, що не входять до нього". Див.: "Мета — економізація!" інтерв'ю з заступником міністра закордонних справ України В.Ельченко. — Президентський вісник, 10 лютого 2001р., с.5.

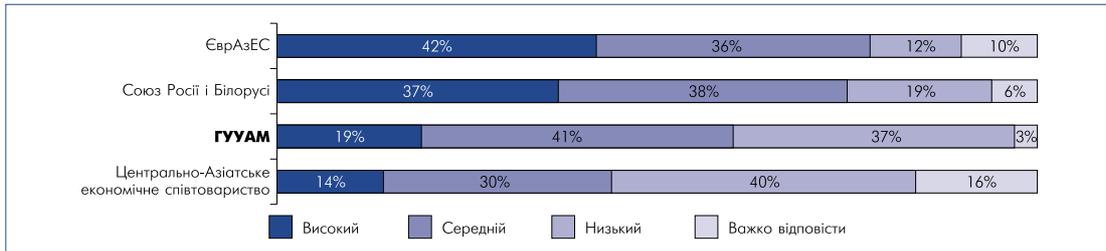
⁴⁸ На думку І.Карімова, "відмінності ЄврАзЕС від Митного Союзу не зможуть назвати навіть ініціатори його створення... Це нова спроба відволікти увагу народів від старих економічних проблем і суперечностей". Див.: Балиев А. Таможенний союз став Евразією. — Російська газета, 5 лютого 2001г., с.2.

⁴⁹ Офіційний представник МЗС РФ А.Яковенко на прес-брифінгу 19 січня 2001р. заявив: "Останнім часом на фоні пробуксовування економічних проектів у ГУУАМ з'являються ознаки форсування співробітництва по воєнній лінії. Наявні розбіжності із спочатку декларованими цілями". Див.: <http://www.in.mid.ru/website/bl.nsf/stranasng>.

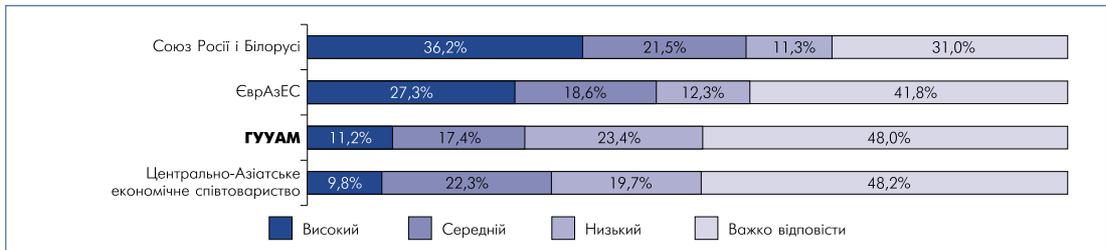
⁵⁰ Ковтуненко С. В СНГ з'явиться свій воєнний блок? — Столичні новини, 29 травня 2001г., с.9.

Економічний потенціал регіональних об'єднань, % опитаних експертів

Економічний потенціал регіональних об'єднань, % опитаних громадян

На фоні стриманих оцінок міжнародного авторитету пострадянських об'єднань, експерти й населення оцінюють ГУУАМ досить песимістично. Аналогічно виглядають і порівняльні оцінки економічного потенціалу об'єднань. Експерти й населення віддають перевагу ЄврАзЕС та Союзу Росії і Білорусі. Очевидно, враховується економічне лідерство Росії у регіоні, а також критична залежність Грузії, Молдови та України від російських енергоносіїв.

Певні кроки до зменшення конфліктності у відносинах пострадянських регіональних об'єднань були зроблені на Мінському самміті СНД та Ялтинському самміті ГУУАМ. Так, 1 червня 2001р., після закінчення самміту СНД, Президент РФ В.Путін заявив, що "союзу держав на території СНД, наприклад, ЄврАзЕС і ГУУАМ не послаблюють Співдружність, а доповнюють її"⁵¹. Причому Росія, за його словами, не проти економічної регіоналізації Співдружності. В свою чергу, лідери країн ГУУАМ під час Ялтинського самміту неодноразово наголошували на тому, що ГУУАМ — це виключно економічне об'єднання, і його діяльність не спрямована проти російських інтересів⁵².

На даному етапі пошук політичних компромісів — шляхом відмови від конфронтаційної риторики і навіть від окремих напрямів співпраці, що викликають стурбованість третіх держав, — є необхідною передумовою становлення ГУУАМ. "П'ятірка" має досягти конкретних практичних результатів, щоб засвідчити свою спроможність сприяти економічному розвитку, зміцненню безпеки в регіоні. Це стало б спільним здобутком не лише країн ГУУАМ, а й інших держав СНД і таким чином підтвердило б неконфронтаційний характер угруповання, його готовність до взаємовигідної співпраці з іншими державами та міжнародними організаціями.

ВИСНОВКИ

Розвиток ГУУАМ стримується рядом внутрішніх і зовнішніх факторів. Серед них, на думку експертів УЦЕПД, головну роль відіграють *внутрішні фактори*, зумовлені спільними для всіх країн-учасниць труднощами трансформаційного періоду.

Внутрішньополітична нестабільність країн-учасниць негативно відбивається на узгодженні їх позицій стосовно напрямів та організаційного забезпечення співробітництва в рамках об'єднання. Низький рівень соціально-економічного розвитку перешкоджає економічній кооперації, обмежує взаємне інвестування та реалізацію крупних спільних проєктів, зумовлює високий рівень залежності об'єднання від позиції третіх сторін.

Істотний вплив на розвиток ГУУАМ справляють *зовнішні чинники*, зумовлені геополітичною значимістю Чорноморсько-Каспійського регіону, в якому конкурують інтереси провідних країн світу та міжнародних об'єднань — зокрема, США, Росії і Європейського Союзу. При цьому жорстка конкуренція по лінії США - Росія може перетворити ГУУАМ на своєрідну "санітарну зону", що позбавить об'єднання значимих перспектив.

Отже, необхідною передумовою становлення ГУУАМ є пошук політичних компромісів шляхом, зокрема: відмови від конфронтаційної риторики; обмеження тих напрямів співпраці, які викликають стурбованість третіх держав; зосередження зусиль на просуванні проєктів, що становлять інтерес як для "п'ятірки", так і для розвинутих західних держав і крупних ТНК.

⁵¹ Интерфакс-Украина, 1 июня 2001г.

⁵² Леонід Кучма про майбутнє ГУУАМ. — Урядовий кур'єр, 9 червня 2001р., с.1.

4. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У цьому розділі узагальнюються результати аналізу процесів становлення ГУУАМ, нинішнього стану відносин між країнами-учасницями. Окреслюються можливі сценарії та перспективи подальшої співпраці в рамках об'єднання. Вносяться пропозиції щодо можливих напрямів розвитку ефективного співробітництва країн ГУУАМ.

Загальні оцінки

Багатостороннє співробітництво в рамках ГУУАМ має бути інструментом реалізації тих завдань, які неможливо вирішити в рамках двосторонніх контактів. Потреба в зміцненні ГУУАМ зумовлюється: спільними інтересами країн-учасниць у забезпеченні стабільності в регіоні; необхідністю поглиблення торговельно-економічних зв'язків, реалізації транспортно-комунікаційних проєктів; потребою підтримки спільних позицій у міжнародних організаціях.

До поглиблення економічного співробітництва в рамках ГУУАМ схиляють: неефективність СНД, зокрема багаторічна затримка з реалізацією угоди про вільну торгівлю; фрагментація економічного простору СНД; обмежений доступ продукції країн ГУУАМ на ринки західних держав.

ГУУАМ перебуває на складному етапі становлення, і досягнутий рівень співробітництва, попри певні позитивні результати, не може задовольняти країни-учасниці.

Найбільший негативний вплив на розвиток ГУУАМ справляють внутрішні проблеми країн-учасниць. Основними факторами внутрішнього характеру є: нестабільна внутрішньополітична ситуація у країнах ГУУАМ; невисокий рівень їх соціально-економічного розвитку; бар'єри на шляху економічної взаємодії; непослідовність і розбіжності в позиціях країн-учасниць стосовно напрямів і перспектив співпраці в рамках об'єднання; слабкість організаційного забезпечення багатостороннього співробітництва.

Комплекс зовнішніх факторів впливу зумовлений тим, що Чорноморсько-Каспійський регіон є перехрестям геополітичних та економічних інтересів різних країн. Відтак, зростають як інтерес світової спільноти до цього регіону, так і проблемність подальшого розвитку ГУУАМ, оскільки реалізація основних економічних проєктів об'єднання визначальною мірою залежить від третіх сторін.

Досить проблемний характер мають взаємовідносини регіональних об'єднань на просторі СНД. Поглиблення суперечностей між пострадянськими утвореннями — фактор негативний, і не на користь, у першу чергу, країнам ГУУАМ.

Складні процеси розвитку ГУУАМ відбиваються в оцінках експертів і населення України. За даними соціологічних досліджень УЦЕПД, переважна більшість експертів і вагома частка населення вважають перспективи ГУУАМ невизначеними. Водночас, більшість експертів і чверть населення переконані, що контакти в рамках ГУУАМ необхідно поглиблювати.

ГУУАМ не має достатніх внутрішніх ресурсів для здійснення стратегічно важливих проєктів. Можливість їх реалізації значною, навіть визначальною, мірою зале-

жить від впливових зарубіжних держав, у т.ч. США, країн-лідерів ЄС, а також провідних ТНК. Країни ГУУАМ поки що не проводили активної і скоординованої політики, спрямованої на просування конкретних спільних проєктів, залучення до їх реалізації міжнародних фінансових інституцій і провідних ТНК. Без перетворення “зовнішнього фактору” на дійсно сприятливий чинник розвитку ГУУАМ об'єднання має досить невизначене майбутнє.

Успіх інтеграції у рамках ГУУАМ залежить від того, наскільки вірно й чітко визначені цілі та завдання довгострокової взаємодії, ключові напрями співпраці; чи відповідають вони реальним можливостям країн-учасниць; наскільки ефективно й результативно працюють механізми реалізації досягнутих домовленостей; як регіональне об'єднання сприймається впливовими державами світу, іншими міжнародними організаціями.

Співробітництво в економічній сфері

Нинішній стан економічного співробітництва країн ГУУАМ не можна вважати задовільним. Для жодної з них торговельні зв'язки з іншими членами об'єднання не є значимими. Частка ГУУАМ у загальному обсязі зовнішньої торгівлі України товарами складає лише 2,16%, у т.ч. по експорту — 2,5%, імпорту — 1,8%. Аналогічна ситуація спостерігається і в інших країнах ГУУАМ. Торговельні відносини формуються під впливом поточного попиту на ринках країн-партнерів, без утворення стійких галузево-технологічних зв'язків. Отже, рівень взаємозалежності економік країн ГУУАМ є вкрай низьким.

Стимує співробітництво, насамперед, невисокий рівень соціально-економічного розвитку країн “п'ятірки”. За світовими стандартами, ГУУАМ є об'єднанням бідних країн з невисоким рівнем розвитку людського потенціалу, низькою місткістю внутрішніх ринків, повільними темпами економічного розвитку та обмеженими внутрішніми ресурсами.

За середнім індексом розвитку людського потенціалу, ГУУАМ знаходиться на рівні 89-ї країни світу — Мальдівських островів, а за рівнем середньодушового ВВП — 145-ї країни, вслід за Гондурасом і Гаяною. Усі країни ГУУАМ віднесені Світовим банком до категорії найбідніших держав світу.

Зберігаються структурні бар'єри на шляху взаємовигідного співробітництва. Усім країнам ГУУАМ, тією чи іншою мірою, притаманна сировинна модель розвитку, що не сприяє поглибленню процесу економічної інтеграції. Формування взаємного інтересу до співробітництва в технологічно ємних галузях стримується значною різницею у рівнях інноваційно-технологічного розвитку країн-учасниць, відсутністю фінансових ресурсів. У результаті, країни-учасниці нерідко виступають конкурентами на ринках третіх держав, оскільки можуть запропонувати лише обмежену номенклатуру товарів, які конкурують лише за ціною.

Нові економічні кордони спричиняють появу різноманітних митних і платіжних бар'єрів на шляху традиційних і новосформованих потоків товарів, послуг, капіталу й робочої сили. Ситуацію ускладнює практична відсутність розвинутих транспортних комунікацій,

інших елементів інфраструктури, що створює значні проблеми для повноцінного функціонування ГУУАМ як економічного об'єднання.

Недосконалою є нормативно-правова база торговельних відносин країн ГУУАМ, що має під собою економічне підґрунтя. Різна глибина ринкових перетворень у країнах-учасниках спричиняє суттєві диспропорції у формуванні цін на окремі види продукції, що дає підстави для взаємних звинувачень у субсидуванні експортоорієнтованих галузей та демпінгу. Розвиток торгівлі країн ГУУАМ стримує відсутність дієвої платіжно-розрахункової системи з використанням національних валют.

При переході від двосторонніх до багатосторонніх економічних угод негативні наслідки низької рентабельності національних економік, неефективності їх структурної перебудови, обмеженого інвестиційного потенціалу (для відновлення та поглиблення коопераційних зв'язків) можуть бути посилені відмовою від вилучень у рамках зони вільної торгівлі ГУУАМ. Для багатьох країн-учасниць зменшення надходжень від експорту критичних видів продукції стало б серйозною фінансовою проблемою. Це один із ключових чинників, що спричинив затримку підписання багатосторонньої угоди про вільну торгівлю під час проведення Ялтинського самміту ГУУАМ.

Отже, внутрішні ресурси, необхідні для економічного піднесення об'єднання, є досить обмеженими. Це стримує налагодження контактів не лише в економічній, а й у військово-технічній, науковій, інформаційній і гуманітарній сферах. Принаймні, протягом наступних 5-7 років немає підстав розраховувати на серйозні взаємні інвестиції країн-учасниць або реалізацію крупних спільних проектів за рахунок власних ресурсів ГУУАМ.

Відтак, спільними зусиллями “п'ятірки” необхідно створити сприятливі умови для залучення зовнішніх інвестицій — насамперед, під проекти, що становлять інтерес як для країн ГУУАМ, так і для розвинутих західних держав (або крупних ТНК).

Серед позитивних чинників економічної співпраці в рамках ГУУАМ слід відзначити успадковану від СРСР спеціалізацію країн-учасниць і тенденцію формування взаємодоповнюваності їх економік за окремими напрямками.

Поглибленню економічних взаємин країн ГУУАМ мають сприяти: активізація торговельно-економічних зв'язків на основі поетапної лібералізації торгівлі; узгодження концепцій структурного розвитку національних економік; активна зовнішня політика з метою залучення інвестицій, реалізації крупних міждержавних коопераційних проектів і розвитку міжнародної транспортної інфраструктури; формування єдиної транспортної політики для транзитних перевезень вантажів і пасажирів, зокрема, в рамках проекту *TRASECA* (узгодження єдиної тарифної ставки для обслуговування регулярних залізничних контейнерних перевезень за маршрутом Іллічівськ-Гданськ).

Для поглиблення багатостороннього економічного співробітництва в рамках ГУУАМ необхідно вжити наступних заходів:

- ❖ здійснити ретельне техніко-економічне обґрунтування створення в рамках ГУУАМ зони вільної торгівлі без вилучень або з мінімальними тимчасовими вилученнями (які мали б бути ліквідовані не пізніше п'ятирічного періоду), маючи на меті укладення відповідної угоди на умовах, які б наближали введення в дію повноцінної зони вільної торгівлі в рамках СНД;

- ❖ укласти угоди про проведення узгодженої економічної політики в ряді галузей, скоординований розвиток яких відповідає спільним інтересам країн

ГУУАМ (передусім, у сфері енергозабезпечення, транспорту, туристичного та рекреаційного бізнесу, харчової промисловості);

- ❖ укласти угоди про визначення правил транспортування територією України транзитних вантажів країн-учасниць;

- ❖ укласти багатосторонню угоду про умови взаємної конвертації національних валют країн ГУУАМ;

- ❖ здійснювати координацію позицій країн-учасниць з ключових питань переговорного процесу стосовно вступу до СОТ тих членів ГУУАМ, які на сьогодні мають статус спостерігача (Азербайджан, Узбекистан, Україна);

- ❖ узгоджувати позиції країн-учасниць з ключових питань створення нового міжнародного економічного порядку, що є предметом обговорення на форумах міжнародних організацій, насамперед, ООН і СОТ.

Крім того, за наявності відповідної ініціативи ділових кіл країн-учасниць, варто розглянути питання про створення міжнародної **Торгово-промислової палати (ТПП) ГУУАМ** — для сприяння взаємній торгівлі країн об'єднання, вирішення проблем інвестиційного співробітництва, зокрема, залучення інвестицій для реалізації спільних проектів.

У разі неможливості запровадження повної конвертації національних валют країн-учасниць, при ТПП доцільно створити **Кліринговий центр**, який займався б не лише організацією взаєморозрахунків між компаніями країн об'єднання, а й брав участь у проведенні операцій з міждержавних боргів. При ТПП доцільно також створити **Центр маркетингових досліджень і єдиний банк даних**.

Основними напрямками діяльності ТПП ГУУАМ могли б бути — консультації при відборі бізнес-планів для фінансування проектів і підбір інвестиційних проектів. Доцільно також організувати роботу комісії з науко-містких проектів, паливно-енергетичного комплексу, експортно-імпорتنних операцій та митного режиму.

В разі створення ТПП ГУУАМ, необхідно налагодити її взаємодію з національними ТПП, зокрема, з експертизи якості товарів у взаємній торгівлі та видачі сертифікатів відповідності.

Як проміжний етап до створення ТПП ГУУАМ, можна було б утворити **Координаційний комітет торговельних палат країн ГУУАМ** — для обміну інформацією і практичним досвідом між національними ТПП та вироблення спільних пропозицій зі спрощення митних процедур, сертифікаційного процесу та гармонізації відповідної нормативно-правової бази.

Співробітництво в енергетичній сфері

Фундаментом і рушійною силою розвитку ГУУАМ могла б стати ідея створення **Євразійського нафто-транспортного коридору (ЄАНТК)**, оскільки всі країни-учасниці та інші держави Чорноморсько-Каспійського регіону мають вагомий інтерес у сфері видобутку та транспортування нафти до Європи.

За своїм геополітичним та економічним значенням ЄАНТК належить до стратегічних транснаціональних енергетичних проектів, в рамках якого кожна з країн ГУУАМ могла б реалізувати власні інтереси в енергетичній сфері. Його здійснення сприяло б зменшенню енергетичної залежності країн ГУУАМ від Росії та підвищенню конкурентоспроможності їх економік.

Останнім часом виникли нові можливості для реалізації української частини ЄАНТК, однак Україна має виконати для цього ще багато умов, викладених у підрозділі 2.3. Також очевидно, що для введення в дію

цього нафтового коридору необхідно враховувати конкуруючі інтереси третіх країн у регіоні. Щоб у повному обсязі реалізувати українську частину ЄАНТК, необхідно залучити до нього нафту з трубопроводу Тенгіз-Новоросійськ, а отже — заручитися підтримкою Казахстану та західних ТНК, що ведуть видобуток нафти в цій країні.

Для реалізації української частини ЄАНТК необхідно вжити наступних заходів:

- ❖ поширити серед усіх потенційно зацікавлених сторін (включаючи національні бізнес-структури, ТНК та міжнародні фінансові інституції) ТЕО проекту, а також вичерпну інформацію про існуючі транспортні та транзитні системи — з урахуванням необхідності доведення переваг проекту ЄАНТК, його пускового та розширеного (стосовно зв'язку з іншими нафтотранспортними маршрутами) варіантів; високої прибутковості, конкурентоспроможності транспортних тарифів, гарантії збереження якості каспійських нафт (шляхом впровадження бетчінгу);

- ❖ визначити та розробити маршрут (маршрути) продовження української ділянки ЄАНТК поза територією України, насамперед, для транспортування каспійської нафти до порту Омішаль (Хорватія) через нафтопроводи “Дружба” та “Адрія”, а також до Польщі (Плоцьк-Гданськ);

- ❖ з метою стимулювання зацікавленості в проекті та залучення до участі в ньому компаній-виробників нафти впровадити спеціальний пільговий економічний режим (для цього — прийняти Закон України “Про особливий режим оподаткування та митних зборів при транспортуванні нафти українською ділянкою ЄАНТК”);

- ❖ продовжити переговорний процес та укласти відповідні контракти на послуги з перекачки нафти з ТНК, які видобувають нафту на Каспії, споживачами нафти та її транзитерами поза територією України (зокрема, досягти домовленості про транспортування нафти від Брод до НПЗ Чехії та Словаччини існуючим трубопроводом “Дружба”);

- ❖ досягти відповідних домовленостей та залучити ТНК (інші інституції) для фінансування необхідної для реалізації проекту ЄАНТК в повному обсязі транспортної системи: збільшення потужності нафтопроводу Баку-Супса та ділянки нафтопроводу Броди - Державний кордон; часткової реконструкції нафтопроводу “Адрія” для створення системи нафтопроводів від Брод до Словаччини, Угорщини, Чехії і Хорватії або — на Плоцьк-Гданськ (Польща) з будівництвом відповідного нафтопроводу;

- ❖ в разі об'єднання української та польської ділянок ЄАНТК, створити міжнародний консорціум з транспортування каспійської нафти; в іншому випадку — створити міжнародний консорціум з управління українською ділянкою ЄАНТК (без передачі прав власності; оператором може стати одна із західних компаній, що видобувають каспійську нафту, або потенційний найбільший її споживач);

- ❖ оцінити економічну доцільність створення в Україні танкерного флоту для транспортування каспійської нафти через Чорне море.

На нинішньому етапі особливого значення набуває політична, дипломатична, інформаційна та інша підтримка проекту ЄАНТК з метою привернення уваги провідних країн Заходу та нафтових ТНК до його переваг. Активна зовнішня політика ГУУАМ (у першу чергу, самої України), спрямована на просування проекту, має реальні шанси на успіх.

Співробітництво у війсьній сфері

Багатостороннє співробітництво у війсьній сфері відсутнє серед визначених у Ялтинській Хартії напрямів співробітництва країн ГУУАМ — з причин внутрішнього та зовнішнього характеру.

Однак, перспективою розвитку військової складової ГУУАМ нехтувати не можна. В разі реалізації крупних спільних проектів у сфері економіки, енергетики, транспортних комунікацій і виникнення загрози воєнного характеру, питання про захист спільних інтересів постане. Формат і масштаби воєнно-політичної співпраці в цьому випадку будуть визначатися не лише членами ГУУАМ, а всіма учасниками зазначених проектів, іншими державами регіону.

Всім країнам ГУУАМ тією чи іншою мірою загрожують тероризм, наркобізнес, міжнародна злочинність, сепаратизм, гуманітарні й техногенні катастрофи. Ці аспекти безпеки знайшли відображення в Ялтинській Хартії ГУУАМ.

Вдосконалення механізмів співпраці

ГУУАМ переходить до етапу організаційного оформлення. Вже створена багаторівнева система консультативних контактів за участю глав держав, керівників зовнішньополітичних і оборонних відомств, національних координаторів. Країни-учасниці започаткували спільну взаємодію у міжнародних організаціях.

За чотири роки відбулися певні зміни напрямів і пріоритетів розвитку ГУУАМ, що засвідчили рішення Ялтинського самміту: звужено перелік напрямів політичного співробітництва; заявлено про неможливість перетворення ГУУАМ на воєнно-політичну структуру; ключовим напрямом співпраці визначено розвиток економічних відносин; взято курс на інституціалізацію ГУУАМ. Водночас, у позиціях країн-учасниць зберігаються суттєві розбіжності, зокрема, стосовно створення зони вільної торгівлі, “глибини” інституціалізації ГУУАМ, а також перспектив і суб'єктів можливого розширення об'єднання. Ці розбіжності потребують узгодження.

Взаємодія країн ГУУАМ у рамках міжнародних організацій має певні здобутки і потенціал поглиблення співпраці, сприяє узгодженню позицій, однак ускладнюється відсутністю дієвих важелів впливу на рішення, що приймаються провідними міжнародними структурами.

Договірні-правова база багатосторонніх відносин у рамках ГУУАМ, на відміну від двостороннього співробітництва, є нерозвинутою, що цілком природно для початкового етапу становлення об'єднання. Нормативні основи багатостороннього співробітництва в рамках ГУУАМ обмежуються рамковими документами, які потребують подальшої конкретизації з наступних причин:

- а) Ялтинська Хартія закладає основи подальшого організаційного становлення ГУУАМ, закріплює консультативний характер відносин, але детально не регламентує організаційні та контрольні механізми реалізації ухвалених рішень;

- б) засідання міністрів закордонних справ (як виконавчий орган) і Комітет національних координаторів (як робочий орган) не мають дієвих важелів для ефективної реалізації економічних рішень ГУУАМ — для цього необхідна координація зусиль економічних, прикордонних, митних та інших відомств країн-учасниць;

- в) нинішня організаційна структура ГУУАМ навряд чи зможе ефективно та в повному обсязі забезпечити скоординовану міждержавну підтримку стрижневих транспортно-енергетичних проектів, реалізація яких є важливою складовою співпраці в рамках “п'ятірки”.

Головним завданням нинішнього етапу розвитку ГУУАМ є трансформація активного політичного діалогу у вагомий практичний результат. Нижче викладені пропозиції експертів УЦЕПД щодо вдосконалення механізмів співпраці в рамках ГУУАМ:

- ❖ відповідно до визначених пріоритетів співпраці утворити **спеціалізовані органи ГУУАМ**, із залученням бізнес-структур, під конкретні проекти в енергетичній, торговельно-економічній, транспортно-комунікаційній, фінансовій, науковій, інформаційній, туристичній та інших сферах;

- ❖ запровадити практику **регулярних робочих зустрічей керівників міністерств і відомств** (промисловості, енергетики, фінансів, транспорту, телекомунікацій, науки, освіти, туризму, а також прикордонних і митних служб) країн-учасниць;

- ❖ першу таку зустріч провести в рамках запланованого на 2001р. урядового Економічного форуму ГУУАМ в Узбекистані. Проаналізувати стан співробітництва, узгодити пропозиції щодо розв'язання існуючих проблем, визначити пріоритети співпраці та конкретні заходи для включення їх до Перспективного плану роботи ГУУАМ;

- ❖ у рамках урядового форуму в Узбекистані провести зустріч представників фінансово-промислових кіл країн ГУУАМ;

- ❖ здійснити комплексну оцінку двосторонніх документів, з урахуванням визначених у Ялтинській Хартії пріоритетів багатостороннього співробітництва, зокрема, переглянути довгострокові програми економічного співробітництва країн ГУУАМ в плані зміцнення напрямів, що сприятимуть реалізації спільних проектів у рамках об'єднання;

- ❖ ініціювати проведення **міжпарламентської конференції країн ГУУАМ** — для з'ясування позицій, гармонізації законодавчої бази країн ГУУАМ, налагодження багатосторонніх міжпарламентських контактів;

- ❖ більш ефективно використовувати можливості країн-учасниць для **дипломатичної підтримки** контактів з третіми країнами. Зокрема, Азербайджан міг би сприяти співробітництву з Туреччиною; Україна — на європейському напрямі, Узбекистан — з азійськими державами, Грузія та Молдова, в перспективі, — вступу інших країн ГУУАМ до СОТ;

- ❖ до проекту Положення про **Інформаційний офіс ГУУАМ** включити наступні позиції: інформування населення країн-учасниць, світової громадськості про діяльність об'єднання, а також забезпечення інформаційного обміну в рамках ГУУАМ (шляхом підготовки матеріалів для ЗМІ, випуску спеціальних бюлетенів, проведення прес-конференцій, інформаційної підтримки веб-сайту ГУУАМ двома робочими мовами об'єднання — англійською та російською).

Очевидно, що процес організаційного становлення ГУУАМ матиме тривалий характер; його форсування — шляхом утворення багатьох міждержавних і наддержавних органів (на зразок СНД та ЄврАзЕС) — навряд чи є доцільним. Перспективним для ГУУАМ є використання досвіду не пострадянської адміністративно-бюрократичної інтеграції, а європейської моделі, що передбачає поетапне створення виконавчих інституцій на базі профільних економічних об'єднань, залежно від обсягу завдань, які необхідно вирішувати.

Можливі сценарії розвитку ГУУАМ

З урахуванням нинішнього стану і тенденцій співробітництва, внутрішніх і зовнішніх чинників, що

сприяють або стримують розвиток ГУУАМ, а також досвіду становлення інших регіональних об'єднань, можна окреслити наступні три сценарії можливого розвитку ГУУАМ.

Сценарій 1 (стагнація). Наявні розбіжності країн-учасниць з ключових питань зберігаються. Декларовані цілі співробітництва не досягаються. Спільні документи приймаються, але не виконуються. Сторони виявляють неспроможність реалізувати крупні спільні проекти. Помітними є лише незначні успіхи локального характеру. Треті сторони не виявляють інтересу до ГУУАМ, не надають йому фінансової підтримки. Співпраця на багатосторонній основі не приносить якісно нових результатів. Накопичується невдоволення і розчарування. Періодичність зустрічей керівників падає, зустрічі носять формальний характер. Об'єднання залишається маловпливовою консультативною структурою.

Сценарій 2 (розпад). Розбіжності країн-учасниць посилюються, змінюються зовнішньополітичні пріоритети однієї-двох країн — внаслідок неефективності об'єднання, або/та під впливом третіх держав. Після прийняття Ялтинської Хартії жодного значимого документу не ухвалюється. Спільні проекти не здійснюються. Країни-учасниці згортають координацію дій у міжнародних організаціях. Треті сторони ігнорують ГУУАМ. Кількість членів об'єднання зменшується. Його перетворення на міжнародну організацію втрачає сенс. ГУУАМ припиняє існування.

Сценарій 3 (стійкий розвиток). Країни-учасниці долають розбіжності, мобілізують внутрішні ресурси та налагоджують ефективні механізми співпраці, що переконує треті сторони в дієздатності ГУУАМ. Об'єднання залучається до стратегічно важливих проектів. ГУУАМ посилює позиції на міжнародній арені. Затверджуються статутні документи, що передбачають поглиблення інтеграції. Зростає економічний і науково-технологічний потенціал ГУУАМ. Організація виявляє стійкість стосовно зовнішніх впливів.

Очевидно, що жоден із цих сценаріїв не буде реалізований у чистому вигляді, однак вони окреслюють загальні риси можливого розвитку подій.

Країни-учасниці доклали значних зусиль для створення регіонального об'єднання, вийшли на етап його організаційного оформлення, а тому не зацікавлені в розвитку ГУУАМ за першими двома сценаріями. Стагнація, а тим більше розпад ГУУАМ, поставили б під сумнів спроможність країн-учасниць проводити активну й послідовну зовнішню політику, що погіршило б їх міжнародних імідж.

Необхідною передумовою **стійкого розвитку** ГУУАМ є пошук політичних компромісів — шляхом відмови від конфронтаційної риторики і навіть від окремих напрямів співпраці, що викликають стурбованість третіх держав. "П'ятірка" має досягти конкретних практичних результатів, засвідчити спроможність сприяти економічному розвитку, зміцненню безпеки в регіоні. Це стало б спільним здобутком не лише країн ГУУАМ, а й інших держав регіону і таким чином підтвердило б неконфронтаційний характер об'єднання, його готовність до взаємовигідної співпраці з іншими державами та міжнародними організаціями.

Стойкий розвиток ГУУАМ потребує розробки спільної стратегії дій, усунення розбіжностей між інтересами країн-учасниць та способами їх досягнення. Результати Ялтинського самміту довели, що в ГУУАМ існує потенціал для вирішення цих проблем. ■

ВИСТУПИ ПРЕЗИДЕНТІВ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ ГУУАМ НА ЯЛТИНСЬКОМУ САММІТІ*

Президент України
Леонід КУЧМА

Уважаемые коллеги!

Полагаю, не будет преувеличением считать Ялтинский саммит этапным событием в становлении ГУУАМ.

Да и в более широком плане есть достаточно оснований для того, чтобы рассматривать весь нынешний этап развития нашей организации как переломный.

Именно в такие моменты уместно ставить перед собой вопросы принципиального характера и искать на них правильные ответы.

Кто мы, какие цели ставим перед собой и к чему стремимся? Все ли делаем так, как нужно, и способны ли на большее?

Согласитесь, что такая постановка вопросов вполне логична и закономерна на этапе создания нами механизма многостороннего сотрудничества. И носят они далеко не риторический характер.

Определяясь на этих и других направлениях, Украина пропускает свои позиции сквозь призму интересов всех стран-участниц ГУУАМ.

Чем, по нашему мнению, является ГУУАМ сегодня?

Это, прежде всего, пять государств, объединенных общностью интересов, устоявшимися экономическими связями, близостью или совпадением взглядов на современный мир и происходящие в нем процессы.

Это государства, осознающие важность взаимной поддержки, согласования и координации усилий в жестких условиях эпохи глобализации.

Это страны, сплоченные общей заинтересованностью в максимально эффективном использовании преимуществ своего географического и геополитического положения. И, прежде всего, как потенциально наиболее мощного связующего звена между Европой и Азиатско-Тихоокеанским регионом.

Наконец, что особенно важно, это пять государств, каждое из которых в этом году отмечает толь-

ко десятую годовщину независимости и, соответственно, придает огромное значение укреплению своего суверенитета, защите территориальной целостности, обеспечению экономической безопасности.

Перечисленные факторы и мотивы обеспечивают в совокупности уникальный механизм сотрудничества, ставший известным миру по аббревиатуре из первых букв названий наших стран.

Поскольку я коснулся вопроса о названии, хочу признаться, что меня всегда несколько смущала его нынешняя форма. А как нам придется поступить в случае изменения членского состава ГУУАМ? Может быть, было бы целесообразно подумать о новом названии для нашей организации, которое как можно более точно передавало бы ее функциональную и геополитическую сущность?

Уважаемые коллеги!

Из только что изложенного мной со всей очевидностью следует, что в факте создания ГУУАМ и его деятельности нельзя усмотреть и малейшей угрозы чьим-либо интересам.

Основы и начала, на которых зиждется ГУУАМ, носят исключительно созидательный, конструктивный характер, а его деятельность предельно открыта и прозрачна для всего международного сообщества.

Высшая цель нашей организации, как известно, состоит в том, чтобы способствовать созданию на территориях ее государств-членов зоны стабильности и благополучия.

А это, в свою очередь, отвечает интересам всех остальных стран, и, в первую очередь, наших ближайших соседей.

Для того, чтобы решать возникающие проблемы, ставить оптимальные цели и успешно их достигать — словом, динамично двигаться дальше — нам надо трезво и реалистично оценить достигнутый уровень сотрудничества, обобщить его опыт и сделать из этого серьезные практические выводы.

То, что наше сотрудничество уже дает конкретные и весомые результаты, несомненно. Позитивные тенденции наблюдаются практически во всех сферах. Это, разумеется, не значит, что уже использованы все возможности. На то, чтобы приблизить уровень, а главное, результативность сотрудничества к потенциалу и потребностям наших стран и направлены подготовленные к подписанию на нынешней встрече документы.

Прежде всего, первостепенную важность приобретает определение тех направлений сотрудничества в рамках ГУУАМ, которые должны быть приоритетными на нынешнем этапе.

* Ялта, 7 червня 2001р. Тексти виступів подаються робочою мовою ГУУАМ.

В более широком плане я вижу главную задачу в усилении экономической доминанты деятельности объединения. Что же касается конкретики, то она, в моем представлении, выглядит следующим образом.

Первое: необходимо создать условия для углубления торгово-экономических связей между государствами-участниками ГУУАМ, и, прежде всего, обеспечить эффективное функционирование в его рамках зоны свободной торговли.

Сюда же я отнес бы активизацию разработки и реализации совместных проектов на уровне как отдельных субъектов хозяйствования, так и целых отраслей и секторов национальных экономик.

Второе: мы должны общими усилиями обеспечить максимальную отдачу от использования международных транспортных коридоров, проходящих через территории стран ГУУАМ. Нельзя не согласиться с мыслью о том, что именно в этом заключается как главная связующая нить нашего объединения, так и основной смысл его исторического предназначения.

Развитие инфраструктуры транспортных коридоров должно, в свою очередь, сопровождаться гармонизацией правовых и институциональных основ этой сферы, унификацией таможенных и тарифных норм, приближением их к мировым стандартам.

В конечном счете, все названные и другие меры должны послужить повышению конкурентоспособности транспортного коридора ТРАСЕКА.

Третье: в совместной работе по реализации транзитного потенциала ГУУАМ выделяется направление, выходящее за рамки, собственно, экономического блока. Имею в виду обеспечение энергетической безопасности стран-участниц ГУУАМ.

Общеизвестно, что от работы энергетического сектора зависит не только конкурентоспособность экономики государства, но и, в значительной степени, его политическая и экономическая самостоятельность.

Процессы глобализации, происходящие в мировой экономике, побуждают многие страны искать пути обеспечения энергетической безопасности совместно, коллективно, на региональном уровне. Только таким образом можно обеспечить в современных условиях стабильное функционирование всего энергетического комплекса — от добычи и транзита энергоносителей до их переработки и реализации потребителям.

Возможности для этого у объединения наших стран есть, и немалые. Вопрос в том, чтобы с умом и выгодой их использовать.

Уважаемые коллеги!

Я попытался дать представление о видении Украинской приоритетных на нынешнем этапе направлений сотрудничества в рамках ГУУАМ. Хотел бы особо подчеркнуть, что такое видение никоим образом не уменьшает значения ни одной из определенных в проекте Ялтинской Хартии ГУУАМ целей.

Наш подход основывается на подтверждаемой мировым опытом уверенности в том, что укрепление экономического потенциала и экономических рычагов воздействия нашего объединения будет иметь определяющее значение для достижения результатов во всех без исключения сферах сотрудничества. В том числе, и особенно — в области упрочения региональной безопасности.

Благодарю за внимание.

**Президент
Азербайджанської Республіки
Геїгар АЛІЄВ**

Уважаемый Леонид Данилович Кучма!

Уважаемый Эдуард Амвросиевич Шеварднадзе!

Уважаемый Ислам Абдуганиевич Каримов!

Уважаемый Владимир Николаевич Воронин!

Уважаемые коллеги, дамы и господа!

Я хочу вас всех приветствовать от имени Азербайджанской делегации, пожелать успехов нашему саммиту и выразить уверенность, что этот саммит станет важным этапом в дальнейшем развитии нашей организации — ГУУАМ.

Я хочу поблагодарить Леонида Даниловича Кучму за инициативу по проведению этой очередной встречи, хотя у нас в этом отношении до сих пор не было плановости. Инициатива Леонида Даниловича Кучмы, я считаю, сыграла важную роль в том, что мы на самом высшем уровне собрались здесь, в Крыму, в прекрасном крае Украины, для обсуждения наших вопросов, связанных с организацией ГУУАМ.

Считаю необходимым отметить, что ГУУАМ за истекший период прошел путь становления, и это естественно. Становление каждой организации происходит не сразу после того, как принимается решение, достигается соглашение, а требует испытания временем. Мы можем сегодня сказать, что наши страны, объединившиеся в организацию ГУУАМ, выдержали испытание временем. ГУУАМ живет, существует и не противопоставляет себя какой-либо другой международной организации. И, естественно, помогает, и думаю, что будет помогать и в дальнейшем нашим странам в решении ряда вопросов, касающихся наших интересов.

Важно отметить, что наша организация является детищем независимости наших стран, наших государств. В этом году исполняется 10 лет после развала Советского Союза, который дал возможность нашей стране, так же, как и другим республикам, входившим в Советский Союз, стать независимым государством.

Путь к независимости — сложный процесс. Объявив государственную независимость, мы сделали важный исторический шаг.

Но вместе с тем, на примере Азербайджана, я думаю, что и другие республики могут высказать, исходя из своей специфики, эту же мысль, мы убедились в том, что укреплять эту независимость, сохранить ее, сделав сильный поворот в политической и экономической системе в совершенно противоположную сторону, было делом нелегким.

Мы в Азербайджане, например, столкнулись со многими трудностями. Особенность нашей республики состоит в том, что в период обретения независимости Азербайджан уже находился в состоянии военного конфликта с соседней Арменией, которая еще во времена Советского Союза, в 1988 году, стала предъявлять территориальные претензии к Азербайджану, имея в виду Нагорно-Карабахскую область. Поэтому мы находились в состоянии войны и военных действий.

И один из пороков той системы, в которой мы многие годы жили и трудились, — сидящие здесь руководители стран, и я исхожу из своего примера, немало сделали для того строя, той системы, столкнулись со многими несправедливостями.

Одна из несправедливостей постигла и нашу республику. К сожалению, такая великая страна, как Советский Союз, не смогла и не захотела предотвратить этот конфликт между Арменией и Азербайджаном, который перерос в войну и до сих пор не нашел своего решения. Более того, в силу различных причин армянские вооруженные силы сумели оккупировать 20 процентов территории Азербайджана, выдворить оттуда всех азербайджанцев. Миллион азербайджанцев выдворены из мест своего жительства, не только в Нагорно-Карабахской области, там проживало небольшое количество населения, но и из других регионов, окружающих эту область. Более миллиона человек находятся в состоянии беженцев и живут в тяжелейших условиях, многие из них уже 8-9 лет живут в палатках. Вот в этих условиях мы и обрели свою независимость. И позже процессы, которые происходили внутри нашей страны, связаны с тем, что образовавшиеся в связи с конфликтом в Нагорном Карабахе вооруженные отряды стали орудием в руках отдельных политических сил. И это привело к нарушению стабильности внутри страны, к борьбе за власть. И Азербайджан, по существу, в 1993 году стоял на краю пропасти, хаоса и, естественно, существовала угроза распада страны. И позже были обстоятельства, которые мешали укреплению нашей независимости. Однако сегодня с чувством большого удовлетворения можно сказать, что нам удалось все это преодолеть и сохранить, укрепить нашу независимость.

И сегодня Азербайджан, как независимая страна, занял свое достойное место в мировом сообществе, входит в различные международные организации, и в том числе, в такую, как ГУУАМ, которая приобретает международное значение.

Наши страны объединились и образовалась организация ГУУАМ в силу, во-первых, региональных принципов, во-вторых, схожести интересов, и особенно, с точки зрения необходимости укрепления независимости и ее дальнейшего развития, исходя из более благоприятных возможностей для экономического сотрудничества и, естественно, для поддержки друг друга в этот трудный переходный период.

Иногда раздаются голоса: зачем, мол, нужен ГУУАМ, что он из себя представляет, не входит ли он в противоречие с другими организациями? Я, например, на эти вопросы всегда отвечал и сегодня говорю, что они совершенно необоснованны. В мире много региональных организаций, и даже на пространстве СНГ уже образовались отдельные региональные организации кроме ГУУАМ. Может быть, они образовались даже раньше, чем ГУУАМ.

ГУУАМ не ставит цели, по нашему мнению, противопоставлять себя какой-то организации, а наоборот, считает своей задачей необходимость более активного участия в мировых процессах, которые сейчас происходят. А процессы, которые происходят в мире, прямо скажу, сложные. Если в одно время мы страдали от холодной войны, страдали от тоталитарного советского режима, то теперь возникает много других обстоятельств, которые приносят странам и народам не меньше бед и трудностей. В этой связи, конечно, военные конфликты в различных регионах являются наиболее опасными. Из стран, входящих в ГУУАМ, Азербайджан находится в состоянии военного конфликта. От военного конфликта страдает наша соседняя братская Грузия, появились угрозы и в Центрально-Азиатском регионе со стороны агрессивного экстремизма, религиозного фанатизма. Украина, безусловно, испытывает много трудностей в связи со сложившимися процессами. Молдова никак не может избавиться от конфликта в Приднестровье. Так вот, если взять нашу пятерку, которая сейчас составляет ГУУАМ, в трех республиках — военные конфликты, у нас, по существу, была война. Мы ее остановили в 1994 году, но нет мира, мы находимся в состоянии противостояния с Арменией. Так что сталкиваемся почти с одними и теми же трудностями. Поэтому наша цель — общими усилиями, какие только возможно осуществлять в рамках нашей организации, добиться мирного урегулирования конфликтов. Для Азербайджана мы считаем это важнейшей задачей.

Эти конфликты привели за собой много других опасных явлений. И вообще, вопросы безопасности сейчас приобретают первостепенное значение для многих регионов мира, и, особенно, для нашего. Такие явления, как сепаратизм, который когда-то, может быть, даже не давал о себе знать, нанес огромный ущерб не только странам — Грузии, Молдове, Азербайджану, входившим в прошлом в Советский Союз, но и, посмотрите на Балканы, другим странам. Я не хочу расширять географию до Азии. Или экстремизм, религиозный фанатизм, сепаратизм — все это, вместе взятое, сейчас дает о себе знать в сопредельных странах Центральной Азии. И поэтому знание этого, своевременное принятие предупредительных мер, взаимодействие, обмен опытом борьбы с этими явлениями имеют исключительно большое значение.

Наша организация — региональная, и здесь, конечно, на первый план выдвигаются и экономическое взаимодействие, сотрудничество в сфере экономики, гуманитарных отношений, науки, культуры, образования. Если посмотреть на карту, то страны ГУУАМ, по существу, составляют одну целую полосу, с севера — Молдова, Украина, Грузия, Азербайджан, а там, за Каспием, Узбекистан. Здесь очень много возможностей для экономического сотрудничества, в частности, по реализации таких важных программ Европейского Союза, как ТРАСЕКА, восстановление “Великого Шелкового пути”, которые имеют исключительно большое значение и для сегодняшних наших реалий, и для будущего.

Мы, страны, которые представлены в ГУУАМ, активно занялись этими вопросами и активно взяли за реализацию программы ТРАСЕКА. В 1998 году в Азербайджане прошла первая Международная конференция, которой покровительствовал

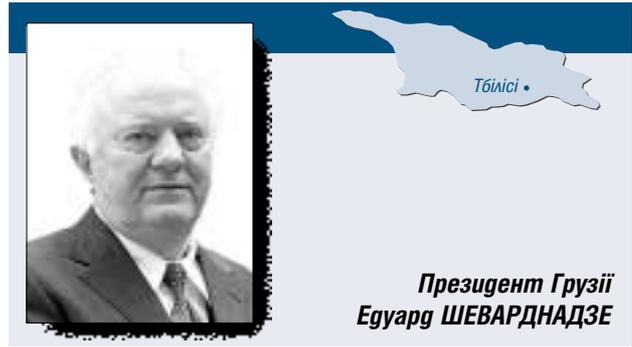
Европейський Союз. Там були представлені 32 країни, 15 міжнародних організацій. Ми прийняли деякі рішення, підписали деякі документи, і я впевнений, що все це має велику перспективу, велике майбутнє. Восстановлення «Великого Шелкового шляху», який з'єднує Схід і Захід найкоротчим шляхом, і не тільки це, який з точки зору безпеки є найбільш вигідним, безумовно, є задачею, яка входить в сферу діяльності нашої організації ГУУАМ.

Економічне співробітництво має велике значення. І я думаю, що ми в межах нашої організації єдині в думці, що, безумовно, це не є обов'язком в тому, що кожна країна не повинна мати свої двосторонні або багатосторонні інтереси по економічному співробітництву з різними країнами, різними міжнародними організаціями, різними регіонами. ГУУАМ в цьому відношенні — доповнення до цього, засіб для того, щоб ці економічні зв'язки більш активно просуваються вперед.

Я вважаю, що за останній період ГУУАМ сформувався. Коли ми створювали ГУУАМ в 1997 році, деякі з небезпечних явищ, які зараз турбують не тільки наші країни, але й багато регіонів світу і в цілому весь світ — міжнародний тероризм, екстремізм, релігійний фанатизм, агресивний сепаратизм, — можуть, і не виглядали такими небезпечними. В силу того, що не в усіх країнах надавалося значення цим явищам, а можуть бути, деякі країни не могли їх передбачити, ці явища отримали широке поширення. Навірно, в майбутньому ми можемо зіткнутися саме в цьому напрямку з ще більшими небезпеками, більшими труднощами. Тому безпека світу, безпека різних його регіонів, безпека в Європі, на Кавказі, в Центральній Азії, в Східній Європі має виключно велике значення. А факторами, які порушують цю безпеку і створюють великі труднощі, є явища, про які я говорив. Тому ми, я вважаю, здалека повинні більш активно співробітничати в межах ГУУАМ, висуваючи на перший план ці питання, взаємодіяти один з одним. Обмінюючись думками, активно виступаючи в інших міжнародних організаціях по питаннях світової безпеки, говорячи про ці великі загрозливі тенденції, ми можемо багато зробити.

Як я сказав спочатку, на мою думку, ГУУАМ — це вже сформована організація. І сьогоднішня Ялтинська зустріч в цьому відношенні є поворотною, тому що ми тут вперше будемо підписувати Ялтинську Хартію нашої організації і деякі інші документи. Я, наприклад, вважаю, що ми повинні розвивати нашу організацію і надати їй велику силу, велику активність.

Тому я ще раз хочу подякувати Президенту України Леоніду Даниловичу Кучму за ініціативу і сьогоднішню зустріч, яка, очевидно, стане основою для наших майбутніх дій, подальшого активного взаємодіяння і співробітництва в межах ГУУАМ.

Президент Грузії
Eduard ШЕВАРДНАДЗЕ

Уважаемый господин Председатель,
Уважаемые участники Саммита ГУУАМ,
Дамы и Господа,

Разрешите поблагодарить моего большого друга — Президента Украины Леонида Даниловича Кучму и в его лице весь народ Украины за оказанное нам теплое гостеприимство.

Всего несколько лет отделяют нас от того исторического момента, когда 10 октября 1997 года была принята Страсбургская Декларация. Эта инициатива явилась началом формирования нового субрегионального объединения, к которому 25 апреля 1999 года присоединилась Республика Узбекистан.

Прошедшие годы показали — сила ГУУАМ в том, что наши государства, вкусившие блага независимого существования, но и ощутив его тяготы, вполне естественно встали на схожие пути развития. На определенном этапе, из соображений разумной целесообразности и общности долгосрочных целей, они совершенно естественно вызвали к жизни необходимость начала интеграционного процесса. Мы твердо придерживаемся позиции, что интеграция — это не самоцель, а возможность более быстрого достижения наших устремлений, среди которых главными являются укрепление независимости и суверенитета, экономический рост и благосостояние, интеграция в европейские и мировые структуры. ГУУАМ не противоречит целям таких региональных организаций, как БИСЕК (ОЧЭС), СНГ. С учетом специфики наших стран, эти организации должны дополнять друг друга, укрепление одной из них должно укреплять и другие. Процесс создания региональных организаций — естественный процесс и, укрепляя ГУУАМ, мы делаем жизненно важный шаг в правильном направлении. Уверен, что государства, входящие в БИСЕК (ОЧЭС), СНГ, Европейский Союз, будут проявлять все возрастающий интерес к ГУУАМ.

Сегодня мы уже можем подвести некоторые итоги нашей деятельности.

Первое, на что хотелось бы обратить внимание, это расширение масштабов и уровня сотрудничества. Помимо встреч на высоком уровне, регулярный характер приобрели встречи Комитета Национальных Координаторов, консультации на уровне руководителей дипломатических миссий, аккредитованных при международных организациях, парламентских структур. Наблюдается заинтересованность и со стороны неправительственных организаций, деловых кругов. Наглядным примером последнего стал проведенный в мае нынешнего года в Баку симпозиум торгово-промышленных палат стран ГУУАМ.

Важной составляющей нашей работы является координация внешнеполитической деятельности. Крепнет и совершенствуется механизм консультаций и координации действий в рамках международных организаций, плодотворно используется практика совместных выступлений в ООН и ОБСЕ, других международных организациях.

Следует и впредь активизировать сотрудничество с Организацией Черноморского Экономического Сотрудничества, Европейским Союзом. Европейский Союз уже сыграл важную роль в судьбе ГУУАМ. Ведь в немалой степени именно его глобальный проект ТРАСЕКА, а в более широком смысле — "Новый Великий Шелковый путь" — стал стержнем, объединяющим наши интересы. Считаю, что географическое и экономическое сближение с Европейским Союзом будет и должно продолжаться — в этом видится один из основных компонентов успеха ГУУАМ.

Недавно президенты государств Южного Кавказа обратились к ЕС с предложением составить проект, а затем способствовать строительству автомагистралей Баку-Тбилиси, Ереван-Тбилиси и далее к Черному морю. Думаю, это в интересах не только наших государств, но соответствует и интересам балканских стран, Турции, России. Совместными усилиями ГУУАМ будет легче отстаивать проекты, которые сближают наши рынки, способствуют лучшему решению многих проблем.

В поисках эффективных путей регионального сотрудничества в рамках ГУУАМ особую актуальность приобретают вопросы экономической интеграции. Деятельность разворачивается по двум приоритетным направлениям:

первое предусматривает создание благоприятных условий для развития торговых отношений, промышленной кооперации, продвижения инвестиционных проектов, других форм сотрудничества. В этом плане основополагающей является деятельность по созданию зоны свободной торговли. Мы готовы совместно со всеми государствами-участниками ГУУАМ продолжать работу в этом важном направлении;

что касается **второго** направления, то это сотрудничество в рамках Евроазиатского транспортного коридора, участие в международных программах, таких как Энергетическая Хартия, ИНОГЕЙТ, ТРАСЕКА и др. Тут успех очевиден. Бесперебойно функционирует нефтепровод Баку-Супса, налажены паромные переправы от Батуми и Потти на Ильичевск, Варну и Констанцу, завершается строительство украинского участка коридора Одесса-Броды-Гданьск, ведутся работы по вводу в эксплуатацию Одесского терминала, нефтетерминала в Республике Молдова. Разветвленная система транспортных магистралей, ведущих из Европы в Азию, в совокупности с соответствующей инфраструктурой послужит формированию нового Евроазиатского рынка. В этой связи хотелось бы предложить всем заинтересованным странам рассмотреть вопрос о присоединении к Ильичевскому Соглашению о создании Транскавказского транспортного коридора.

Важным направлением сотрудничества является обеспечение безопасности и стабильности в регионах государств ГУУАМ. Пора подумать об объединении усилий и выработке программы действий по борьбе с такими угрозами, как сепаратизм, терроризм, организованная преступность, незаконный оборот и торговля наркотиками. Наша деятельность должна быть направлена на скорейшее мирное урегулирование

существующих в ряде государств ГУУАМ конфликтов. В рамках ГУУАМ первоочередное внимание необходимо уделить безопасности инфраструктуры транспортных коммуникаций, включая ТРАСЕКА. Это тем более важно, что в дополнение к существующим трубопроводам начинается сооружение гораздо более мощных магистралей, которые будут иметь жизненно важное значение для государств ГУУАМ.

В основу организационной структуры ГУУАМ положен механизм консультаций на разных уровнях. Практика показала, что этот механизм и впредь будет играть роль основополагающего инструмента при принятии стратегических решений. Несмотря на всю важность встреч глав государств и министров иностранных дел, для трансформации ГУУАМ в полноправную международную организацию предстоит поэтапное формирование его структуры, усиление определенными институциональными элементами. Речь не идет о каких-то громоздких аппаратных структурах. Но уже сегодня необходимо рассмотреть вопрос о создании постоянно действующего рабочего органа, задачами которого станут активизация многоуровневого сотрудничества, содействие реализации проектов. Необходимость в такой структуре назрела, и при условии согласия сторон внешнеполитическим ведомствам наших государств можно поручить проработку организационных, финансовых и других аспектов этого вопроса.

Одним из приоритетных направлений деятельности ГУУАМ является сотрудничество в экономической области. Начало процессу экономической интеграции стран ГУУАМ положено. Но проводимая в настоящее время большая работа по созданию зоны свободной торговли, а также продвижению отдельных транспортных и энергетических проектов, не исчерпывает всех наших возможностей. Нам следует обратить серьезное внимание на аспекты сотрудничества в промышленном секторе, сельском хозяйстве, научно-технической и других сферах совместной деятельности. Необходимо принять меры по недопущению на наши рынки фальсифицированных товаров, приносящих огромные убытки. Мы должны стать гарантами вывоза лишь качественной продукции. Отметим, что на уровне двусторонних отношений вышеуказанные вопросы обсуждаются на заседаниях межправительственных экономических комиссий. Представляется возможным использовать этот опыт и в рамках ГУУАМ.

На наш взгляд, целесообразно создание специализированных отраслевых групп в составе руководителей соответствующих министерств и ведомств. Такая практика позволит расширить круг наших экономических интересов и разнообразить проекты государств-участников, придаст сотрудничеству более целенаправленный и системный характер. Необходимо активизировать информационный обмен и контакты между неправительственными организациями и деловыми кругами, идти к дальнейшему развитию сотрудничества в сфере культуры и туризма.

В заключение, позвольте воспользоваться случаем и приветствовать в наших рядах Президента Молдовы, господина Владимира Николаевича Воронина. Уверен, его вклад во многом будет способствовать нашему общему движению вперед.

Уважаемый Леонид Данилович, еще раз благодарю за прекрасную организацию Саммита и традиционное гостеприимство.

Спасибо за внимание.

**Президент
Республіки Молдова
Володимир ВОРОНІН**

Многоуважаемый Леонид Данилович,
Многоуважаемый Гейдар Алиевич,
Многоуважаемый Эдуард Амвросиевич,
Многоуважаемый Ислам Абдуганиевич!

Я тоже выражаю искреннюю благодарность и признательность Вам, Леонид Данилович, за Ваше гостеприимство, за Вашу большую человечность во взаимоотношениях с нами со всеми и со мной, как вновь влившимся в вашу команду человека, и за отличную организацию нашего пребывания и работы здесь, в Ялте — истинной черноморской жемчужине Крыма.

Благодарю, Эдуард Амвросиевич, за теплые пожелания в мой адрес, я действительно постараюсь конкретными делами, работая в одной команде с вами, оправдать эти пожелания.

Воспоминания об истории этих мест и об этом историческом дворце, где мы с вами находимся, да и атмосфера сегодняшней встречи предрасполагают к серьезному анализу путей и возможностей международного сотрудничества в таком большом и обширнейшем географическом пространстве, которое простирается от Карпат и до Алтайских гор.

Я думаю, что выражу общее мнение, что в условиях происходящих процессов глобализации и того переходного периода, через который проходят сегодня все наши страны, региональное сотрудничество является просто жизненной необходимостью. Сейчас эти процессы, как мы с вами наблюдаем, имеют место во всем мире. И действительно, это обусловлено объективной необходимостью налаживания взаимовыгодных экономических отношений, обеспечения стабильности и мира, координации усилий многих стран в преодолении возникающих там или в иных местах техногенных катастроф, борьбой с транснациональной преступностью и другими факторами. Опыт последнего десятилетия показывает, что главным условием успешного регионального сотрудничества является нацеленность на конкретные программы. Результаты имеются там, где есть эти конкретные программы, которые учитывают интересы всех участников такого регионального сотрудничества. Мы также в Молдове считаем, что успех совместных действий государств в современных условиях сопутствует тем, кто ясно представляет себе цели и принципы такого сотрудничества, кто верно определяет главное направление деятельности и ставит выполнимые задачи. Успех приходит к тем, кто добросовестно и очень ответственно выполняет возложенные на себя обязательства.

Мы считаем, что главным катализатором для сотрудничества в рамках ГУУАМ является наша общая схожесть проблем, с которыми мы, государства-участники сегодняшнего заседания, сталкиваемся постоянно.

В основе сотрудничества лежат, конечно же, экономические интересы. Одна из основных осей такого сотрудничества исходит из той необходимости, о которой мы уже много говорим, о реанимировании, или о возобновлении в новых, современных, соответствующих XXI веку условиях “Великого Шелкового пути”, некогда служившего связующим мостом между Европой и Азией. Наш принципиальный подход состоит в том, что первоочередной задачей ГУУАМ является более полное использование потенциала торгово-экономического сотрудничества и достижение стабильности в нашем регионе, в странах, которые мы представляем. Мы также исходим из того, что ГУУАМ следует рассматривать как развитие того позитивного, достигнутого в последние годы, как в двусторонних наших отношениях, сложившихся между нашими пятью странами, так и в рамках международных организаций, членами которых мы с вами являемся и, прежде всего, в рамках СНГ.

Открытие значительных залежей нефти и газа ускорило поиск путей для ускорения этой кооперации. Во весь рост встал вопрос о транспортировке этих энергоносителей из регионов Каспия и Центральной Азии в сердце Европы и в Европу в целом. Если быть объективным, следует признать, что географическое расположение, а также имеющийся потенциал сотрудничества позволяют нам утверждать, что именно на данных направлениях лежат, в основном, наиболее оптимальные маршруты для будущих нефтяных и газовых магистралей. Наша республика расположена очень близко к крупным европейским потребителям. Роль Молдовы как транзитного государства может быть весьма существенной в контексте нашего совместного сотрудничества. Деловые круги нашей страны высказывают большую заинтересованность в том, что правительства стран-партнеров с пониманием воспримут предложения по сотрудничеству в области разработки месторождений нефти и газа и их транспортировке. Мы надеемся, что в духе наших дружеских отношений возможно принять и согласованные решения по выделению квот для транспортировки конкретных объемов нефти и газа.

Я полагаю, что большое значение имеют такие проекты, как выполнение программы ТРАСЕКА, создание совместных проектов в области транспорта и средств связи. Развитие инфраструктуры и транснациональной системы транспортных сетей открывает перед нашими странами возможность для развития именно такого конкретного, прагматического сотрудничества.

Хочу подчеркнуть, что Республика Молдова выступает за сотрудничество по линии ГУУАМ. Но мы ставим вопрос о конкретном наполнении этого сотрудничества. Наши страны могут успешно сотрудничать как в рамках международных организаций, так и на двустороннем уровне. И речь здесь идет, в первую очередь, об обмене опытом развития экономики, социальной жизни, упрочении демократических институтов и построении развитого государства — то, чего мы сами себе желаем, путей и методов эффективной интеграции в международное сообщество.

8 мая сего года Республика Молдова подписала соглашение о вступлении во Всемирную торговую организацию. Мы бы могли поделиться с вами опытом вхождения во Всемирную торговую организацию и поддержать Украину, Азербайджан, Узбекистан в ходе их переговоров с этой организацией и при вступлении в нее.

Хотел бы поделиться еще одной приятной для нас новостью. Мы в конце этого месяца запланировали вхождение Республики в Пакт стабильности для Юго-Восточной Европы в качестве ее полноправного члена. Для нас вхождение в ВТО и в Пакт стабильности — события знаковые, неординарные, можно сказать — крупный внешнеполитический успех. Пакт стабильности мы рассматриваем, в первую очередь, как возможность участия в крупных программах по развитию инфраструктур. Экономические проекты, связанные, в первую очередь, с развитием транспортных сетей, могли бы быть вписаны в контекст нашего сотрудничества по линии ГУУАМ. Таким образом, развитие инфраструктуры Республики Молдова могло бы способствовать усилению межрегиональных экономических связей между Центральной, Юго-Восточной Европой, Кавказом и Центральной Азией.

В этой связи надо отметить как перспективную постановку вопроса о зоне свободной торговли стран ГУУАМ, я здесь поддерживаю Гейдара Алиевича, после соответствующей подготовки и проработки этого вопроса. К этому вопросу нужно, по моему мнению, подходить очень взвешенно, поскольку принятие на себя обязательств, вытекающих из этого соглашения, налагает и большую ответственность на все наши государства. Но, если в результате создания зоны свободной торговли мы сможем выбить почву из-под ног целых полчищ чиновников, которые сегодня стоят с протянутой рукой на различных участках, начиная от Ташкента и до Кишинева, то, конечно, создание такой зоны будет вполне объективно оправданным и поддержано как экономическими агентами, так и народами наших стран. Надо отметить также и возможное негативное влияние нерешенных конфликтов, как говорил уважаемый Гейдар Алиевич, на эффективное функционирование зоны свободной торговли. Поэтому наше взаимодействие в рамках ГУУАМ должно быть одновременно, и тут я Вас целиком поддерживаю, уважаемый Гейдар Алиевич, направлено и на решение застарелых проблем региона, на укрепление целостности и независимости наших государств.

Зона неконтролируемой экономики, как мы все знаем с вами, несовместима с принципами свободной торговли. Поэтому наша солидарность в вопросах укрепления стабильности в наших странах должна быть постоянной.

В том же русле конкретных решений мы рассматриваем и Конвенцию относительно предоставления консульской помощи. Это действительно взаимопомощь всегда конкретным людям, и здесь можно только приветствовать инициативу наших министерств иностранных дел по данному вопросу.

Хотелось бы обозначить и нашу позицию относительно Хартии ГУУАМ. Этот документ фиксирует достигнутый уровень взаимодействия наших стран в этом формате, а также и на международной арене. Мы ясно излагаем свои принципы сотрудничества, основанные на верховенстве международного права. Я целиком и полностью поддерживаю направление сотрудничества внутри ГУУАМ, связанное с созданием условий для экономического роста и повышения благосостояния народов наших стран. Одновременно, мы должны твердо заявить, что наше сотрудничество никоим образом не направлено на создание каких-то замкнутых, самодостаточных структур. Более того, мы считаем, что взаимодействие в рамках ГУУАМ должно способствовать, одновременно, усилению сотрудничества, прежде всего, в рамках СНГ, Черноморского экономического сотрудничества и других региональных структур, в которых наши страны участвуют, то ли все вместе, то ли каждая в отдельности. Мы должны использовать возможности, которые открываются через программы Европейского сообщества, и здесь очень много интересных проектов.

Я думаю, символично, что наша встреча проходит в первой половине первого года нового тысячелетия. Сейчас у каждого из нас и у всех вместе есть редкий шанс доказать, что реализм и прагматизм завоевывают все больше места в наших делах как внутри стран, так и в нашем международном сотрудничестве. Позвольте мне выразить уверенность, что мы с вами непременно этим воспользуемся.

Я благодарю вас за внимание.

**Президент
Республіки Узбекистан
Іслам КАРІМОВ**

Уважаемые главы государств!

Уважаемые члены делегаций!

Прежде всего, я хотел бы приветствовать глав государств и членов делегаций, собравшихся на настоящей встрече, и выразить чувство признательности Президенту Украины Кучме Леониду Даниловичу за теплый прием и гостеприимство.

Мы собрались для того, чтобы обсудить и принять основной документ — Хартию ГУУАМ и тем самым сделать первый шаг по институционализации этой организации.

Предыдущие принятые документы, в частности: Страсбургское коммюнике (1997г.), Вашингтонское заявление (1999г.), Флорентийское заявление (2000г.) и Нью-Йоркский Меморандум (2000г.) в основном отражали концепцию и целевые задачи, которые ставила перед собой эта организация.

Думаю, не будет лишним сказать, что вокруг практически не функционирующего ГУУАМ слишком много различных предположений и разговоров, чаще всего не имеющих под собой серьезных оснований.

Образно говоря, ребенок еще не родился, а вокруг того — какой он родится и каким он вырастет — складываются нездоровый интерес, нездоровый ажиотаж.

Значение настоящей встречи, на наш взгляд, заключается еще в том, что принятием сегодня Хартии — основного документа ГУУАМ, я надеюсь, будет положен конец различным необоснованным толкованиям, точнее сказать, различным спекуляциям вокруг еще не сформированной до конца организации.

Пользуясь этой возможностью, я хотел бы очень кратко изложить нашу позицию, наше видение ГУУАМ и какие цели преследует Узбекистан, вступая в эту организацию.

Узбекистан рассматривает ГУУАМ в качестве форума, основу деятельности которого составляют, главным образом, торгово-экономическое, транспортно-коммуникационное и гуманитарное сотрудничество, взаимодействие стран, заинтересованных в выходе и интеграции в региональные и мировые рынки.

В нашем понимании, форум не должен преследовать политических целей, а тем более, военно-политических целей, не должен быть направленным против интересов других государств, а должен оставаться открытым для взаимовыгодного и конструктивного сотрудничества.

Разумеется, я допускаю, что каждая страна, озбоченная, в первую очередь, собственными, внутренними непростыми проблемами, вправе рассчитывать на солидарность в их решении.

Однако, было бы, на наш взгляд, правильным, если бы мы, главы государств, подписывающие сегодня Хартию, однозначно и строго придерживались тех принципиальных положений, которые определяют суть, содержание и цели нашего объединения.

Ни для кого не должно быть секретом, что важнейшую цель своего пребывания в ГУУАМ Узбекистан видит в возможностях, которые открываются в решении транспортных и коммуникационных проблем.

Каких бы сегодня жизненно важных для нашей страны проблем мы не коснулись — будут ли это вопросы развития производительных сил, перспектив разработки богатейших природных и минерально-сырьевых ресурсов, реализации крупнейших инвестиционных программ, торгово-экономических отношений с партнерами, — в конечном итоге все они во многом упираются в решение транспортных проблем, поиск альтернативных коммуникаций для выхода на мировые рынки.

И в этом плане чрезвычайно важное значение приобретают те новые транспортные коридоры — транснациональные транспортные коммуникации, которые открываются не только для нас, но и перед всеми государствами, объединяемыми в составе ГУУАМ.

Именно для реализации этих перспектив мы должны вплотную подойти к реальному экономическому сотрудничеству, практическим мерам по разработке и реализации конкретных совместных проектов.

Безусловно, в первую очередь, это можно отнести к развитию транспортно-коммуникационных связей по линии Запад-Восток и Восток-Запад. Ясно, что от данного маршрута во многом зависят успех и рентабельность более крупных проектов, прежде всего, многопрофильного транспортного коридора ТРАСЕКА, поддерживаемого Европейским Союзом.

Интеграция в рамках ГУУАМ, по нашему убеждению, должна охватывать не только экономику, развитие транспортной и производственной инфраструктур, но и, что не менее важно, активные контакты в сфере развития и укрепления научно-технических и гуманитарных связей.

Говоря о целях и задачах, которые мы ставим перед ГУУАМ, и оценивая перспективы формирования и эффективности деятельности этого межгосударственного объединения, мы не можем не отдавать себе отчет в том, что в конечном итоге эти перспективы зависят от сотрудничества ГУУАМ, в первую очередь, с международными институтами и объединениями, такими как ООН, Европейский Союз, ОБСЕ, Совет Евро-Атлантического Партнерства, в которых участвуют практически все наши государства и, разумеется, также такие авторитетные международные финансовые структуры, как МВФ, Мировой банк и другие, возможности и ресурсы которых могли бы сыграть решающую роль в реализации совместных проектов.

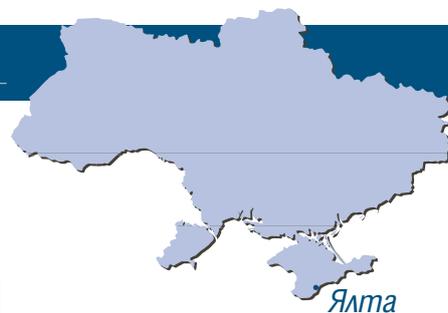
Касаясь организационных вопросов и регламента функционирования ГУУАМ, хотел бы подчеркнуть, что, по нашему мнению, необходимо сохранить право каждого государства-участника на собственную позицию по вопросам, затрагивающим их национальные интересы.

Думаю, претворение в жизнь всех этих положений будет способствовать равноправному и взаимовыгодному сотрудничеству наших стран в рамках ГУУАМ.

И это все должно найти свое отражение в Хартии ГУУАМ, которую предстоит подписать нам сегодня.

Благодарю за внимание.

ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ ГУУАМ

ЯЛТИНСКАЯ ХАРТИЯ ГУУАМ

Азербайджанская Республика, Грузия, Республика Молдова, Республика Узбекистан и Украина, именуемые далее ГУУАМ,

руководствуясь положениями Устава Организации Объединенных Наций, а также Хельсинского Заключительного Акта, Парижской Хартии для новой Европы и Хартии европейской безопасности Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе,

подтверждая положения Страсбургской Декларации от 10 октября 1997 года, Вашингтонского Заявления от 24 апреля 1999 года и Нью-Йоркского Меморандума от 6 сентября 2000 года глав государств ГУУАМ,

будучи приверженными принципам демократии, уважения основных прав и свобод человека, верховенства права, рыночной экономики,

признавая, что региональное сотрудничество является частью процессов глобализации и может внести вклад в укрепление суверенитета, независимости, территориальной целостности государств ГУУАМ, содействовать мирному урегулированию конфликтов и улучшить благосостояние их народов,

исходя из традиционных дружественных отношений между странами ГУУАМ и их народами,

договорились о принятии настоящей Хартии.

1. Цели сотрудничества ГУУАМ:

- ❖ содействие социально-экономическому развитию;
- ❖ укрепление и расширение торгово-экономических связей;
- ❖ развитие и эффективное использование в интересах стран ГУУАМ транспортно-коммуникационных магистралей и соответствующей инфраструктуры, расположенной на их территории;
- ❖ укрепление региональной безопасности во всех сферах деятельности;
- ❖ развитие отношений в области науки, культуры и в гуманитарной сфере;
- ❖ взаимодействие в рамках международных организаций;
- ❖ борьба с международным терроризмом, организованной преступностью и наркобизнесом.

2. Принципы сотрудничества ГУУАМ:

Сотрудничество в рамках ГУУАМ основывается на общепризнанных нормах и принципах международного права, в частности, уважения суверенитета,

независимости, территориальной целостности и невмешательства во внутренние дела государств-участников.

3. Направления сотрудничества ГУУАМ:

- ❖ экономика, наука, технологии и окружающая среда;
- ❖ инфраструктура транспорта, энергетики, телекоммуникаций;
- ❖ совместные инвестиционные и финансовые проекты;
- ❖ гуманитарная сфера, культура, образование, средства массовой информации, туризм, обмена молодежи;
- ❖ другие направления, представляющие взаимный интерес.

4. Государства-участники могут вносить предложения по расширению сфер сотрудничества.

5. ГУУАМ открыт для новых участников, которые в полной мере подтверждают свою приверженность целям и принципам ГУУАМ, закрепленным в его основных документах, в том числе в настоящей Хартии.

6. Организационная структура ГУУАМ:

6.1. Высшим органом ГУУАМ является ежегодная встреча Глав государств.

Председательствование в ГУУАМ осуществляется государствами-участниками в алфавитном порядке на период между встречами Глав государств.

На встречах Глав государств принимаются решения:

- ❖ об основных направлениях политического, экономического и гуманитарного сотрудничества в рамках ГУУАМ;
- ❖ о создании специализированных органов ГУУАМ;
- ❖ о согласовании позиций по актуальным вопросам международной жизни, представляющим взаимный интерес.

6.2. Исполнительным органом ГУУАМ является заседание министров иностранных дел, которое проводится, как правило, два раза в год.

На заседаниях министров иностранных дел рассматриваются вопросы выполнения договоренностей в рамках ГУУАМ, а также готовятся для рассмотрения на встречах Глав государств предложения по дальнейшему развитию и углублению сотрудничества ГУУАМ.

6.3. Рабочим органом ГУУАМ является Комитет национальных координаторов (КНК), в состав которого входят назначаемые министрами иностранных дел национальные координаторы по одному от каждого государства-участника.

КНК координирует деятельность в рамках ГУУАМ между государствами-участниками, обеспечивает подготовку встреч Глав государств и заседания министров иностранных дел.

Заседания КНК проводятся ежеквартально поочередно в государствах-участниках. По предложению

Президент Азербайджанской Республики
Президент Грузии
Президент Республики Молдова
Президент Украины
Президент Республики Узбекистан

одного из государств-участников, могут проводиться внеочередные заседания КНК.

7. Решения в рамках ГУУАМ принимаются консенсусом.

8. Рабочими языками ГУУАМ являются русский и английский.

Совершено в городе Ялта 7 июня 2001 года, в одном подлинном экземпляре, каждый на азербайджанском, английском, грузинском, молдавском, русском, узбекском и украинском языках, при этом все тексты являются аутентичными.

Гейдар Алиев
Эдуард Шеварднадзе
Владимир Воронин
Леонид Кучма
Ислам Каримов

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНОЕ КОММЮНИКЕ

Ялтинского Саммита ГУУАМ

6-7 июня 2001 года в г.Ялта (Украина) состоялся Саммит Президентов Азербайджанской Республики, Грузии, Республики Молдова, Республики Узбекистан и Украины, в ходе которого были обсуждены состояние и перспективы сотрудничества в рамках ГУУАМ.

Учитывая традиционные исторические связи, Главы государств подтвердили готовность и в дальнейшем выполнять принятые ранее решения по взаимодействию своих стран во всех областях, представляющих взаимный интерес.

Состоялось обсуждение вопросов, связанных с развитием, эффективным функционированием и обеспечением безопасности инфраструктуры транспортных коммуникаций, которые проходят через территории стран-участниц ГУУАМ, включая транспортный коридор Европа-Кавказ-Азия (TRASECA).

Стороны обсудили всякие формы и проявления сепаратизма, национализма, экстремизма и терроризма и подтвердили свою приверженность урегулированию конфликтов мирным путем на основе общепринятых норм и принципов международного права, в частности, уважения суверенитета, независимости, территориальной целостности и невмешательства во внутренние дела государств-участников.

По итогам работы Саммита были подписаны Ялтинская Хартия ГУУАМ, Конвенция государств-участников ГУУАМ о взаимном предоставлении помощи по консульским вопросам. Главы государств подчеркнули важность завершения работы над проектом Соглашения о создании зоны свободной торговли ГУУАМ с целью его подписания.

В Ялтинской Хартии ГУУАМ закреплены основные направления многостороннего сотрудничества, определены его цели и принципы, формат и

периодичность проведения встреч руководителей стран-участниц. Дальнейшее укрепление отношений призвано способствовать развитию взаимодействия между странами ГУУАМ, содействовать развитию сотрудничества в политической, торгово-экономической, гуманитарной, а также других областях, представляющих взаимный интерес.

Конвенция государств-участников ГУУАМ о взаимном предоставлении помощи по консульским вопросам закладывает правовую основу для взаимодействия в сфере защиты прав и интересов физических и юридических лиц стран-участниц ГУУАМ на территории третьих стран.

Президенты поручили обеспечить реализацию утвержденного Министрами иностранных дел в ноябре 2000 года Перспективного плана работы ГУУАМ, завершить подготовку соответствующего Положения об Информационном офисе ГУУАМ в Киеве и определить порядок его открытия, а также разработать документ о статусе, положении и мандате наблюдателя в ГУУАМ.

Стороны договорились о проведении в 2001 году в Республике Узбекистан правительственного Экономического форума государств ГУУАМ с приглашением заинтересованных международных организаций.

Ялтинский Саммит заложил основы более глубокого развития сотрудничества стран-участниц ГУУАМ. Реализация решений Саммита ГУУАМ будет способствовать дальнейшему взаимодействию и всестороннему сотрудничеству между Азербайджанской Республикой, Грузией, Республикой Молдова, Республикой Узбекистан и Украиной.

Достигнута договоренность о проведении следующего Саммита ГУУАМ в городе Ялта (Украина) в 2002 году.

Ялта, 7 июня 2001г.

НЬЮ-ЙОРКСКИЙ МЕМОРАНДУМ

Президентов Азербайджанской Республики, Грузии, Республики Молдова, Республики Узбекистан и Украины

Президенты Азербайджанской Республики, Грузии, Республики Молдова, Республики Узбекистан и Украины, именуемых Группа ГУУАМ,

учитывая традиционные отношения дружбы, сотрудничества и взаимовыгодного партнерства между их странами и народами и подчеркивая стремление к дальнейшему развитию таких отношений на основе Страсбургского коммюнике и Вашингтонской декларации,

подтверждая свою приверженность основополагающим принципам и нормам международного права, закрепленным в Уставе ООН и соответствующих документах ОБСЕ, в частности, суверенного равенства государств, неприменения силы или угрозы силой, территориальной целостности, невмешательства во внутренние дела и нерушимости границ,

подчеркивая необходимость развития в их странах гражданского общества, основанного на уважении принципов демократии, верховенства права, утверждении и соблюдении прав и основных свобод человека,

рассматривая восстановление связывающего Восток и Запад исторического "Шелкового пути" в качестве важного фактора укрепления независимости, безопасности, стабильности и сотрудничества государств в регионе Центральной и Восточной Европы, Черноморья, Кавказа и Центральной Азии в новом тысячелетии,

осуждая как не имеющие оправдания любые противоправные акты, методы и практику терроризма, где бы и кем бы они не осуществлялись, в том числе те, которые ставят под угрозу дружественные отношения между государствами и народами, угрожают территориальной целостности, безопасности и стабильности государств, препятствуют международному сотрудничеству, ведут к нарушению прав, основных свобод человека и демократических основ общества,

признавая, что одной из важнейших проблем, представляющих серьезную угрозу для стабильности и безопасности как в мире в целом, так и регионе Великого исторического "Шелкового пути" является проблема агрессивного сепаратизма, а также будучи глубоко обеспокоенными в связи с затягиванием процесса урегулирования конфликтов в данном регионе и подтверждая свою приверженность к их урегулированию мирными средствами на основе соответствующих резолюций ООН и решений ОБСЕ,

отмечая важность интеграционных процессов и взаимодействия их государств в сотрудничестве с европейскими структурами, включая ЕС и Совет Европы, и в рамках Совета Евро-Атлантического Партнерства и Программы НАТО "Партнерство ради мира",

учитывая насущную необходимость налаживания эффективных межгосударственных, прежде всего, экономических и межотраслевых связей с целью по-

вышения благосостояния народов своих стран, а также углубления взаимодействия в области экономики в контексте дальнейшей интеграции стран ГУУАМ в систему международных экономических связей,

считая особенно важным безусловное применение принципов свободной торговли на основе использования существующих механизмов многостороннего экономического сотрудничества, которые на постсоветском пространстве остаются незадействованными,

подчеркивая необходимость сотрудничества и согласованных действий их государств в целях дальнейшего развития безопасного и эффективного транспортно-коммуникационного коридора Европа-Кавказ-Азия,

отмечая перспективы развития гуманитарного измерения в рамках группы ГУУАМ на основе богатого духовного и культурного наследия народов государств-участников,

приняли решение:

1. *Активизировать* многостороннее сотрудничество в рамках ГУУАМ, придав ему многоуровневый характер.

С этой целью *считать* целесообразным проведение регулярных Саммитов Глав государств по возможности не реже одного раза в год, а также встреч Министров иностранных дел не реже двух раз в год.

2. *Возложить* в период между Саммитами и Встречами координацию сотрудничества в рамках ГУУАМ на Комитет национальных координаторов (КНК), который будет проводить заседания ежеквартально или дополнительно по мере необходимости с согласия всех сторон.

3. *Считать* в числе основных задач сотрудничества в рамках ГУУАМ создание благоприятных условий, способствующих ускорению экономического роста и повышению благосостояния народов стран-участниц, развитию взаимовыгодных торговых отношений между ними на основе принципов свободной торговли, глубокой межотраслевой кооперации, выполнению комплексных многосторонних программ и проектов в области производства, торговли, энергетики, транспорта, экономики, международно-кредитного и финансового взаимодействия, пограничных, таможенных и налоговых служб, связи, науки, техники, образования и культуры.

С этой целью *предусмотреть* установление прямых связей между различными государственными институтами и службами соответствующих ведомств государств-членов группы ГУУАМ.

4. *Способствовать* развитию и совершенствованию механизмов многостороннего диалога в рамках ГУУАМ на различных уровнях, в том числе органов исполнительной и законодательной власти, деловых кругов, неправительственных, гуманитарных организаций и средств массовой информации.

5. *Признать* в качестве безусловного общего приоритета эффективное функционирование транспортного коридора Европа-Кавказ-Азия и необходимость развития его инфраструктуры, а также обеспечение его надежности и безопасности.

6. *Укреплять и совершенствовать* механизм консультаций и координации действий в рамках международных организаций, а также активно использо-

вать практику совместных выступлений на различных уровнях.

В этой связи, *включить* вопрос о создании Международного центра по борьбе с терроризмом (МЦБТ) в перечень мероприятий государств ГУАМ в ООН.

7. *Провести* следующий Саммит в 2001 году.

Совершено в г. Нью-Йорк, 6 сентября 2000 года, в пяти экземплярах на английском и русском языках.

Президент Азербайджанской Республики
Президент Грузии
Президент Республики Молдова
Президент Украины
Президент Республики Узбекистан

Гейдар Алиев
Эдуард Шеварднадзе
Петру Лучински
Леонид Кучма
Ислам Каримов

ЗАЯВЛЕНИЕ

Президентов Азербайджанской Республики, Грузии, Республики Молдова, Украины и Республики Узбекистан

Президенты Азербайджанской Республики, Грузии, Республики Молдова, Украины и Республики Узбекистан,

Исходя из традиционных отношений дружбы и сотрудничества между своими странами и народами и подчеркивая свое стремление к их дальнейшему развитию;

Высоко оценивая поступательное развитие многостороннего взаимодействия между Азербайджанской Республикой, Грузией, Республикой Молдова и Украиной в рамках группы ГУАМ и приветствуя присоединение Республики Узбекистан, отражающее взаимное стремление к сотрудничеству;

Подтверждая свою приверженность основополагающим нормам и принципам международного права, закрепленным в Уставе ООН и соответствующих документах ОБСЕ, в частности, уважению суверенитета, территориальной целостности, независимости государств и нерушимости их международно-признанных границ;

Подтверждая решимость строить свои межгосударственные отношения на основе неукоснительного соблюдения вышеупомянутых принципов;

Подтверждая курс на дальнейшее укрепление гражданских обществ, основанных на уважении принципов демократии, верховенства закона и соблюдении прав человека;

Признавая неделимость безопасности и *выражая* свою решимость объединить усилия в противостоянии рискам и угрозам миру и безопасности на национальном, региональном и глобальном уровнях;

Решительно отвергая этническую нетерпимость, сепаратизм и религиозный экстремизм;

Выражая глубокую озабоченность продолжающимися конфликтами и *подтверждая* свою приверженность их урегулированию мирными средствами в соответствии с вышеперечисленными нормами и принципами;

Подчеркивая важность своего многостороннего сотрудничества в области миротворчества и мирного урегулирования кризисов;

Будучи глубоко обеспокоенными участвовавшими актами терроризма и насилия, представляющими серьезную угрозу не только для отдельных лиц и государств, но и для всего мирового сообщества, и *признавая* необходимость совместной борьбы с терроризмом во всех его проявлениях;

Придавая важное значение консолидации усилий по укреплению режимов нераспространения ядерного и других видов оружия массового поражения, а также по предотвращению поставок вооружений в зоны конфликтов;

Учитывая общность целей по укреплению своей государственной независимости и достижению стабильности, безопасности и сотрудничества на пространстве ОБСЕ, свободном от линий раздела и сфер влияния;

Отмечая, что сотрудничество в рамках ГУАМ не направлено против третьих стран или групп стран;

Исходя из своего участия в процессах интеграции в европейские и евро-атлантические структуры;

Отмечая важность развития безопасного и экономически эффективного транспортного коридора Европа-Кавказ-Азия для мира, стабильности, взаимовыгодного разностороннего сотрудничества и процветания своих государств и народов и в этой связи *необходимость* скорейшего вступления в силу "Основного многостороннего соглашения";

Согласились:

1. Укреплять свое разностороннее сотрудничество и взаимодействие в рамках международных организаций и форумов.

2. Развивать свое взаимодействие в рамках Совета Евро-Атлантического Партнерства и Программы НАТО "Партнерство ради мира".

3. Укреплять взаимодействие в области мирного урегулирования конфликтов и кризисов на основе уважения суверенитета, территориальной целостности, нерушимости международно-признанных границ и независимости государств.

4. Углублять практическое сотрудничество с целью укрепления миротворческого потенциала на основе соответствующей правовой базы.

5. Прилагать совместные усилия для борьбы против этнической нетерпимости, сепаратизма, религиозного экстремизма и терроризма.

6. Предпринимать эффективные совместные действия по укреплению режимов нераспространения ядерного и других видов оружия массового

поражения, а также по предотвращению поставок вооружений в зоны конфликтов.

7. Расширять взаимовыгодное сотрудничество своих государств в развитии транспортного коридора Европа-Кавказ-Азия по итогам Международной Конференции по восстановлению исторического "Шелкового пути", состоявшейся в Баку 7-8 сентября 1998 года.

3. Проводить регулярные консультации на соответствующих уровнях по вопросам, представляющим взаимный интерес.

Совершено в г. Вашингтоне 24 апреля 1999г. на английском и русском языках в пяти экземплярах, причем все тексты имеют одинаковую силу.

Президент Азербайджанской Республики
Президент Грузии
Президент Республики Молдова
Президент Украины
Президент Республики Узбекистан

Гейдар Алиев
Эдуард Шеварднадзе
Петру Лучински
Леонид Кучма
Ислам Каримов

СОВМЕСТНОЕ КОММЮНИКЕ

встречи Президентов Азербайджана, Грузии, Молдовы и Украины

10 октября 1997г. Президенты Азербайджана, Грузии, Молдовы и Украины провели совместную встречу, на которой обсудили вопросы, представляющие взаимный интерес, включая двустороннее и региональное сотрудничество, европейскую и региональную безопасность, политические и экономические связи.

Во время встречи Президенты подчеркнули важность сотрудничества четырех государств в создании евроазиатского транскавказского транспортного коридора, считая взаимодействие в данном направлении хорошей основой для развития дружбы и сотрудничества, добрососедских отношений и полной реализации имеющихся экономических возможностей.

В этом же контексте была отмечена необходимость использования возможностей других региональных организаций и инициатив. Президенты поддержали инициативу Украины о проведении в Крыму в 1999г. конференции глав государств Черноморского и Балтийского регионов.

Президенты подчеркнули необходимость усиления четырехстороннего сотрудничества в целях создания стабильной и безопасной Европы, в которой руководящими принципами являются уважение суверенитета, территориальной целостности, нерушимости границ государств, взаимоуважение, сотрудничество, демократия, верховенство закона и уважение прав закона.

Лидеры четырех государств были едины в оценке угроз и рисков как для европейской, так и для реги-

ональной безопасности. Они согласились с тем, что процесс интеграции в трансатлантические и европейские структуры может в значительной мере уменьшить эти угрозы и риски.

В этом контексте была отмечена перспектива сотрудничества четырех стран в рамках ОБСЕ, других европейских и атлантических структур, включая недавно созданный Совет Евро-Атлантического Партнерства и Программу НАТО "Партнерство ради мира".

Президенты четырех государств согласились, что такое сотрудничество, а также развитие особого партнерства, подобного Хартии об особом партнерстве между НАТО и Украиной, могут стать важным элементом укрепления стабильности и основой взаимоотношений и дальнейшего развития сотрудничества между НАТО и другими странами в регионе. Азербайджан, Грузия, Молдова и Украина будут прилагать совместные усилия по преодолению трудностей, с которыми сталкивается Европа на пороге XXI века.

Выразив свою озабоченность в отношении затянувшихся конфликтов в Европе, Главы четырех государств высказались за скорейшее урегулирование мирным путем неразрешенных проблем.

Президенты были едины во мнении о необходимости борьбы с агрессивным национализмом, сепаратизмом и международным терроризмом.

Президенты договорились продолжить четырехсторонний диалог по вышеупомянутым вопросам на различных уровнях.

Страсбург, 10 октября 1997г.

ГУУАМ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Результати Ялтинського самміту ще довго будуть залишатися в полі уваги вітчизняних і зарубіжних ЗМІ, експертів і фахівців з питань міжнародної політики. Оцінки його рішень даватимуться, як і належить, в контексті їх реалізації у майбутньому. На часі ж — з'ясування питання: яким бути ГУУАМ? Перш за все, якою буде роль об'єднання на міжнародній арені? Яким конкретним змістом будуть наповнюватися визначені в Ялтинській Хартії напрями співробітництва? Якими будуть перспективи об'єднання з точки зору можливостей розширення та взаємодії з іншими угрупованнями країн і країнами - не членами об'єднання?

Актуальність цих питань зумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. До внутрішніх чинників належать: наявність розбіжностей у позиціях держав-учасниць ГУУАМ стосовно основних цілей, обсягу й характеру завдань організації; певні відмінності між декларованою і практичною складовими діяльності ГУУАМ, далекосяжністю політичних планів і відсутністю достатніх економічних можливостей для їх реалізації. Не в останню чергу зміст і напрями діяльності об'єднання визначатимуться й наявністю на території країн-учасниць джерел напруженості, сепаратистських тенденцій тощо. До зовнішніх чинників можна віднести: неусталеність місця ГУУАМ у системі інших міждержавних об'єднань; неоднозначне ставлення до новоствореної структури з боку держав - світових і регіональних лідерів. Значний вплив на політичне майбутнє "п'ятірки" справлятиме й та обставина, що Каспійсько-Чорноморський регіон є вузлом різноспрямованих, часом взаємовиключних інтересів впливових держав і потужних транснаціональних компаній. Складна взаємодія означених чинників і породжує комплекс досить складних питань стосовно суті й перспектив ГУУАМ.

З метою з'ясування зазначених питань у форматі заочного Круглого столу, УЦЕПД звернувся до керівництва Міністерства закордонних справ України, послів країн-учасниць об'єднання, а також глав дипломатичних представництв країн, що виразно декларують свої інтереси в Каспійсько-Чорноморському регіоні, а отже — матимуть вплив на дієвість та перспективи "п'ятірки".

Згоду на участь у заочному Круглому столі дали: заступник міністра закордонних справ України Олексій Бережний, Надзвичайний і Повноважний Посол Грузії в Україні Григол Катамадзе, Надзвичайний і Повноважний Посол США в Україні Карлос Паскуаль; Надзвичайний і Повноважний Посол Туреччини в Україні Альп Караосманоглу.

Експерти УЦЕПД запропонували учасникам Круглого столу відповісти на ряд запитань, які стосуються нинішнього стану співробітництва країн ГУУАМ, місця і ролі об'єднання на міжнародній арені; чинників, що впливають на його розвиток; визначення пріоритетних напрямів і сфер співробітництва в рамках ГУУАМ та з третіми країнами; подальших перспектив об'єднання.

Висловлюємо вдячність усім учасникам Круглого столу за їх відповіді, що дозволяють скласти більш повне уявлення про суть, завдання й перспективи ГУУАМ та його сприйняття міжнародною спільнотою. Подані в матеріалах учасників Круглого столу оцінки та пропозиції використані при підготовці аналітичної доповіді УЦЕПД.

Олексій БЕРЕЖНИЙ,
заступник
міністра закордонних
справ України

1. Наскільки нинішній стан співробітництва в рамках ГУУАМ відрізняється задекларованим цілям?

Співробітництво Азербайджану, Грузії, Молдови, Узбекистану та України в рамках ГУУАМ отримало новий імпульс після проведення в червні 2001р. Ялтинського самміту. Підписана в ході роботи Ялтинська Хартія ГУУАМ закріпила цілі, принципи та напрями багатостороннього співробітництва країн, визначила основи організаційної структури об'єднання.

Якщо на початковому етапі взаємодія країн ГУУАМ була обумовлена процесом адаптації Договору про звичайні збройні сили в Європі до нових геополітичних реалій, то сьогодні ми вже говоримо про ГУУАМ як про об'єднання країн, метою якого є розвиток багатостороннього регіонального співробітництва з широкого кола питань із врахуванням інтересів кожної країни-учасниці.

Важливим моментом сучасного етапу розвитку співробітництва країн, реалізація якого була визначена ключовим елементом Ялтинської зустрічі на вищому рівні, стало організаційне оформлення ГУУАМ. Практика попередніх років співпраці країн ГУУАМ довела ефективність механізму багаторівневих консультацій, який і покладено в основу організаційної структури об'єднання. В той же час, для завершення трансформації ГУУАМ у повноправну міжнародну організацію необхідно завершити формування її структури, підсилити певними інституційними елементами.

Перспективність та ефективність ГУУАМ визначається насамперед у сфері повномасштабного розвитку регіонального й трансрегіонального співробітництва на лінії Європа - Кавказ - Центральна Азія, що є безумовним пріоритетом діяльності об'єднання та відповідним чином відображене в основних документах ГУУАМ, у т.ч. в Ялтинській Хартії ГУУАМ.

2. Які чинники сприяють або стримують розвиток ГУУАМ?

Зацікавленість усіх держав-учасниць об'єднання в реалізації завдань, пов'язаних із розвитком і використанням транспортно-

комунікаційних магістралей на найкоротшому та, відповідно, найдешевшому євразійському маршруті, виступає саме тим чинником, який створює об'єктивні передумови для подальшого розширення співробітництва в рамках ГУУАМ.

При цьому, реалізація проектів у цій сфері відповідає інтересам не лише країн ГУУАМ, а й практично всіх держав, що знаходяться в даному просторі, на умовній лінії між Європою та Азією. Отже, йдеться про перспективи зміцнення та розширення торговельно-економічних зв'язків у макрорегіональному масштабі, що слугуватиме перманентним стимулом для розвитку об'єднання.

Серед чинників, що певною мірою стримують цей розвиток, найголовнішим є наявність ряду конфліктів на маршрутах перспективних транспортних коридорів. Тому зміцнення регіональної безпеки закономірно постає одним із ключових завдань, виконання яких потребує координації дій усіх зацікавлених сторін. Це також передбачає взаємодію країн ГУУАМ у рамках міжнародних організацій, зокрема, з питань боротьби з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю та наркобізнесом.

3. Яких заходів необхідно вжити для активізації співробітництва в рамках ГУУАМ? Співробітництво в яких сферах становить найбільший інтерес для України?

Співробітництво в рамках ГУУАМ, поряд із зміцненням політичного авторитету держав-учасниць, обумовлене об'єктивною потребою забезпечення максимальної віддачі від активізації торговельно-економічного співробітництва, створення взаємовигідної системи економічних зв'язків, яка дозволить кожній країні максимально повно реалізувати свої економічні переваги та інтереси.

Важливим кроком у цьому напрямі має стати робота над гармонізацією правових основ цієї діяльності, в першу чергу, в плані створення зони вільної торгівлі, а також уніфікації митних і тарифних норм та наближення їх до світових стандартів, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності й рентабельності транспортно-комунікаційних коридорів, перш за все — *TRASECA*.

Що стосується найближчих завдань, які стоять на порядку денному співробітництва ГУУАМ, то це, в першу чергу, реалізація тих доручень Президентів, які були вироблені за результатами роботи Ялтинського самміту ГУУАМ.

Йдеться, насамперед, про завершення роботи над проектом Угоди про створення зони вільної торгівлі ГУУАМ, відкриття Інформаційного офісу ГУУАМ у Києві, а також підготовку документу про статус спостерігача в ГУУАМ.

Важливою подією року, з точки зору активізації співробітництва ГУУАМ, має стати урядовий Економічний форум, проведення якого до кінця 2001р. планується в Ташкенті.

Зацікавленість нашої держави в реалізації співробітництва в рамках цього регіонального об'єднання зумовлена двома головними економічними факторами. Перший — необхідність диверсифікації джерел енергопостачання шляхом реалізації проекту транспортування каспійської нафти через Одеський нафтовий термінал і нафтопровід Одеса-Броди. Другий — реалізація можливостей України як транзитної держави.

4. Якими є подальші перспективи ГУУАМ?

Ялтинська Хартія ГУУАМ чітко визначає цілі та принципи розвитку співробітництва в рамках об'єднання. При цьому ключовим алгоритмом його діяльності є створення сприятливих умов для реалізації поставлених завдань. Іншими словами, напрями та форми розвитку ГУУАМ цілком залежатимуть від того, яких кроків і дій потребуватиме подальший розвиток співпраці як у функціональному, так і в інституційному вимірі.

ГУУАМ сам по собі не є самоціллю. Найкращий доказ тому — інтерес ряду держав у можливому приєднанні до програм і проєктів об'єднання.

Цей інтерес спостерігається і в Чорноморському регіоні, і на Кавказі, і в Центральній Азії. Все визначатиметься тим, наскільки повно ми зможемо реалізувати досягнуті домовленості та вийти на якісно вищий рівень кооперації і взаємодії у всіх сферах співробітництва, визначених Ялтинською Хартією та іншими спільними документами, прийнятими в рамках ГУУАМ. ■

Григол КАТАМАДЗЕ,
Нагзвичайний
і Повноважний Посол
Грузії в Україні

1. Наскільки нинішній стан співробітництва в рамках ГУУАМ відповідає задекларованим цілям?

Лише кілька років відділяють нас від тієї історичної миті, коли 10 жовтня 1997р. було прийнято Страсбурзьку декларацію. Ця

ініціатива стала початком формування нового субрегіонального об'єднання, до якого 25 квітня 1999р. приєдналася Республіка Узбекистан.

Минулі роки показали — сила ГУУАМ полягає у тому, що наші держави, користуючись благами незалежного існування, але й відчуваючи його труднощі, природним чином стали на схожі шляхи розвитку. На певному етапі, з міркувань розумної доцільності та єдності довгострокових цілей, вони цілком природно визнали необхідність початку інтеграційного процесу. Ми цілком впевнені, що інтеграція — це не самоціль, а можливість скорішого досягнення наших прагнень, серед яких найважливішими є зміцнення незалежності та суверенітету, економічне зростання та зростання добробуту, інтеграція у європейські та світові структури.

Важливою складовою нашої роботи є координація зовнішньополітичної діяльності. Вдосконалюється механізм консультацій і координації дій у рамках міжнародних організацій, плідно використовується практика спільних виступів в ООН та ОБСЄ, інших міжнародних організаціях. Європейський Союз вже зіграв важливу роль у долі ГУУАМ. Адже певною мірою саме його глобальний проєкт *TRACECA*, а в більш широкому сенсі — Новий Великий Шовковий Шлях — став тим стрижнем, який об'єднує наші інтереси. Вважаю, що географічне та економічне зближення з Європейським Союзом має продовжуватися й буде продовжуватися — в цьому полягає один із головних компонентів успіху ГУУАМ.

На історичному самміті країн-членів ГУУАМ, що відбувся 6-7 червня 2001р., була прийнята Ялтинська Хартія, де чітко зафіксовані цілі співробітництва ГУУАМ:

- ❖ сприяння соціально-економічному розвитку;
- ❖ укріплення та розширення торгівельно-економічних зв'язків;
- ❖ розвиток та ефективне використання в інтересах країн ГУУАМ транспортно-комунікаційних магістралей і відповідної інфраструктури, що розташовані на їх території;
- ❖ укріплення регіональної безпеки в усіх сферах діяльності;
- ❖ розвиток відносин у галузі науки, культури та в гуманітарній сфері;
- ❖ взаємодія у рамках міжнародних організацій;
- ❖ боротьба з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю та наркобізнесом.

Більшість з цих цілей вже реально втілюються в життя нашими державами.

2. Які чинники сприяють або стримують розвиток ГУУАМ?

На мою думку, одним із найголовніших чинників, що сприяють розвитку ГУУАМ, є прагнення зміцнити незалежність і суверенітет, збільшити економічне зростання та зростання добробуту, сприяти процесу інтеграції у європейські та світові структури.

Що ж може стримувати розвиток? Перешкоди на шляху розвитку нового об'єднання, безперечно, будуть, але прагнення розвиватися є настільки сильним, що навряд чи щось зможе зашкодити рухові вперед. Цей стан можна порівняти з дитиною, яка ще тільки починає ходити, — перешкод багато, але життєва енергія і бажання впевнено рухатися є набагато сильнішими.

3. Яких заходів необхідно вжити для активізації співробітництва в рамках ГУУАМ? Співробітництво в яких сферах становить найбільший інтерес для Грузії?

Для активізації співробітництва особливо важливим є не зупинятися на досягнутому; в Ялтинській Хартії зафіксовані конкретні напрями співробітництва — це галузі економіки, науки, культури, туризму, інфраструктура транспорту, енергетики. Нещодавно, під час представлення нового міністра транспорту пана В.Пустовойтенка, Прем'єр-міністр України пан А.Кінах наголосив на активізації ролі Міністерства транспорту України з метою створення належних умов для максимального використання транзитних можливостей країни. Створення відповідної правової бази для цих цілей (створення бази пільгових тарифів на перевезення та інше) приверне великий потік вантажів до транспортних коридорів України та інших членів ГУУАМ. Сама тема розвитку транспортних коридорів, комунікаційних та енергетичних мереж у рамках ГУУАМ, тобто транзитних можливостей країн цього формування, сьогодні є найбільш актуальною, оскільки успішне виконання довгострокових програм і проектів у згаданих сферах, безумовно, сприятиме швидкому економічному розвитку країн ГУУАМ і регіону в цілому. Варто зазначити, що перспектива такого роду економічного співробітництва може перетворитися на міжрегіональні зв'язки, що надасть новосформованому об'єднанню ГУУАМ ще більшої привабливості та ще раз підтвердить доцільність конкретних рішень для скорішого здійснення загальних пріоритетів поки що п'ятистороннього співробітництва.

Прикладом вищезгаданого може слугувати функціонування паромної переправи Поті-Іллічівськ, перспектива розвитку якої свідчить

про реальну можливість подальших регіональних і міжрегіональних економічних зв'язків. Про ефективність дії цієї лінії свідчать наступні дані: обіг вантажних перевезень у першому кварталі 2000р. становив 47 тис. тонн, у першому кварталі 2001р. — 87 тис. тонн.

Для Грузії першорядного значення набуває також збільшення транзитних вантажів, зокрема енергоносіїв. Дуже важливим є рух товарів через Грузію на Захід і Схід. Надзвичайно важливим для нас є також співробітництво в рамках ГУУАМ у сфері економіки, туризму, охорони навколишнього середовища. Недавні ми виступили ініціаторами створення в рамках об'єднання зони вільної торгівлі. Вважаємо, що завершення роботи над угодою про створення зони вільної торгівлі та її підписання (що, в свою чергу, створює сприятливі умови для руху товарів і послуг) відбудеться наприкінці 2001р.

4. Якими є подальші перспективи ГУУАМ?

Вважаємо, що цілі та напрями діяльності ГУУАМ, задекларовані в Хартії, будуть цікавими для багатьох інших країн, насамперед, заінтересованих у регіональній співпраці, завдяки питанням транспортних комунікацій, а також транспортування енергоносіїв. ГУУАМ відкритий для всіх організацій. Також хотілося б зазначити, що на Ялтинському самміті главам зовнішньополітичних відомств було доручено розробити відповідне положення про статус спостерігачів ГУУАМ. Розробка та затвердження цього документу серйозно стимулює на першому етапі багато країн. ■

Карлос ПАСКУАЛЬ,
Надзвичайний
і Повноважний Посол
США в Україні

1. Як Ви оцінюєте теперішній стан розвитку ГУУАМ, його місце та роль на міжнародній арені?

ГУУАМ перебуває на критично важливому перехідному етапі, де його членам необхідно прийняти рішення про цілі ГУУАМ і ресурси, які вони готові виділити для досягнення цих цілей. Два роки існування ГУУАМ як консультативної групи позначені деякими

успіхами на міжнародних форумах. Перш за все, його члени ініціювали дебати та формулювали спільні позиції в Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). У 2000р. країни-члени ГУУАМ почали також періодично виступати від імені всієї групи в ході дебатів у Генеральній Асамблеї ООН. П'ять держав-членів, які лише 10 років тому почали свою діяльність як незалежні країни, мають узгодити спільне бачення для ГУУАМ.

2. Які чинники сприяють або стримують розвиток ГУУАМ?

ГУУАМ буде розвиватися ще далі, якщо всі учасники зможуть визначити спільні цілі та втілити в життя конкретні проекти для їх досягнення. ГУУАМ міг би почати, зосередившись на ключовій низці цілей, і розвивати свої перші проекти на основі такого консенсусу. В Меморандумі, підписаному країнами ГУУАМ у вересні на Самміті Тисячоліття в ООН, керівництво ГУУАМ погодилося з "важливістю інтеграційних процесів та співпраці між його державами у співробітництві з Європейськими структурами". Консенсус щодо, наприклад, цієї цілі допоміг би надати обрисів раніше схваленим рішенням групи стосовно початкових проектів ГУУАМ.

3. Як Ви оцінюєте рівень і перспективи співробітництва США з ГУУАМ?

Адміністрація Дж.Буша продовжує висловлювати загальну підтримку ГУУАМ. США, де відбулися зустрічі президентів і міністрів ГУУАМ, продовжують розвивати проекти сприяння регіональному співробітництву, необхідному для економічного розвитку в країнах ГУУАМ. У листопаді 2000р. Державний Секретар США чітко висловила підтримку ГУУАМ як угрупованню з великим потенціалом у різноманітних галузях. Серед іншого, Держсекретар відзначила готовність США сприяти конкретним проектам, таким, як поліпшення заходів митного контролю, розвиток регіонального бізнесу, а також співпраця в галузі енергетики — із застереженням стосовно того, що "для ефективного розвитку конкретних проектів необхідне більше співробітництво між членами ГУУАМ".

4. Якими є подальші перспективи ГУУАМ?

Майбутній успіх ГУУАМ буде визначатися волею його країн-членів до співробітництва в тих галузях, де співпраця може призвести до змін. Врешті-решт, це справа, яку вони самі мають вирішувати. Попереднє співробітництво ГУУАМ як блоку для

голосування на міжнародних форумах продемонструвало, що за умови досягнення консенсусу ця група може діяти. Подібним чином, спроможність ГУУАМ досягнути одностайності щодо цілей і конкретних проектів, таких, як спільний розвиток Євразійського транспортного коридору, буде диктувати, чи досягне ця група успіху в розширенні її діяльності або членства. ■

Альп КАРАОСМАНОГЛУ,
Надзвичайний
і Повноважний Посол
Туреччини в Україні

ГУАМ, який виник як неформальна група під час конференції з розгляду Договору про звичайні збройні сили в Європі, спочатку зблизив чотири країни з тим, щоб висловлювати й захищати спільні позиції. Йому також вдалося привернути більшу міжнародну увагу до потреб безпеки та стабільності на стратегічно важливому пострадянському просторі. Навіть при тому, що рішення стосовно конфліктів, які відбуваються у вказаному регіоні, все ще повинні вироблятися, це був значний внесок, оскільки низький рівень безпеки та стабільності загрожує миру й перешкоджає нормальному розвитку регіональної і міжнародної співпраці. Це особливо вірно, коли необхідно видобувати та транспортувати великі обсяги нафти й газу, як це є у випадку з територією ГУУАМ.

Прагнучи вступити до нової фази свого існування, ГУУАМ виголосив свій намір інституціоналізувати групу. Яким би не був результат цієї формалізації, саме ГУУАМ повинен буде продемонструвати свої можливості й створити відповідне підґрунтя для ефективної співпраці з третіми країнами.

Туреччина має наземні та морські кордони з трьома країнами ГУУАМ і близькі та взаємовигідні відносини з усіма п'ятьма. Тому вона могла б здійснити детальну оцінку пропозицій, які міг би запропонувати ГУУАМ з метою зміцнення миру, стабільності та добробуту в регіоні. Участь Туреччини залежатиме від позитивних особливостей і можливостей практичного застосування схем співробітництва. ■

ОЦІНКИ ДИПЛОМАТІВ НАПЕРЕДОДНІ ЯЛТИНСЬКОГО САММІТУ ГУУАМ*

Конференція ГУУАМ, 31 травня 2001р.

Хафіз ПАШАЄВ,

*Надзвичайний і Повноважний Посол
Азербайджанської Республіки в США*

Сенат США в 2000р. схвалив Закон "Про допомогу в галузі безпеки та оборони". Цей законодавчий акт містить присвячену ГУУАМ статтю, що передбачає виділення \$8,5 млн. у 2001 та \$37 млн. — у 2002 фінансових роках. Я високо ціную зусилля багатьох сенаторів, які підтримували цей законопроект і виступали за збільшення допомоги ГУУАМ. Водночас, я повинен згадати, що жодного з цих \$8,5 млн. досі не асигновано. Я можу лише сподіватися, що наступного року ситуація зміниться на краще.

ГУУАМ поділяє такі цілі та завдання міжнародної спільноти: мирне врегулювання криз і конфліктів на основі поваги до суверенітету, територіальної цілісності та непорушності визнаних державних кордонів, боротьба з етнічною нетерпимістю, сепаратизмом, екстремізмом і тероризмом у всіх їх проявах, нелегальним постачанням зброї, організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків, торгівлею людьми, а також з усіма іншими видами незаконної діяльності, що процвітає у зонах конфліктів.

Пріоритетними для ГУУАМ, на мою думку, є такі напрями діяльності:

❖ **по-перше**, політична взаємодія у рамках інтеграції в євроатлантичні та європейські структури безпеки й співпраці. Вона охоплює налагодження відносин з ООН, ОБСЄ, ЄС та іншими міжнародними організаціями, а також заснований на взаємному

інтересі діалог з НАТО. Країни ГУУАМ підтверджують, що створення безпечної і надійної інфраструктури, яка включає добре підготовлені та оснащені сили й органи, без сумніву, стане суттєвим внеском до європейської та світової архітектури безпеки. У зв'язку з цим, особливі зусилля спрямовані на зміцнення режимів нерозповсюдження ядерної та іншої зброї масового знищення, чутливих технологій, недопущення поставок зброї до зон конфліктів і торгівлі наркотиками;

❖ **по-друге**, економічна співпраця. Зроблені перші кроки на шляху створення транзитного коридору Європа - Закавказзя - Середня Азія, у якому країни ГУУАМ відіграватимуть дуже важливу роль через своє геостратегічне розташування. Співпраця в енергетичній галузі включає спільну роботу над кількома важливими завданнями, що передбачають мінімізацію наслідків зовнішніх валютних криз на країни ГУУАМ, взаємну підтримку в протидії зростаючим викликам регіональній безпеці та стабільності, прискорення розробки каспійських покладів нафти та спорудження кількох трубопроводів для виходу на міжнародні ринки. Проектування й технічне обґрунтування головного експортного трубопроводу, що проляже від Баку (Азербайджан) через Тбілісі (Грузія) до турецького середземноморського порту Джейхан, завершується, а його будівництво розпочнеться восени 2001р. Цей трубопровід стане основою усього транспортного коридору. На мою думку, всім нам, у т.ч. нашим західним партнерам, пора подбати про безпеку трубопроводу. Семінар з питань співпраці між торговими палатами країн-учасниць ГУУАМ, проведений у Баку за участю представників Чехії, Словаччини, Латвії, Болгарії, Румунії і Казахстану 2-5 травня 2001р., ще раз засвідчив спільність економічних інтересів. Рекомендовано утворити ще кілька органів: Конгрес союзів підприємців ГУУАМ, Спільний банк ГУУАМ, а також спільні транспортні, страхові, лізингові, туристичні та бізнесові структури;

❖ **по-третє**, співпраця в протидії етнічній і релігійній нетерпимості. Країни ГУУАМ вбачають релігійний екстремізм і тероризм на етнічному ґрунті серед головних причин багатьох регіональних конфліктів. У нас в Азербайджані, де 20% території окуповано іноземними військами й налічується близько мільйона біженців і переміщених осіб, особливу увагу приділяють мирному розв'язанню регіональних конфліктів на основі поваги до суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів усіх держав. Це — одна з головних цілей ГУУАМ.

* Конференція організована Лідією Спатару — координатором програм Школи державного управління ім. Дж.Кеннеді Гарвардського університету, США. Тексти виступів подаються у скороченому вигляді.

У нашій країні вважають, що отримуючи міжнародний досвід, зокрема, беручи участь у миротворчих операціях у Косово, країни ГУУАМ не лише допоможуть розв'язанню регіональних конфліктів, але й підсилять власну стабілізуючу роль на міжнародній арені.

Ми не раз могли пересвідчитися, що багато хто в Москві розглядає ГУУАМ як або дуже нетривку структуру, що перебуває на межі розпаду, або як загрозу підвалинам російської політики. Єдина причина — нібито "антиросійська" спрямованість цієї організації. Як нещодавно писала "Независимая газета", **навіть найневинніші спроби координації політики колишніх ра-**

дянських республік інколи розглядаються московськими політиками як небезпечні й неприйнятні, якщо лише Росія не є частиною цього процесу.

Ми розглядаємо ГУУАМ як структуру, що має утвердити безпеку й стабільність у нашій частині пострадянського простору, конструктивно залучаючи колишні радянські республіки до співпраці, яка заступає суперництво й ворожість. Цей приклад співпраці в регіоні, відомому глибокими політичними та іншими бар'єрами, створює дуже позитивний прецедент залучення до нової ери глобалізації, а не виключення з цього процесу. ■

Тедо ДЖАПАРІДЗЕ,

Надзвичайний і Повноважний Посол Грузії у США

Сьогодні ГУУАМ є фактором незалежності його учасників. Це єдина організація, до якої Грузія входить, а Росія — ні. Я не хочу сказати, ніби ГУУАМ — це антиросійський союз. Це група держав, що мають спільні проблеми, уявлення про загрози та, я сподіваюся, спільні погляди на майбутнє. Багато хто запитує: де місце ГУУАМ і що він собою являє? Це частина СНД, чи ні? ГУУАМ "за", чи "проти" СНД та Росії? Дозвольте мені відповісти на ці питання: насамперед, ГУУАМ не є частиною СНД, але ця організація не спрямована ані проти СНД, ані проти Росії. Наші країни здійснюють "про-ГУУАМівську" стратегію.

ГУУАМ народився в результаті переговорів про скорочення звичайних озброєнь у Європі, а його хрещеним батьком став НАТО. Три члени ГУУАМ — Україна, Азербайджан і моя країна, Грузія — є безпосередніми сусідами НАТО, маючи спільний кордон, відповідно, з Польщею і Туреччиною. Молдова межує з НАТО опосередковано, через Україну та Румунію. Останню, тобто Румунію, вірогідно, охопить нова хвиля розширення НАТО і таким чином Молдова також стане безпосереднім сусідом НАТО. Наш новий партнер — Узбекистан — географічно знаходиться дещо осторонь, але його пов'язують з іншими учасниками створюваний євразійський транспортний коридор, участь у Програмі "Партнерство заради миру" та членство в Раді Євро-Атлантичного Партнерства.

Дійсно, ГУУАМ не є воєнним альянсом, але співпраця в сфері безпеки була й залишається одним із пріоритетів нашого співробітництва з перших днів його існування. Прогрес в інших сферах діяльності ГУУАМ залежить, насамперед, від співпраці в галузі безпеки в широкому сенсі. Я маю на увазі економічну безпеку, енергетичну безпеку, екологічну безпеку тощо, але особливо я хотів би наголосити на безпеці кордонів.

Безпека кордонів безпосередньо пов'язана з нашою незалежністю та територіальним суверенітетом. Як відомо, в 2000р. Конгрес США підтримав реалізацію Програми ГУУАМ "Безпека кордонів і територіальна цілісність", згідно із Законом 2000р. про допомогу в галузі безпеки, що передбачає виділення коштів для допомоги країнам ГУУАМ у зміцненні контролю за їх національними кордонами.

Створення нових установ, сил і систем, загалом, здатність контролювати наші кордони має критичне

значення для самого нашого існування. Крім того, захист власних кордонів є нашим обов'язком перед міжнародною спільнотою. Виходячи з цього, країни ГУУАМ щиро прагнуть докладати спільних зусиль у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків, торгівлею людьми, поширенням зброї тощо.

Ще одним напрямом співробітництва в рамках ГУУАМ є економічна співпраця. Під час Ялтинського самміту глави держав розглянуть пропозицію щодо створення в межах ГУУАМ зони вільної торгівлі. Якщо буде прийняте рішення про створення такої зони, його успішна реалізація вимагатиме величезних зусиль країн-учасниць у найближчому майбутньому. Ці зусилля слід розпочати зі зближення національного законодавства, утвердження верховенства закону та подолання корупції.

Мета ГУУАМ — розвиток регіональної співпраці не лише в географічних кордонах країн-учасниць, але й за їх межами. Тому діяльність ГУУАМ останнім часом зосереджується на питаннях загального розвитку транспортного коридору Схід-Захід, який охоплює країни, що не належать до ГУУАМ. Функції коридору не обмежуються транспортуванням вантажів і торгівлею. По суті, він може стати стабілізуючим чинником для задіяних країн.

Реалізація конкретних проектів у рамках трьох компонентів коридору — *TRACECA* (транспортний коридор Європа-Кавказ-Азія), енергетичний коридор Схід-Захід і телекомунікаційна мережа — створить нову атмосферу довіри й співпраці, дозволить зміцнити незалежність і суверенітет, вдосконалити механізми безпеки в країнах ГУУАМ, що з часом зробить демократичні та ринкові зміни незворотними.

У довгостроковій перспективі ГУУАМ не слід обмежувати пострадянськими країнами. Ми маємо бути готові запросити, можливо, спочатку як спостерігачів, сусідні держави, які виявляють інтерес до регіональної співпраці. До конструктивних дискусій у рамках ГУУАМ можна долучити Туреччину, Польщу, Румунію, Болгарію.

Що ж стосується відносин із "зовнішнім світом", то ГУУАМ накопичив чималий досвід ефективного узгодження позицій на міжнародній арені — з ОБСЄ, ООН та під час зустрічей у рамках СНД. ■

Чеслав ЧОБАНУ,

Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Молдова в США

Ініціатива ГУУАМ є частиною процесу зміни геополітичних оцінок у регіоні, що з'єднує Європу та Азію, колишній Радянський Союз і ЄС, членів НАТО та держави, що прагнуть вступити до цього блоку. Такий підхід підкреслює базові риси ГУУАМ — його відкритість і позитивну спрямованість. На цьому багато разів наголошували президенти п'яти держав: **ГУУАМ не спрямований проти будь-кого і не має на меті накреслити нові лінії поділу в регіоні, що зазнає трансформацій.** На нашу думку, це позитивна тенденція, яка має усунути всі спекуляції навколо самої ідеї ГУУАМ.

Позиція Молдови стосовно інституціоналізації ГУУАМ, імовірно, залишиться незмінною: скоріш за все, ми виступатимемо за збереження нинішнього формату консультативної групи з регулярними зустрічами на вищому рівні, на рівні міністрів і на робочому рівні національних координаторів. Наш національний координатор брав участь в останній зустрічі в Києві, й цей формат видається найбільш прийнятним для не надто активної діяльності ГУУАМ. Він забезпечує належний рівень політичного діалогу та координації.

Президент В.Воронін і Міністерство закордонних справ підкреслювали, що Молдова зацікавлена, насамперед, в економічному вимірі співпраці з країнами ГУУАМ. Будучи за Конституцією нейтральною державою, яка не бере участі в структурах безпеки та воєнних структурах СНД, Молдова, зрозуміло, віддає перевагу забезпеченню своїх інтересів і потреб у галузі безпеки в рамках ОБСЄ, а також шляхом участі в Програмі "Партнерство заради миру" та активної участі в євроатлантичному партнерстві. Вона не виключає координації підходів і політики в рамках ОБСЄ та інших міжнародних організацій з країнами ГУУАМ, що мають подібні проблеми в галузі безпеки.

Молдова має намір і надалі активно розвивати військову співпрацю зі Сполученими Штатами, яка за останні роки довела свою корисність для Збройних Сил Молдови й відчутно сприяла воєнній реформі. Ми зі Сполученими Штатами маємо двосторонню робочу Групу з військової співпраці, яку з американського боку очолює доктор Дж.Старр; наступне засідання Групи заплановане на осінь, і ми сподіваємося продовжити реалізацію наших численних проектів.

Симптоматично, що питання ГУУАМ у Молдові розглядаються в зв'язку із платформою економічної співпраці в рамках СНД. Це відбиває бажання нового керівництва Молдови знайти шляхи використання всіх можливостей для розвитку торгових зв'язків з традиційними партнерами, "наростити м'язи" різних механізмів співпраці, які досі виглядали неефективними, що позначалося на нашій економіці. На неефективності СНД в галузі економіки та торгівлі наголошують постійно. Проте, **новий Уряд Молдови не збирається відмовлятися від самої ідеї економічної співпраці в СНД і має намір зробити виразний акцент на економічних питаннях під час самміту СНД у Мінську.**

Молдова зацікавлена в спільній розробці країнами ГУУАМ, насамперед, економічних проектів, вигідних як для країн-членів, так і для інших держав регіону. Ми маємо зосередитися на суто конкретних проектах, які ґрунтуються на перевагах нових транснаціональних ідей, що випливають з нашого географічного положення та специфіки наших економік.

Кожна з наших країн розглядає Сполучені Штати як стратегічного партнера, й ми повинні всіляко розвивати співпрацю між собою та зі Сполученими Штатами. Я хотів би підтвердити пропозицію, внесену мною на зустрічі в Стенфорді: закликати наших американських партнерів вивчити можливість організації конференції стосовно інвестування в країни ГУУАМ за підтримки та фінансування Міністерства торгівлі США.

Хотів би також нагадати про пропозицію створення спільної робочої групи США-ГУУАМ (за фінансової підтримки провідних університетів, дослідницьких центрів та Адміністрації США) завданням якої було б вивчення можливих спільних проектів. **Молдова була б надзвичайно зацікавлена в розробці наступних проектів:**

- ❖ створення туристичного маршруту по п'яти країнах ГУУАМ, а можливо, й інших країнах регіону, слідами давнього Шовкового Шляху. Для цього ми знову ж могли б подумати про організацію у Сполучених Штатах конференції за участю провідних туристичних компаній наших країн і за фінансової підтримки США;

- ❖ Молдова й Азербайджан вивчають можливість участі в роботі Українського науково-технічного центру. Три інші країни ГУУАМ — Україна, Грузія та Узбекистан — уже є членами цього Центру. Із залученням ще двох країн Центр може фактично перетворитися на науковий клуб ГУУАМ, і ми міркуватимемо над спільними науковими проектами;

- ❖ ще один дуже привабливий проект — Шовковий Шлях. Ми вже мали плідні дискусії з цього приводу, й минулої осені в Нью-Йорку керівники всіх наших держав виступили на підтримку цього проекту. Важливо заручитися постійною підтримкою цієї ідеї з боку сенатора Сема Браунбека та Конгресу США.

Однією з найважливіших пропозицій залишається створення зони вільної торгівлі та уніфікація наших тарифів. **Запровадити режим найбільшого сприяння в торгівлі між країнами ГУУАМ можна лише на умовах, узгоджених із ВТО. Проте, знову ж, такий режим не повинен бути самоціллю — він має сприяти реалізації конкретних проектів або створити простір для справжніх потоків товарів між нашими країнами, чого досі не спостерігалось.**

По-друге, для Молдови ГУУАМ та інші субрегіональні структури не є кінцевою метою, а лише засобом спільного вирішення наших проблем і просування до нашої стратегічної мети — інтеграції в Європейський Союз.

На жаль, досі дуже мало було зроблено для використання найбільш продуктивних ідей співпраці, що об'єднують не лише держави ГУУАМ, а й інші країни регіону: створення діючого транскавказького транспортного коридору для поставки нафти й газу з каспійського регіону до Західної Європи. Зокрема, ми зацікавлені в проходженні цього коридору територією Молдови або, принаймні, у врахуванні наших потреб. Нафтовий термінал Джурджулешти, що ми його зараз будемо на молдовській ділянці Дунаю, має важливе значення для Молдови, цілком залежної від імпорту енергоресурсів.

Ще одне важливе питання для країн ГУУАМ — зміцнення прикордонного контролю з метою протидії таким явищам, як нелегальна міграція, незаконний обіг товарів, контрабанда та організована злочинність. Обнадіює, що минулого року Конгрес США ухвалив важливий законопроект, який дозволив асигнування для цієї мети значних коштів. У наступному році нашим спільним завданням буде добитися врахування цієї рекомендації у фінансовому законопроекті. Ми сподіваємося, що це питання уважно розглянуть на Ялтинському самміті, оскільки безпека кордонів є одним із головних атрибутів нашої державності та незалежності. ■

Володимир ЯЦЕНКІВСЬКИЙ,

Радник-посланник Посольства України в США

Організаційну основу ГУУАМ становлять Хартія ГУУАМ, підписання якої планується на наступному самміті, а також Конвенція про взаємну консульську допомогу. Раніше планувалося підготувати до самміту й Угоду про зону вільної торгівлі, але поки що не завершений її розгляд експертами.

Зараз очевидно, що спільні зусилля Грузії, Узбекистану, України, Азербайджану та Молдови відкривають можливості для реалізації широкого кола проектів у всіх можливих сферах: чи то маршрути транспортування енергоресурсів, безпека трубопроводів, комунікаційні проекти, чи створення зони вільної торгівлі, врегулювання криз тощо.

Статус неформальної групи дозволяв лише вивчати окремі проекти. На часі — створення організації, здатної на регулярній основі об'єднати експертів з усіх зацікавлених країн для спільного розгляду та дослідження ефективності проектів.

Для цього в проекті Хартії ГУУАМ визначаються такі цілі співпраці:

- ❖ сприяння економічному й соціальному розвитку;
- ❖ зміцнення й розширення торговельно-економічних стосунків;
- ❖ зміцнення регіональної безпеки;
- ❖ розвиток стосунків у науковій, культурній і гуманітарній сферах;
- ❖ взаємодія у рамках міжнародних організацій;
- ❖ боротьба з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю та торгівлею наркотиками.

Майбутній успіх ГУУАМ визначають кілька важливих передумов.

По-перше, це збіг економічних інтересів України, Грузії, Азербайджану, Узбекистану та Молдови, зокрема, в контексті пошуку альтернативних шляхів транспортування каспійської нафти, реалізації проекту євразійського транспортного коридору, перспектив співпраці з європейськими та євроатлантичними структурами.

По-друге, геополітичне розташування країн ГУУАМ, їх історичні зв'язки, співпраця в рамках інших міжнародних структур спонукають їх до зміцнення економічних і політичних стосунків особливого партнерства та ширшої співпраці на регіональному рівні з міжнародних питань.

По-третє, ГУУАМ — це угруповання рівних країн пост-радянського простору, що мають спільні політичні та економічні цілі.

Україна, яка володіє стратегічно важливими шляхами транспортування енергоносіїв до країн Європи та має значні потужності з нафтопереробки, може стати важливою ланкою європейської економічної безпеки. Використання української території дозволяє зменшити відстань транспортування нафти з каспійського регіону до Європи більш ніж удвічі.

Що стосується миротворчої діяльності, то я хотів би привернути увагу до потенціалу України в регіоні ГУУАМ. Україна має навчальні центри й структури, належні засоби та обладнання для підготовки та здійснення миротворчих операцій. Міністерство оборони України створило Центр координації миротворчої діяльності й ухвалило рішення про створення спеціалізованого Центру підготовки миротворчих сил.

Ще одним політичним завданням ГУУАМ є взаємодія та узгодження позицій п'яти країн у міжнародних організаціях — таких, як ОБСЄ, ООН, Центральноєвропейська ініціатива, розробка спеціальної програми співпраці з ЄС і НАТО.

Залишається питання, чи матиме ГУУАМ, з його потенційно грандіозними проектами, успіх як міжнародна організація, чи зможуть країни-учасниці виробити спільне бачення й спільну стратегію в енергетичній політиці та забезпечити в майбутньому стабільне функціонування ринкових економік у геополітичному регіоні ГУУАМ.

Стає очевидним, що головне завдання ГУУАМ полягає у приведенні економік країн-учасниць у відповідність до європейських стандартів, забезпечення виконання зобов'язань перед ВТО, зміцнення економічної і політичної стабільності в цих країнах та їх поширення на весь регіон ГУУАМ.

Узагальнюючи згадані проекти, можна стверджувати, що неформальне угруповання здатне хіба що пропонувати різні проекти. Я сподіваюся, що набуття організаційного статусу надихне членів ГУУАМ на більш рішучі дії, спрямовані на зміцнення позитивного іміджу ГУУАМ на міжнародній арені. Спосіб визначення й координації країнами ГУУАМ своїх спільних дій визначить обсяг підтримки з боку міжнародної спільноти, такої важливої для ГУУАМ у період його самовизначення. ■

ЗАХІДНА ПІДТРИМКА ГУУАМ У "СІРІЙ ЗОНІ" ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Сергій КОНОПЛЬОВ,
директор Програми "Безпека
Чорноморського регіону
Гарвардського Університету,
США

Дженніфер МОРОНІ,
професор Університету
Дж. Вашингтона, США

Останнім часом з'явився найбільш цікавий приклад створення нових субрегіональних організацій у межах СНД. Така організація, поки що позбавлена жорсткої структури, відома під назвою ГУУАМ (Грузія, Узбекистан, Україна, Азербайджан і Молдова). ГУУАМ є цікавим і важливим з однієї причини: її п'ять країн-учасниць не розглядаються як можливі учасники євроатлантичних структур, але вони наполегливо проводять прозахідну зовнішню політику та політику безпеки. Протягом кількох останніх років їх зовнішня політика була спрямована проти СНД і мала на меті зміцнення суверенітету та незалежності від Росії.

ГУУАМ мав офіційно оформити свою структуру на самміті в березні 2001р. Внаслідок тиску з боку Москви офіційне оформлення ГУУАМ було відкладене, але все ж відбулося на Ялтинському самміті 6-7 червня 2001р. Тепер, коли ГУУАМ має офіційний статус, цікаво буде подивитися, як відреагує на це Захід і, зокрема, Сполучені Штати, як вони допомагатимуть у визначенні місця ГУУАМ у системі європейської безпеки.

ГУУАМ як повноцінна інституція повинна мати наступні атрибути: чітко визначені практичні цілі, офіційний статут, секретаріат, постійний комітет у складі представників усіх країн-учасниць та економічну координаційну раду, яка мала б скласти план дій на 2001р.

Створення ГУУАМ та інших субрегіональних організацій відбиває прагнення їх учасників забезпечити так чи інакше інституційно оформлену безпеку або "політичну стабільність" у не дуже впорядкованому прикордонному регіоні між Росією і Європою. Зараз ключове питання полягає у тому, чи підтримає Захід рух до геополітичного плюралізму в цьому регіоні. Відповісти на це питання нелегко, оскільки спроможність ГУУАМ трансформуватися в життєздатну регіональну організацію з міжнародними зв'язками значною мірою залежатиме від прозахідної політики членів ГУУАМ, визнання з боку США, НАТО та ЄС. До того ж, **невдоволення Росії є ключовим чинником, що визначає ставлення Заходу до ГУУАМ, як і до всіх інших регіональних організацій, які викликають занепокоєння Росії, і тому Захід прагне не підтримувати регіональні організації, якщо це може спровокувати або роздратувати Росію. Отже, в найкращому випадку, США, НАТО та ЄС зустріли ГУУАМ зі "стриманим оптимізмом".**

У цій статті розглядається потенційна роль ГУУАМ у системі європейської безпеки. Стверджується, що **без західної, насамперед, американської підтримки субрегіональної співпраці в колишньому СРСР такі "організації" не мають шансів стати чимось більшим за хиткий політичний клуб.** Крім того, Захід не може дозволити собі вичікувальну позицію у цьому важливому регіоні, особливо, з огляду на недавні спроби Росії повернути Україну, Молдову, Грузію і всю Середню Азію безпосередньо до своєї сфери впливу.

Зазначимо також, що перенесення запланованого самміту ГУУАМ чітко засвідчило два важливих моменти. **По-перше**, залежність долі організаційно неформальних організацій у "сірій зоні" європейської безпеки від суб'єктивних факторів, а саме: від особи керівника держави, політичної ідеї та особистих планів. **По-друге**, перенесення самміту продемонструвало ступінь ще існуючого фактичного контролю Росії над її "близьким зарубіжжям".

Теоретичні міркування: російська реакція на ГУУАМ

Аби спробувати якось зрозуміти реакцію Росії на ГУУАМ, корисно було б дослідити реалістичну (неореалістичну) модель поведінки держави та плюралістичну модель теорії держави. Згідно з реалістичною і неореалістичною теоріями, держава є головним суб'єктом міжнародних відносин. Різниця між "раціональною" та "ірраціональною" поведінкою визначається мірою дотримання суб'єктами такого зовнішньополітичного курсу, який відповідає інтересам держави (збереження/розширення влади та впливу).

Зрозуміло, що зміцнення ГУУАМ непокоїть Росію від самого зародження цієї організації. Крім того, оскільки Росія і далі розглядає зовнішній світ як "вороже оточення", то будь-яка регіональна організація, де вона не має домінуючої ролі, викликає у неї, м'яко кажучи, несхвалення. Можна стверджувати, що негативне ставлення Росії до ГУУАМ є підтвердженням реалістичної (неореалістичної) теорії і навіть підтверджує неоімперіалістичні прагнення Москви. Якщо Росія В.Путіна забажає відновити свій контроль та вплив на країни СНД, то ГУУАМ об'єктивно заважатиме реалізації таких планів. У разі проведення Росією такої політики вона інстинктивно спробує знищити ГУУАМ або принаймні звести функції цієї організації до чисто декоративних, намагаючись, водночас, збільшити свою воєнну присутність на Кавказі та в Чорноморському регіоні. Проте, за таку політику Росії доведеться заплатити стабільністю на власній території, що засвідчують чеченські події. Іншими словами, якщо російська політика надалі буде спрямована на "боротьбу за панування в регіоні" та збереження старого імперіалістичного або радянського порядку, ГУУАМ стане природною перешкодою для такого панування на Кавказі та його поширення на прилеглі території¹.

Проте, з іншого боку, якщо політика національної безпеки Росії дійсно виходить з інтересів захисту власної території, а не прагнення панувати над сусідами, то вона теоретично мала б підтримувати регіональні організації, подібні до ГУУАМ, оскільки це відповідає плюралістичній позиції. Якби Росія мала за мету зміцнення безпеки на її нинішніх кордонах, узгоджених і делімітованих із сусідами (а не в ефемерних кордонах колишнього СРСР), то вона була б зацікавлена в зміцненні регіональної безпеки ГУУАМ, оскільки виграє від цього, завдяки безпеці своїх південних кордонів і стабільності на Північному Кавказі. В такому випадку, співпраця Росії з ГУУАМ зменшила б потенційний вплив ворожих центрів сили в регіоні. Без сумніву, і країни ГУУАМ, і Росія зацікавлені в зміцненні регіональної стабільності, боротьбі з тероризмом та обігом наркотиків. Проте, оскільки Москва жодним чином не підтримує ГУУАМ, то це змушує зробити висновок, що наміри Росії відповідають реалістичній (неореалістичній) моделі².

До того ж, Москва на кількох фронтах протидіяла ГУУАМ, як офіційно, так і через маріонеткові режими. Москва підтримала "антиГУУАМівський" блок

Придністров'я, Абхазії, Північної Осетії і Карабаху — територій, що відійшли відповідно від Молдови, Грузії та Азербайджану. 19 та 22 січня 2001р. Міністерство закордонних справ РФ виступило з найбільш ризикомі заявами на адресу ГУУАМ, звинувативши країни-учасниці, по-перше, в намірах створити воєнний блок, що суттєво відрізнялося від попередніх планів ГУУАМ³. МЗС Росії насамперед стверджувало, що ГУУАМ вийшов за межі "початково неофіційної консультативної групи в рамках СНД". По-друге, ГУУАМ було звинувачено в тому, що його плани спорудження нафто- та газопроводів з Каспійського регіону та реалізації європейських транспортних проєктів не відповідають початковим планам угруповання, які, в принципі, не суперечили "інтеграції у межах СНД". По-третє, в заяві МЗС Росії ГУУАМ був звинувачений у "форсуванні темпів військової співпраці, всупереч раніше заявленим цілям групи" (мається на увазі запропонований миротворчий батальйон — так званий "ГУУАМБат")⁴. Проте, звинувачення ГУУАМ у можливому створенні військової структури в найближчому майбутньому є великим перебільшенням. Не лише через нестачу економічних ресурсів, але й через брак політичної волі країн-учасниць. Відомо, що Молдова неоднаразово заперечувала зацікавленість у миротворчій діяльності ГУУАМ та (або) в забезпеченні охорони трубопроводів.

Усі ці розмови спричинили безпрецедентний міжнародний інтерес до ГУУАМ в останні місяці перед запланованим на березень 2001р. саммітом. Збільшився інтерес до ГУУАМ з боку американських урядових відомств, хоча в цілому США офіційно не висловлювали підтримки його інституціоналізації. ЄС вітав подію не так активно, хоча Єврокомісія заявила про свій "інтерес" до ГУУАМ. Ці розмови "налякали" навіть деяких членів ГУУАМ. Наприклад, повідомлялося, що Молдова та Узбекистан незадоволені "надмірною політизацією" угруповання. Крім того, над ГУУАМ протягом останнього року потроху збиралися хмари, і, можливо, не варто дивуватися, якщо ці тенденції зміцнюються настільки, що організація зрештою розпадеться⁵, хоча тепер, після офіційного оформлення ГУУАМ, це виглядає менш імовірним.

¹ New Political Aspects of GUUAM Development. — Center for Peace, Conversion, and Foreign Policy of Ukraine, Report No.45, December 2000.

² Там само.

³ Докладніше про військову співпрацю в рамках ГУУАМ див.: Splidsboel-Hansen F. GUUAM and the Future of CIS Military Co-operation. — *European Security*, vol. 9, No.4, Winter 2000.

⁴ GUUAM Attacked by Moscow ahead of the Group's Summit. — *Jamestown Monitor's Fortnight in Review*, vol. VII, No.3, 2 February 2001.

⁵ Azeri Agency Downbeat about GUUAM Alliances Future. — *Azerbaijani News Agency*, Baku, 2 March 2001.

Чи була метою ГУУАМ заміна або ліквідація СНД?

Можна сперечатися, чи збиралися країни-учасниці поглиблювати інтеграцію у рамках ГУУАМ за рахунок СНД. Справді, ці дві організації були створені на абсолютно різних засадах і переслідують різні цілі. **В той час, як СНД об'єднує спільне минуле, країни ГУУАМ єднає перспектива спільного європейського майбутнього.** Найважливішим є те, що, на відміну від СНД, ГУУАМ не має центру. Натомість, є згода рівних партнерів, жоден з яких не має, очевидно, домінуючого становища. Ця організація виникла на основі спільних інтересів — економічних, енергетичних і зовнішньополітичних. СНД ж, навпаки, сформувала Росія, намагаючись якимось чином зберегти економічне, політичне та військове панування над колишніми радянськими республіками.

До того ж, ГУУАМ і СНД мають різні цілі. Нижче ми побачимо, що члени ГУУАМ виступають за зміцнення політичних та економічних відносин, зв'язків у сфері енергетики та безпеки з метою наближення учасників до Європи та Заходу. Зокрема, послі країн ГУУАМ заявляли про свою відданість наступним цілям:

- ❖ розвиток торгівлі та створення транспортного коридору між Сходом і Заходом;
- ❖ розвиток взаємодії у рамках Ради Євро-Атлантичного Партнерства та Програми НАТО "Партнерство заради миру" (ПЗМ);
- ❖ недопущення розповсюдження зброї масового ураження в регіоні;
- ❖ боротьба з торгівлею наркотиками в країнах-учасниках⁶.

З іншого боку, країни СНД не мають спільних для всіх учасників цілей. Натомість, вони переслідують три різні мети. Деякі країни СНД, такі, як Росія і Білорусь, виступають за відновлення єдиної держави з центром у Москві. Інші — розглядають СНД як засіб цивілізованого розлучення республік колишнього СРСР. Ще інші (зокрема, країни ГУУАМ) — виступають за розвиток зв'язків усередині СНД не на

багатосторонній, а на двосторонній основі. Вони, наприклад, не підтримують пропозицій на кшталт того, щоб "посли" СНД представляли окремі країни-учасниці на міжнародних форумах.

Стосунки ГУУАМ із заходом: США, НАТО та ЄС

Як уже зазначалося, в найкращому випадку американський Уряд ставиться до ГУУАМ з обережною неофіційною підтримкою. Щоправда, в 2000р. Конгрес зробив певні кроки в напрямі "визнання" ГУУАМ, передбачивши щорічне фінансування на військові цілі (*Foreign Military Financing, FMF*) для "ГУУАМ + Вірменія". Державний департамент у грудні 2000р. створив "консультативну структуру" для співпраці з ГУУАМ.

Що до військових стосунків, то Міністерство оборони США, можливо, з огляду на вже існуючі широкі двосторонні відносини з країнами ГУУАМ у військовій та оборонній галузях, дало зрозуміти, що воно може підтримати неофіційне об'єднання ГУУАМ, якщо останнє визначить спільні інтереси в оборонній галузі. Тоді Міністерство оборони буде готове надати допомогу. Звичайно, можливе створення миротворчого батальйону ГУУАМ (ГУУАМБат) становитиме практичний інтерес для американських оборонних структур. Україна має навчальні центри та структури, а також сили й засоби для здійснення миротворчих операцій. Наприклад, Міністерство оборони України створило в Києві Центр миротворчої діяльності та верифікації, а Яворівський полігон у Західній Україні перетворено на навчальний центр миротворчих операцій за Програмою ПЗМ. Україна та інші члени ГУУАМ беруть участь у миротворчих операціях НАТО та ООН (Україна представлена в українсько-польському миротворчому батальйоні — УкрПолБат — у складі *KFOR*), і всі вони вкрай зацікавлені у врегулюванні конфліктів на своїй території (зокрема, в Нагірному Карабаху, Абхазії, Аджарії і Придністров'ї) та зміцненні стабільності в усьому Чорноморському регіоні.

Проте, оскільки ГУУАМ не зробив належних кроків у напрямі формалізації своїх структур і цілей, то він залишається на узбіччі інтересів американського Уряду. Здається, в очах Вашингтона ГУУАМ не виглядає тривким об'єднанням. До того ж, з ГУУАМ можуть вийти Молдова та Узбекистан. **Якщо США нічого не зроблять, ГУУАМ, скоріш за все, виявиться "мертво-народженням".**

НАТО та ЄС виявили ще менше зацікавленості в підтримці та проведенні консультацій з ГУУАМ. Що стосується НАТО, то ГУУАМ звертався з проханням про проведення консультацій у форматі "19+5" улітку 2000р., але НАТО відхилив цю пропозицію. Загалом, ставлення таке: **партнери НАТО можуть розвивати співпрацю з ГУУАМ, використовуючи Програму "Партнерство заради миру" та двосторонні механізми. Так само і ЄС підтримує широкі політичні та економічні контакти з країнами колишнього СРСР і членами ГУУАМ, зокрема, на основі Угод про партнерство та співпрацю та через механізм консультацій виконавчих і законодавчих органів, а тому не бачить потреби у встановленні офіційних дипломатичних та інших зв'язків з ГУУАМ, особливо за умов, коли це об'єднання не є організаційно оформленим.**

⁶ Про це було заявлено на міжнародній конференції з питань відносин між США та ГУУАМ, проведеної 18 травня 2000р. в Конгресі США.

Основні проблеми ГУУАМ: внутрішня політика

Очевидно, що головна проблема ГУУАМ полягає у слабкості та вразливості його учасників. Наприклад, Молдова фактично паралізована відмовою Росії виконати свої зобов'язання перед ОБСЄ й вивести російські війська з Придністров'я. Колишній Президент Молдови П.Лучінскі також виступав проти перетворення ГУУАМ на політичну організацію з відповідними структурами, тобто проти відходу від концепції "консультативного органу". Він заявив, що політична ситуація у Молдові значно змінилась і що слід розвивати стосунки, насамперед, на двосторонній основі, в т.ч. з іншими організаціями, додавши, що Молдова має намір скористатися можливостями, які відкриються в найближчому майбутньому, коли країна приєднається до Пакту стабільності в Південно-Східній Європі⁷.

Крім того, Узбекистан втягнувся в боротьбу з ісламськими рухами й тому відчуває певну залежність від Росії. Україна, як уже зазначалося, все більш напевно протистоїть спробам побудувати трубопроводи в обхід її території. Азербайджан переймається, насамперед, внутрішніми проблемами, пов'язаними з оскарженням результатів виборів, що призвело до масових демонстрацій і сутичок на політичному підґрунті. Грузія намагається добитися від Росії виконання її обіцянок вивести війська з грузинської території. Крім того, Уряд Президента Е.Шеварднадзе залишається заручником підтримуваних Росією сепаратистських рухів в Абхазії та Аджарії. Через воєнну присутність Росії, Грузія не контролює власні кордони й територію, що є важливими атрибутами державного суверенітету. На позицію Грузії впливає й запровадження Росією, на протидію спробам Грузії добитися виведення російських військових баз, візового режиму, не запровадженого для інших країн СНД.

"Ризики" західної байдужості до субрегіональної співпраці в регіоні

ГУУАМ слід розглядати, насамперед, як "пробний камінь" у справі створення нових організацій безпеки в прикордонному регіоні між Заходом і Росією. Країни колишнього СРСР (за винятком країн Балтії), що знаходяться за межами сфери безпосередніх інтересів або відповідальності НАТО та ЄС, Росія розглядає як об'єкти свого панування, здійснюваного в той чи інший спосіб. Такий стан справ створює можливість появи нових загроз і викликів європейській безпеці. Якщо міркувати логічно, то НАТО та ЄС складніше буде впливати на ті країни, що знаходяться за межами сфери їх безпосередньої відповідальності. Таким чином, можна нейтралізувати нові загрози Європі, що виникають на пострадянському просторі, та зміцнити стабільність в Європейському регіоні шляхом створення субрегіональних форпостів безпеки. Створення таких зон на пострадянському просторі полегшує нинішнє розширення, яке спонукає країни регіону об'єднуватись у субрегіональні організації, на кшталт ГУУАМ,

Організації Чорноморського економічного співробітництва та інших.

ГУУАМ — єдина субрегіональна організація на теренах колишнього СРСР, що має виразну проєвропейську та проєвроатлантичну спрямованість. Тому підтримка цього субрегіонального утворення з боку західних країн, і особливо США, допоможе створити на східних кордонах ЄС і НАТО якщо не "буферну зону", то стабільний субрегіон, здатний підтримувати європейську безпеку. Проте, створення та розвиток цієї організації неможливо уявити без належної теоретичної, концептуальної та аналітичної підтримки.

Висновки

Члени ГУУАМ опинилися в зоні боротьби протилежних інтересів. Отже, чи зможе ГУУАМ вийти зі скрутного становища? Однозначної відповіді не існує, але, виходячи з нинішньої ситуації, можна спробувати декілька варіантів: (1) поступовий розпад об'єднання (наприклад, перетворення ГУУАМ на ГУА або ГА); (2) подолання кризи та розширення (з можливим залученням Польщі, Румунії, Вірменії або Туреччини); (3) збереження нинішньої структури об'єднання за його помітної деполітизації, без військового компоненту. Перший та, можливо, третій варіанти влаштують Москву. Другий і третій відповідають інтересам США. Перші два варіанти менш вірогідні, й лише третій може стати основою для пошуку прийнятних компромісів⁸.

ГУУАМ має ще чимало зробити, аби міжнародна спільнота розглядала його як життєздатну й гідну довіри організацію. Для того, щоб отримати підтримку Заходу, ГУУАМ має окреслити чіткі цілі й завдання, зміцнити та не піддаватися російському тискові. Події початку 2001р. свідчать, що Захід приділяє увагу, насамперед, Росії (хоча Адміністрація Дж.Буша займає стосовно Росії жорсткішу позицію), а організаційне оформлення субрегіональних організацій, подібних до ГУУАМ, є передумовою економічної або політичної підтримки Заходу. Це чітко продемонстрував приклад Організації Чорноморського економічного співробітництва, яка не привертала уваги Заходу до її інституціоналізації у вересні 1998р.

Зараз питання ставлення до появи субрегіональних організацій стоїть так: якщо США та ЄС дійсно турбує геополітична конфігурація Східної Європи та СНД, а також зростання ролі Росії у регіоні, то чи не повинен Захід надати політичну та економічну підтримку тим державам, що заявили про своє бажання "повернутися до Європи"? Ми повинні запитати себе: якою буде ціна, якщо цього не станеться? Ясно, що відсутність офіційної підтримки ГУУАМ з боку США, НАТО та ЄС значною мірою сприяла зволіканню з офіційним оформленням цієї організації. Якщо ж НАТО та ЄС не готові обговорювати питання членства цих країн, логічно було б не сидіти склавши руки й чекати, а залучати ці країни до багатосторонньої і двосторонньої співпраці, заохочувати їх до більш активного забезпечення власної безпеки на регіональному рівні. Зрештою, це буде лише на користь західним інтересам у цьому регіоні. ■

⁷ Moldovan President Does Not Think GUUAM Should Become a Political Organisation. — *Interfax Russian News*, Chisinau, 23 February 2001.

⁸ Див. посилання 5.

ГУУАМ: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Анатол ЦЭРАНУ,
директор Центра политологии и политической истории
Кишиневского университета гуманитарных знаний

В Республике Молдова не существует однозначного отношения к участию страны в ГУУАМ. Хотя сегодня практически нет социологических опросов, которые бы с достаточной точностью определили реакцию среднестатистического гражданина Молдовы на скрывающуюся за этой аббревиатурой реальность, можно с уверенностью утверждать, что очень мало людей знают достоверно ее истинный смысл. И в этом нет ничего неожиданного. **ГУУАМ практически никак не влияет на жизнь рядовых граждан Молдовы, по крайней мере, они этого влияния пока не ощущают. Отсюда и тот небольшой интерес, который существует к ГУУАМ в молдавском общественном мнении.**

Однако этот интерес возрастает по мере приближения к молдавским политическим кругам, в особенности, имеющим отношение к формированию, проведению и комментированию внешней политики страны. В этом сегменте молдавского общественного мнения интерес к тематике ГУУАМ очевиден, хотя отношение к объединению неоднозначно.

Подобное отношение к ГУУАМ в политических кругах Молдовы вызвано и неопределенностью самого статуса этого образования. Аналитики, занимающиеся в Молдове внешнеполитической проблематикой, по-разному трактуют формальный статус ГУУАМ. В одних публикациях он предстает как неформальный консультативный орган политических руководителей пяти стран - бывших советских республик. В других — ГУУАМ представляется как межгосударственный альянс, имеющий целью

объединить усилия входящих в него государств, для достижения совпадающих интересов. В третьих — ГУУАМ рассматривается как межгосударственная структура (наподобие СНГ и являющаяся чуть ли не ее конкурентом). Подобный разброс мнений, скорее всего, отражает действительно существующую определенную аморфность самой организационной структуры ГУУАМ, что связано с его еще не вполне сложившейся внутренней идеологией. По крайней мере, в такой ипостаси ГУУАМ предстает при взгляде из Кишинева.

Известно, что ГУАМ возник в 1997г. на волне общего интереса стран-участниц, связанного с процессом пересмотра Договора об обычных вооруженных силах в Европе, и с учетом несовпадения их взглядов на вопросы безопасности с позицией России. Для Республики Молдова, которая в рамках этого Договора сталкивалась с необходимостью противостоять стремлению России сохранить свое военное присутствие на ее территории, поиск эвентуальных союзников-партнеров превратился в насущную потребность. То обстоятельство, что участники ГУАМ, являясь членами СНГ, не могли из-за откровенной гегемонии России в этой организации достичь искомого для себя результата, заставило их искать новый формат сотрудничества. Хотя лидеры стран этой новой политической инициативы в своих публичных декларациях всячески отреклись от подозрений в антироссийской направленности ГУАМ, реальность была иной. Так, Молдова, стремившаяся избежать столкновения с интересами России в рамках готовившегося к ратификации

Договора об обычных вооруженных силах в Европе, пыталась использовать свое участие в ГУУАМ как возможность ускорения процесса ликвидации российского военного присутствия на своей территории. Именно этот интерес явился одной из первопричин, заставивший Молдову искать себе союзников в рядах такой организации, в которой непосредственное и прямое проявление влияния России было бы сведено к минимуму.

Интерес Молдовы к ГУУАМ поддерживается и наличием схожих конфликтных ситуаций в ряде стран участников этого форума. Речь идет о приднестровском, абхазском и карабахском конфликтах. Молдова заинтересована в максимальном использовании потенциала ГУУАМ для достижения полномасштабного политического урегулирования в своих восточных приднестровских районах. В этом смысле, в Кишиневе всегда с пониманием относились к усилению роли Украины в процессе урегулирования в Приднестровье. Более того, **молдавское политическое руководство рассматривает украинский фактор как способный, в известной мере, уравновесить очевидную протираспольскую позицию России.** В этом контексте становится вполне понятной позиция Кишинева, который решительно поддержал направление украинских военных наблюдателей в зону приднестровского конфликта, несмотря на отрицательное отношение к этому российской стороны.

В то же время, в рамках ГУУАМ пока так и не удалось создать действенный механизм влияния на процессы урегулирования внутренних конфликтов в странах-участницах. Более того, **включение Украины в урегулирование конфликтных ситуаций в Молдове и Грузии происходит скорее на уровне двухсторонних отношений, чем в рамках механизмов ГУУАМ.** Это обстоятельство говорит об общей слабости альянса и не способствует консолидации организации, расширению ее международного влияния.

Скорее всего, это происходит из-за общей неопределенности позиции Киева как лидера ГУУАМ, который еще не готов на равных противостоять влиянию России на вышеуказанные процессы. К тому же, **Киев порой допускает определенные двусмысленности в отношениях с Тирасполем, которые с подозрительностью воспринимаются в Кишиневе.**

Так, например, ряд областей Украины завязывают прямые экономические и иные отношения с Приднестровьем, в обход официального Кишинева. К этому добавляются частые контакты высокопоставленных украинских государственных представителей с лидерами Приднестровья, которые стараются, без четкой официальной реакции со стороны Киева, преподнести их как отношения между двумя международно-правовыми субъектами. Все это не добавляет понимания и желания Кишинева консолидировать отношения в рамках ГУУАМ. Как следствие, Молдова не приняла участие во встрече министров обороны ГУУАМ в Тбилиси 28 января 2000г., где обсуждались вопросы создания совместного миротворческого батальона, хотя подобная перспектива, казалось бы, вписывается в общий интерес Молдовы по формированию действенного противовеса российскому влиянию в Приднестровье.

Другим важным фактором, влияющим на степень «включенности» Молдовы в структуру ГУУАМ является экономический интерес. Но и к этой сфере взаимодействия отношение Молдовы довольно неоднозначно. Общепринятым является мнение, что ГУУАМ — это во многом средоточие интересов его участников по созданию новых транспортных коридоров, обеспечивающих доставку каспийских углеводородов на европейский рынок. И оно вполне справедливо. Вместе с тем, достаточно обосновано и мнение ряда аналитиков о том, что **Молдова, как страна-потребитель и как страна, через которую непосредственно не будут проходить транзитные трубопроводы, мало заинтересована в этом аспекте деятельности ГУУАМ.** Скорее Молдова может решить вопрос диверсификации возможностей получения энергоносителей посредством окончания строительства собственного нефтяного терминала в Джурджулештах на Дунае. Однако именно в этом вопросе Молдова объективно сталкивается с интересами Украины, которая больше заинтересована в поставках нефтепродуктов в Молдову через свои собственные дунайские портовые терминалы. К этому добавляются и определенные сложности в отношениях Молдовы и Украины, связанные с неурегулированностью пограничных вопросов, а также вопросов собственности на территориях двух стран. Справедливости ради, нужно все же отметить, что ряд спорных проблем касательно границы и собственности руководителям Молдовы и Украины удалось урегулировать именно путем консультаций в рамках ГУУАМ.

Экономическая составляющая деятельности ГУУАМ для Молдовы пока является значительно менее значимой, чем для других его участников. Товарооборот между странами-участниками этого альянса на сегодня довольно низок и до последнего времени имел тенденцию к сокращению. Что касается Молдовы, то она имеет стабильный внешнеторговый обмен лишь с Украиной, который, по данным молдавского Министерства экономики, в 2000г. составил 11,3% общего товарооборота. Этот же показатель для

Узбекистана составил всего 0,16%, для Азербайджана — 0,04%, для Грузии — 0,02%. **Поэтому обсуждение вопроса создания зоны свободной торговли (ЗСТ) в рамках ГУУАМ является для Молдовы не столь актуальным.** Более того, учитывая, что Молдова имеет значительное число двусторонних торговых соглашений с рядом стран, не входящих в ГУУАМ, появление новых обязательств, вытекающих из ЗСТ в рамках этого объединения, может лишь усложнить товарообмен Молдовы с ее уже традиционными торговыми партнерами без адекватной компенсации в торговле со странами-членами ГУУАМ. Поэтому для Молдовы стратегический интерес скорее представляет заключение большого рамочного договора по сотрудничеству стран ГУУАМ в области энергетики, который бы способствовал созданию новых условий и возможностей поставок нефтепродуктов, электричества и газа. Следует ожидать, что подобного рода инициативу по усилению степени экономического сотрудничества стран ГУУАМ Молдова, несомненно, поддержит.

Тем не менее, на Саммите Тысячелетия в Нью-Йорке тогдашний Президент Молдовы П.Лучински подписал вместе со своими партнерами по ГУУАМ меморандум, в котором говорится о том, что «страны-участницы высказались за введение режима свободной торговли в рамках ГУУАМ». Это было связано с тем, что авторы меморандума не были удовлетворены существующим в рамках СНГ положением, «когда все признают необходимость введения режима свободной торговли, но не выполняют взятых на себя обязательств в этой области». Таким образом, главы стран ГУУАМ косвенно признали большую значимость ЗСТ в рамках СНГ, которая, однако, не может состояться из-за негативного отношения к ней России. В то же время, они, в завуалированной форме, выразили свое недовольство позицией Москвы, в очередной раз, подливая масло в огонь тех, кто не без оснований усматривает в ГУУАМ клуб «недовольных» политикой России.

Характерно, что встреча лидеров ГУУАМ на Саммите Тысячелетия изобилвала оптимистическими прогнозами. В особенности в этом смысле отличился

молдавский Президент П.Лучински, который вскоре заявил, что не исключает возможности присоединения в ближайшее время к ГУУАМ Польши, Болгарии и Румынии — в силу заинтересованности этих стран в создании коридора для транспортировки кавказской нефти в Европу. Эту же мысль повторил позднее Президент Грузии Э.Шеварднадзе, который также предположил, что в будущем к ГУУАМ могут присоединиться и балканские государства, в частности, Румыния и Болгария. Э.Шеварднадзе при этом заметил, что консультации по поводу присоединения Румынии к ГУУАМ он планирует провести в ходе своего предстоящего визита в эту страну. Это заявление прокомментировал заместитель руководителя Службы международных отношений Государственной канцелярии Грузии Ш.Пичхадзе, который уточнил, что возможное вступление Румынии в ГУУАМ приближит эту региональную организацию к Европейскому Союзу. По его мнению, это будет не только географическое сближение, но и сближение рынков ГУУАМ и Евросоюза (учитывая то, что Румыния является кандидатом на вступление в ЕС). Кроме того, Ш.Пичхадзе подчеркнул, что членство Румынии в ГУУАМ наглядно продемонстрирует, что эта организация не создана в рамках СНГ. По его же словам, в Тбилиси приветствовали бы вступление в ГУУАМ и Армении.

В связи с этим отметим, что оптимизм лидеров ГУУАМ в отношении возможности присоединения к этому альянсу восточноевропейских стран нам представляется завышенным. Что касается присоединения Армении, то ее реакция не заставила себя долго ждать. Пресс-секретарь Президента Армении В.Габрелян поспешил уточнить, что в настоящее время участие в таких структурах, как ГУУАМ и Евразийское экономическое сообщество, не входит в число приоритетных для Армении задач. Подобная реакция явилась вполне ожидаемой, поскольку неурегулированность карабахского конфликта, вероятно, еще долгое время будет препятствовать Армении находиться в альянсе с Азербайджаном. Это противоречие может быть снято лишь в случае, если ГУУАМ продемонстрирует способность к нахождению политических решений для урегулирования подобного рода конфликтов. Однако, как отмечалось выше, объединение пока не обладает действенными механизмами их эффективного решения.

Что касается Румынии, то, по моему мнению, прогнозы лидеров ГУУАМ видеть это и другие центрально-европейские государства среди участников альянса, недостаточно мотивированы. В действительности, стратегические приоритеты центрально-европейских стран лежат совсем в другой плоскости — мобилизации усилий на скорейшую интеграцию в западноевропейские структуры. Любые отклонения от избранного стратегического курса для них нежелательны. В частности, в политических кругах Румынии существует мнение, что участие страны в межгосударственном альянсе

с партнерами, которые сегодня слишком далеки от возможного присоединения к НАТО или Европейскому Союзу, является отвлекающим фактором, затрудняющим достижение основной стратегической цели. Поэтому ожидать в ближайшее время при нынешней политической конъюнктуре вхождения этих стран в ГУУАМ представляется мало реалистичным.

Схожая точка зрения на перспективы участия Республики Молдова в ГУУАМ и в Кишиневе. Так, на состоявшемся в 2000г. обсуждении этого вопроса в парламентской комиссии по внешней политике, ее председатель В.Недельчук высказался против интенсификации участия Молдовы в альянсе. По мнению влиятельного в вопросах внешней политики молдавского парламентария, если Кишинев активизирует свою деятельность в сообществе государств восточного постсоветского пространства, то это может быть воспринято как проявление неопределенности его внешних ориентиров, что чревато осложнением диалога с Западом. К концентрации же усилий Кишинева на одном направлении побуждает и банальная нехватка средств. Сегодня Кишиневу не хватает денег для обеспечения эффективного представительства в том же Пакте стабильности в Юго-Восточной Европе (полноправным членом которого стремится стать Молдова) или, скажем, в ПАСЕ. Будучи вице-председателем последней, членом бюро и двух комиссий, В.Недельчук, к примеру, был вынужден пропускать многие штатные мероприятия из-за ограниченности финансовых возможностей. В подобной ситуации многие в Кишиневе считают, что при институционализации ГУУАМ для Молдовы правомерно было бы изначально ограничить свое участие в создаваемых структурах.

Политика Молдовы как члена ГУУАМ приобрела новые акценты после февральских досрочных парламентских выборов и избрания новым Президентом

страны коммуниста В.Воронина. Известно, что коммунисты одержали победу на выборах в Молдове под лозунгом присоединения страны к Союзу России и Беларуси. Многие аналитики в России не без основания записали Молдову в число стран, которые, безусловно, будут следовать в фарватере российской политики. Так, директор Центра политической конъюнктуры России В.Федоров считает, что главный выигрыш для России в результате парламентских выборов в Молдове состоит в победе пророссийских сил, а главным призом для Москвы станет Украина. По его мнению, Молдова с коммунистами во главе выступает как фактор давления на Украину — единственную страну СНГ, которая служит стержнем антироссийского блока ГУУАМ. По мнению В.Федорова, эта региональная организация уже испытала много ударов: Россия наладила отношения с Узбекистаном; Украина парализована внутривнутриполитическим кризисом; теперь и Молдова выпадает из антироссийского блока. Что же касается Грузии, то даже если она будет продолжать выступать оплотом антироссийских тенденций, но уже в одиночестве, угрозы РФ это не принесет.

Подобного рода суждения получили свое подтверждение уже в первых декларациях нового Президента Молдовы. Так, строго следуя избранному пророссийскому курсу, В.Воронин предложил пригласить на саммит глав государств-членов ГУУАМ в качестве наблюдателя российскую делегацию. Такое решение Президент Молдовы объяснил опасением превращения данного экономического союза в политическую организацию. По мнению В.Воронина, ГУУАМ будет целесообразен только в том случае, если будет способствовать укреплению связей между государствами СНГ. И добавил, что Молдова будет участвовать в ГУУАМ только в проектах экономического характера.

Участие молдавской делегации в Ялтинском саммите ГУУАМ свидетельствует о сохраняющемся интересе Молдовы к этой региональной организации. В то же время, явно просматривается стремление Кишинева придать ГУУАМ строгие очертания механизма экономического сотрудничества. Поэтому можно предположить, что Молдова будет избегать любого намека на противопоставление российским интересам. С этой точки зрения, участие Молдовы в ГУУАМ приобретет новые акценты. По моему мнению, перестанут иметь серьезное значение соображения ограничения участия Молдовы в ГУУАМ в связи со стремлением страны интегрироваться в европейские структуры. Вектор внешней политики Молдовы при новой администрации повернулся на Восток. Это может означать и интенсификацию участия Молдовы в ГУУАМ — при условии выхолащивания его антироссийского содержания и усиления экономической составляющей ГУУАМ. ■

ГУУАМ КАК ПОСТ-СОВЕТСКАЯ РЕАЛЬНОСТЬ: К ВОПРОСУ О ЦЕЛЯХ СООБЩЕСТВА

Владимир ДЕГОЕВ,
заместитель директора
Центра пост-советских исследований
МГИМО (Университет) МИД России

Сегодня в моде тема о "южной дуге" нестабильности, опоясывающей Россию на огромном пространстве от Украины до Киргизии. Степень опасности происходящих там процессов оценивается по-разному, что предполагает несовпадение мнений по поводу того, какой быть российской политике в "ближнем зарубежье" и как "ближнее зарубежье" должно отвечать на нее.

У многих аналитиков вызывает тревогу украинско-закавказский сегмент этой дуги. И не столько самим фактом наличия там нестабильности (кого этим сейчас напугаешь?), сколько стремлением новообразованных государств преодолеть ее без участия или в ущерб интересам России. Один из главных источников подобных подозрений — деятельность союза ГУАМ¹, геополитическая суть которого заключена, конечно, в первых трех буквах (не в обиду Молдове будет сказано).

Изначально ГУАМ был декларирован как интеграционная структура для реализации экономических и коммуникационных проектов в рамках идеи о транспортной магистрали, долженствующей связать Европу, Кавказ и Азию. Даже в таком, казалось бы, безобидном качестве ГУАМ вызывал у Кремля настороженность. Основанием для нее могло бы быть уже одно то, что возник некий альянс, граничащий с европейской Россией и беспокойным Северным Кавказом, а также контролирующей акваторию Черного и Каспийского морей.

Но важнее другое. ГУАМ отстранился от России и противопоставил себя предложенным ею интеграционным моделям (в частности, СНГ и Договору о коллективной безопасности). Впрочем, возможно, и это не стало бы сильным раздражителем для Москвы, если бы не явная ориентация на США, ЕС и НАТО, сопровождаемая недвусмысленными заявлениями о необходимости дополнить экономическое

сотрудничество военным. Любое направление этого сотрудничества — будь то охрана нефтепроводов, миротворческие миссии, борьба с сепаратизмом и, тем более, оборона от России — воспринимается в Кремле как прямая угроза. Ибо речь идет не просто об антиимперской или националистической риторике, которую можно понять и извинить внутриполитическими, чаще всего, предвыборными обстоятельствами, а о конкретных, проводимых в жизнь планах замены российского военного присутствия западным. Не говоря уже о финансовой, информационной и культурной экспансии Запада.

Как бы символическим обрамлением этой политики представляются проводимые не где-нибудь, а в Вашингтоне "саммиты" ГУАМ, где звучат упреки в адрес одного "старшего брата" и благодарственные молебны — в адрес другого. Характерные штрихи в общую картину антироссийской "глобализации" на южной периферии бывшего СССР вносит обмен челночными визитами между западными руководителями, с одной стороны, украинскими и закавказскими, с другой. Прессе об этом сообщают ровно столько, сколько необходимо для поддержания иллюзии открытости.

Присоединение к ГУАМ Узбекистана, почти не изменяя звучания этой аббревиатуры, существенно расширяет ее геополитический подтекст. "Южная фронда" пополнилась еще и крупным центрально-азиатским государством, одним из ведущих региональных игроков. Чтобы целиком замкнуть "оборонительную" дугу, остается встроить в ее закаспийскую лагуну Туркменистан. Учитывая "внеблоковый" статус данного государства, соответствующую заинтересованность Запада и ряд других факторов, нельзя исключать, что в конце концов у ГУУАМ и его спонсоров найдутся аргументы, давлению которых Ашхабад не сможет сопротивляться,

¹ Аббревиатуру ГУАМ мы употребляем по отношению к первоначальному составу этого объединения (Грузия, Украина, Азербайджан, Молдова). После присоединения к нему Узбекистана ГУАМ превратился в ГУУАМ. Оба сокращения приемлемы, но для соответствующих хронологических и смысловых контекстов.

или соблазны, сопротивляться которым он попросту не захочет. Тогда слабонервная часть российской политической элиты окончательно попадет под власть панического синдрома "враждебного окружения" и начнет настаивать уже не на адекватном, а на асимметричном ответе.

Между тем, гневаться на страны ГУАМ (или ГУУАМ) — занятие для Кремля непродуктивное. Они делают не больше того, к чему их принуждают обстоятельства, и меньше того, что заслуживает определения "открыто враждебная Россия позиция". Руководители Грузии, Азербайджана и Украины во многом оказались заложниками запутанной пост-советской ситуации. Искать выход из нее у них было полное право в условиях, когда сама Россия не знала, что делать. В известном смысле, Кремль собственными руками создал ГУАМ — своей неспособностью предложить альтернативные варианты коллективного выживания в экономической, военно-политической, идеологической и культурной областях; своей неготовностью к подлинно демократическому партнерству в системе СНГ; своей несбалансированной внешней политикой и невразумительной внутренней. Строго говоря, государства-основатели ГУАМ объединились не против России, а во имя собственного спасения. Тактика мелкого фола, торга и шантажа, вольно или невольно применяемая ими по отношению к Москве, как бы это ее не нервировало, принципиально не меняет целей союза. Или точнее — не меняла до сих пор. Но нет никаких гарантий, что так будет всегда.

В настоящее время обостряется многостороннее соперничество за лидерство в организации пост-советского ареала. Участники ГУУАМ, похоже, очертили для себя географическую зону ответственности за решение данной проблемы, руководствуясь, разумеется, своими национальными интересами. И в этом нет ничего страшного или противоестественного. Не будет большой беды или казуса и в том случае, когда, паче чаяния, план "ГУУАМизации" прилегающих к России территорий провалится под тяжестью несоизмерности поставленных задач и средств их осуществления.

Ведь не факт, что идея сдерживания России служит более привлекательным мотивом, чем заинтересованность в ней, а внутривидовые связи столь прочны, что обеспечат устойчивость альянса, невзирая на его экзотичность. Для этого требуется целая система общих жизненно важных императивов (сырьевой трубы, протянутой от Украины до Центральной Азии, тут явно недостаточно.) Поскольку на данный момент такой системы не существует, ее придется создавать, и скорее всего — искусственно, что хлопотно и дорого. Едва ли у стран ГУУАМ найдется желание заниматься этим только из любви к "чистому искусству" коалиционного строительства.

Вопрос, однако, в том, какое направление примет политика Грузии, Азербайджана и Украины, если будет неуклонно расти их зависимость от Запада —

куда более могущественного и амбициозного претендента на роль распорядителя советским имперским наследством. "Кривая" морального и материального давления США и ЕС на ГУУАМ, возможно, пойдет вверх. И не исключено, что она будет подниматься (хотя, конечно, не до бесконечности) по мере усиления тенденций к распаду этой организации. Во всяком случае, такая динамика вполне вписалась бы в логику противодействия реинтеграционным тенденциям в СНГ.

На последнем Ялтинском саммите ГУУАМ вновь, как и прежде, прозвучала мысль о его сугубо экономических задачах. Если допустить, что и конфиденциальные беседы лидеров пятерки (четверки или тройки?) оставались в русле "трубопроводной" и торговой тематики, то этот факт не рассеивает сомнений по поводу оппозиционности ГУУАМ к ЕврАзЭС — объединению с более широким и более выраженным геополитическим подтекстом.

Однако и без досужих предположений относительно содержания закулисных переговоров весьма настораживающим знаком выглядел состоявшийся на самом кануне Ялтинского саммита визит в Киев не министра транспорта и энергетики, а министра обороны США. Тем, кто готов обманываться, американцы из приличия могли бы предложить версию о случайном совпадении этих двух событий, но они посчитали подобную шепетильность излишней, тем самым оттенив смысл вояжа Д.Рамсфелда. Да и сам американский эмиссар ясно дал понять, что Вашингтону нужна Украина, однозначно ориентированная на Запад и НАТО. Поскольку размеры и военно-промышленный потенциал Украины объективно делают ее очень важным звеном ГУУАМ, заявление Д.Рамсфелда представляется применимым и к закавказским государствам. Там Запад располагает достаточно прочными точками опоры в лице двух видных оппонентов интеграционной политики Москвы — Э.Шеварднадзе и Г.Алиева.

Превращение ГУУАМ в полнокровный военно-политический блок, интегрированный (и даже не интегрированный) в западные силовые структуры, неизбежно спровоцирует ответную реакцию России,

в т.ч. — в виде укрепления контр-блока лояльных к ней государств. Тогда стихийное нарастание напряженности на юге бывшего СССР обеспечено. Как обеспечено оно и в том случае, если ГУУАМ, опираясь на поддержку Запада, станет демонстрировать сверхагрессивное поведение на транспортно-энергетическом рынке. Деструктивна и массмедийная составляющая антироссийской политики. **Какие бы сиюминутно-пиаровские мотивы не лежали в основе публичных выпадов против Кремля, существует грань, до которой он готов их терпеть и оправдывать, даже если российское общественное мнение настроено менее снисходительно.**

В Киеве, Тбилиси и Баку, скорее всего, осознают, что их усердие в возведении любого подобия "санитарного кордона" по внешнему периметру южных границ России чревато неприятностями,

ограждать от которых Запад будет лишь до тех пор, пока это не станет для него слишком обременительным и опасным.

Есть причины думать, что Турция и Иран также не заинтересованы в том, чтобы их отношения с ГУУАМ воспринимались Москвой с подозрением. Анкара и Тегеран стоят перед лицом угроз, для предотвращения которых им необходима, как максимум — помощь России, как минимум — ее лояльность.

По большому счету, хаос на пост-советском пространстве не нужен никому. Он не выгоден экономически и пагубен политически. В долгосрочной перспективе отсутствие системного начала не устраивает даже тех, кто сегодня разрушает его в надежде на краткосрочный выигрыш. Это оптимистичное допущение стоит иметь в виду как средство против паники, но не как стимул для благодушия. Зловещие образы внешних врагов,

рождаемые маниакальным сознанием некоторых российских политиков, представляют такую же крайность, как и бытующее мнение, будто союзы вроде ГУУАМ — не более, чем химеры, не достойные внимания.

Суть дела вовсе не в том — хотят или не хотят игроки на пост-советском геополитическом поле толчеи и беспорядка. А в том — кто, как и какого рода порядок будет наводить. И, конечно, — ради чего. Хорошо бы найти такой ответ, который привел бы международную ситуацию к материальному и моральному равновесию, чтобы не оставить повода ни для победной эйфории, грозящей затмением разума, ни для чувства унижения, чреватого жадной реванша. **На пост-советской шахматной доске игра соперников ва-банк всегда будет игрой на обоюдное поражение, при котором обычно торжествует третья сторона.** ■

ГУУАМ: ВИТОКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

АСПЕКТИ СПІВРОБІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ

Борис ТАРАСЮК,
директор Інституту євро-атлантичного співробітництва,
в 1998-2000рр. — міністр закордонних справ України

Сьогодні аббревіатуру ГУУАМ і саму інституцію знають переважна більшість зарубіжних аналітиків і науковців, які працюють у галузі міжнародних відносин. Про це свідчать як зростаюча кількість публікацій на теми “п’ятірки”, так і інтерес до неї з боку фахівців, у чому переконують різного роду міжнародні конференції. Досить професійно питаннями діяльності ГУУАМ володіють працівники зовнішньополітичних відомств наших стратегічних партнерів, представники НАТО та ОБСЄ.

Водночас, навіть у середовищі фахівців відчувається брак інформації про мотиви утворення ГУАМ/ГУУАМ, його поточну діяльність і перспективи. Певною мірою він був компенсований під час підготовки й проведення самміту ГУУАМ у Ялті 6-7 червня 2001р. Проте, навіть інтенсивний потік інформації про об’єднання, який спостерігався в цей час, особливо не вплинув на надзвичайно низьку обізнаність в темі ГУУАМ українського суспільства, про що свідчать, зокрема, дані соціологічних опитувань, проведених Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова¹.

На тлі ж непоінформованості виникають різного роду міфи про ГУУАМ, перш за все — про початкові причини його виникнення.

Витоки ГУУАМ: питання безпеки

Прошло не так вже й багато часу відтоді, коли 10 жовтня 1997р. на самміті Ради Європи у Страсбурзі президентами Азербайджану, Грузії Молдови та України було схвалене спільне комюніке, що засвідчило заснування ГУАМ, а сьогодні вже забувають про справжні причини й мотиви його виникнення. Деякі з лідерів ГУУАМ (скоріш за все, щоб заспокоїти відому державу, “постійно головуючу” в СНД, і розвіяти її підозри) наполягають, що об’єднання з’явилося “виключно для вирішення економічних питань”. Аналітики, менш обізнані в тонкощах і закономірностях виникнення міждержавних утворень, “розкопали” навіть, що ГУУАМ створювався з тим, щоб “довести здатність України створювати міжнародні організації”(!?).

Справді, що ж спонукало об’єднатися країни з такими різними історичними, культурними, релігійними коренями і традиціями? Невже лише спільна належність до колись єдиної держави?

Головним мотивом початку тісної співпраці чотирьох пострадянських країн був саме мотив безпеки, точніше — стурбованість станом і потребами забезпечення національної безпеки, включаючи її воєнний аспект.

І це зрозуміло. Адже саме на території цих країн поширювалися так звані “флангові обмеження” стосовно ліміту розміщення звичайних озброєнь за Договором про звичайні збройні сили в Європі 1990р. (ДЗЗСЄ), що був реліктом “холодної війни” й переговори навколо якого тривали майже 20 років. Звичайно, цей Договір не міг влаштувати нові незалежні держави, яких торкнулися особливо жорсткі умови стосовно рівнів звичайних озброєнь.

Особливо болючими були ці обмеження для країн, змушених боротися з войовничим сепаратизмом або агресією ззовні (Азербайджан, Грузія, Молдова), що становили загрозу їх територіальній цілісності. На додаток, кожна з цих країн мала підстави для стурбованості політикою і діями Росії. Тбілісі звинувачував її у підтримці сепаратистів в Абхазії, Баку — у постачанні озброєнь Вірменії, а Кишинів — у небажанні вивести 14-ту армію з Придністров’я.

Усі ці занепокоєння не могли не об’єднати чотири країни під час переговорів 1995-1997рр. стосовно модифікації ДЗЗСЄ. Особливо це стало очевидним, коли Захід виявив готовність погодитися на розміщення іноземних (російських) військ на території будь-якої країни без її чіткої згоди. Поступово делегації чотирьох країн на переговорах почали координувати свої позиції, робити спільні заяви. Оскільки переговори проходили у Відні, де відбувалися регулярні засідання так званого Форуму з питань безпеки в рамках ОБСЄ, ця співпраця та координація поширились і на роботу делегацій у рамках ОБСЄ взагалі.

Отже, на момент формального проголошення об’єднання ГУАМ у жовтні 1997р. виникло об’єктивне

¹ Пашков М., Чалий В. ГУУАМ в оцінках еліти та населення України. — Дзеркало тижня, 2 червня 2001р., с.5, <http://www.zerkalo-nedeli.com.ua>.

підґрунтя для більш тісної співпраці чотирьох країн, яке було не результатом схоластичних конструкцій, а дійсною потребою реалізації спільного інтересу, насамперед — у галузі безпеки.

До цього слід додати наступні підходи і позиції, що були спільними для чотирьох країн та Узбекистану в галузі політики безпеки:

- ❖ непорушність суверенітету і територіальна цілісність;
- ❖ зміцнення регіональної безпеки в усіх сферах діяльності;
- ❖ здійснення миротворчих операцій у межах СНД на принципах, вироблених ООН та ОБСЄ;
- ❖ необхідність мирного та якомога більш оперативного вирішення не врегульованих конфліктів;
- ❖ боротьба з агресивним націоналізмом, сепаратизмом, релігійним екстремізмом, організованою злочинністю, наркобізнесом, міжнародним тероризмом;
- ❖ взаємодія у рамках міжнародних організацій;
- ❖ інтеграція до трансатлантичних і європейських структур як засіб зменшення ризиків і загроз безпеці, співпраця з/ і в рамках ОБСЄ, Ради Євро-Атлантичного Партнерства та Програми ПЗМ.

Крім того, країни ГУУАМ виявляли дедалі більш узгоджені підходи до діяльності СНД та її реформування. Саме це було продемонстроване навесні 1999р., коли Азербайджан, Грузія та Узбекистан відмовилися продовжити свою участь у Ташкентському Договорі про колективну безпеку СНД 1992р., продемонстрували критичне ставлення до діяльності СНД та спільні погляди на реформування Співдружності. Фактично, в рамках СНД до 1997р. сформувалося неформальне об'єднання п'яти країн з центром у Києві, яке стало противагою угрупованню "реінтеграторів" на чолі з Росією.

Зростаюча політична й воєнно-політична вага України, підвищення її ролі й авторитету серед країн СНД — завдяки незалежній (від Росії) політиці, неприйняттю "флангових обмежень" і активній позиції у питаннях контролю над озброєннями, неупередженості й об'єктивності у виконанні нею функцій посередника у врегулюванні конфліктів — зумовили ту обставину, що **Україна поступово почала сприйматися як неформальний лідер ГУУАМ.** Це, в свою чергу, накладає на неї серйозну відповідальність і зобов'язання.

У цьому контексті варто нагадати, що в скрутні для своїх партнерів часи Україна, в цілому, відповідала вимогам лідерства у сфері військового співробітництва. Про це свідчать:

- ❖ налагодження регулярних контактів між главами військових відомств;
- ❖ активні миротворчі та посередницькі зусилля з вирішення Придністровської проблеми як у політичній (через контакти президентів, міністрів закордонних справ, спеціальних представників), так і у військовій (через інститут військових спостерігачів) сферах;
- ❖ участь у групі "друзі Генерального Секретаря ООН в питанні врегулювання абхазької проблеми", спроби посередництва між сторонами процесу мирного врегулювання;
- ❖ навчання у військових навчальних закладах України спеціалістів для військових відомств країн-партнерів;
- ❖ сприяння становленню збройних сил країн-партнерів і поставки їм військової техніки та озброєнь.

Саме співпраця країн-учасниць ГУУАМ у сфері безпеки, їх узгоджені погляди на європейську і євроатлантичну інтеграцію викликали і викликають найбільшу стурбованість Росії. Тому не випадково свої перші візити новий Президент Російської Федерації здійснив саме до країн-учасниць ГУУАМ. Характерним є те, що після кожного такого візиту спостерігалось певне похолодання в ставленні відповідної країни до участі в діяльності ГУУАМ. Саме наслідками означених візитів можна пояснити, наприклад, деякі "хитання" з боку Узбекистану щодо участі в зустрічі міністрів закордонних справ ГУУАМ у Флоренції в рамках засідання Ради Євро-Атлантичного Партнерства в травні 2000р., а також перенесення термінів самміту ГУУАМ, раніше призначеного на березень 2001р.

Ялтинський самміт: здобутки та перспективи

Організаційному оформленню ГУУАМ в якості регіональної міжнародної організації під час Ялтинського самміту передували низка зустрічей лідерів країн-учасниць, які проводилися в рамках саммітів інших організацій: Ради Європи — в Страсбурзі (10 жовтня 1997р.), НАТО — у Вашингтоні (24 квітня 1999р.), ООН — у Нью-Йорку (6 вересня 2000р.). Ялтинський самміт поклав початок новій традиції — проведення окремих саммітів, не пов'язаних з іншими зустрічами на найвищому рівні.

Відповідно, до Ялтинського самміту нормативна база ГУУАМ формувалася лише шляхом прийняття підсумкових документів глав держав: Страсбурзька Декларація, Вашингтонська Заява, Нью-Йоркський Меморандум. Червневий самміт у Ялті змінив і цю традицію: президентами була підписана Ялтинська Хартія ГУУАМ, а міністрами закордонних справ — Конвенція про взаємне надання допомоги з консульських питань.

Ялтинська Хартія закріпила наступну організаційну структуру ГУУАМ:

- ❖ **щорічні зустрічі глав держав** як вищий орган ГУУАМ;
- ❖ **засідання міністрів закордонних справ** як виконавчий орган ГУУАМ;
- ❖ **комітет національних координаторів** як робочий орган ГУУАМ.

Крім того, на самміті міністрам закордонних справ було доручено завершити підготовку Положення про **Інформаційний офіс** у Києві.

Таким чином, Ялтинський самміт не лише оформив появу нової міжнародної регіональної організації, а й створив її організаційну структуру. В Ялті був завершений перший етап формування ГУУАМ.

Яким буде наступний етап — функціонування нової організації — покаже час. Але вже сьогодні можна стверджувати, що поява та організаційне оформлення ГУУАМ підтверджують висновки про те, що СНД приречена на розпад на "групи за інтересами"; що Росії не вдалося завадити оформленню ГУУАМ; що нова організація має великий потенціал перетворення у впливову регіональну структуру, оскільки була створена на базі спільних або співпадаючих інтересів.

І головне. Майбутнє ГУУАМ залежить від політичної волі та ступеню дійсної незалежності країн-учасниць, перш за все, України. Саме від послідовності й готовності українського керівництва виправдати очікування партнерів, від його здатності виконувати лідируючу роль залежить не лише майбутнє ГУУАМ, а й його сприйняття та авторитет у регіоні, в Європі та у світі в цілому. ■